

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA TEADUSKOND
KULTUURITEADUSTE JA KUNSTIDE INSTITUUT
TEATRITEADUSE ÕPPETOOL

ANNA-LIISA PURTSAK
PÜSTIJALAKOMÖÖDIA EESTIS 21. SAJANDI
ALGUSES

Bakalaureusetöö
Juhendaja: Professor Anneli Saro

TARTU 2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. MIS ON PÜSTIJALAKOMÖÖDIA?.....	6
1.1 Terminite tõlkimine eesti keelde	9
1.2 Ajalugu.....	10
1.2.1 <i>Stand-up</i> komöödia Ameerikas.....	11
1.2.2 <i>Stand-up</i> komöödia Inglismaal	14
1.3 Sotsiaalne tähtsus.....	15
1.4 Huumoriteooriad	18
2. PÜSTIJALAKOMÖÖDIA EESTIS	20
2.1 <i>Stand-up</i> tüürid Eestis	21
2.1.1 Monoteater	21
2.1.1.1 Monoteatri lavastused perioodil 2009-2014	23
2.1.2 POINT.....	28
2.1.3 Prem Productions	31
2.1.4 Teisi püstijalakomöödiaid Eestis	33
2.1.5 Dramaturgi roll püstijalakomöödias	33
2.2 Kinoteater.....	35
2.2.1 Ajalugu ja kujunemine.....	35
2.2.2 Tegevus	36
2.3 Comedy Estonia	44
2.3.1 Ajalugu ja kujunemine.....	44
2.3.2 Püstijalaõhtute formaat ja esitamiskohad	47
2.3.3 Teemad.....	48
2.3.4 Välisesinejad	50
3. LAVASTUSE „ESIMEN EESTI KEELES“ ANALÜÜS.....	52
3.1 „Esimene eesti keeles“ tüür	53
3.2 Ruum ja õhkkond.....	54
3.3 Esinejad ja publik.....	56
3.4 Etteasted ja teemad	58
3.5 Koomika.....	60
3.6 Improvisatsioon ja suhtlus publikuga	64

KOKKUVÕTE	67
KASUTATUD MATERJALID	70
SUMMARY	75

SISSEJUHATUS

Uurimistöö „Püstijalakomöödia Eestis 21. sajandil“ keskendub püstijalakomöödia kaardistamisele Eestis. Tegemist on komöödiažanri alaliigiga, mis on Eestis laialdasemat levikut leidnud alles 21. sajandil ja seega on seda teemat teatriuurijate poolt siiani minimaalselt käsitletud. Samuti annab uurimiseks põhjust ka asjaolu, et Eestis on mujal maailmas tuntud anglo-ameerikalik püstijala- ehk *stand-up* komöödia arenenud mitmes erinevas suunas ning leidnud täiesti uuenduslikke väljendusvorme. Käesolevas bakalaureusetöös püüangi senise tegevuse põhjal paika panna antud žanri alustalad, sest arvestades püstijalakomöödia hetkeseisu, pakub see lähitulevikus edasiseks uurimiseks laialdasi võimalusi.

Uurimistöö peamiseks eesmärgiks on anda ülevaade püstijalakomöödia hetkeseisust Eestis. Žanri varasem vähene käsitus nõuab aga esmalt uue laadi laiemat tutvustamist ning alles seejärel saab asuda siinset püstijalakomöödiat üldisemalt kaardistama. Uurimistöös olen läbivalt põhinenud järgnevatele uurimisküsimustele: mis on püstijalakomöödia ja kust see pärineb, kuidas on žanr paigutunud Eesti ja eestikeelsesesse kultuurikonteksti, kes on peamisteks esindajateks, millised tunnused on omased siin viljeletavale püstijalakomöödiale, kes on püstijalakoomik, missugusele publikule on uus žanr suunatud.

Teemavaliku puhul sai määravaks asjaolu, et komöödiažanr on Eesti teatrimaastikul üldiselt suhteliselt väheprestiizne ja seega ka väheuuritud valdkond. Samuti on *stand-up* komöödia kohalikus kontekstis omanäoline ja uus etenduskunstiliik, mis pakub teatriuurijale huvitavaid võimalusi analüüsimiseks. Kindlasti osutus teema valituks ka seetõttu, et olen viimase kahe aasta jooksul korduvalt külastanud Comedy Estonia igakuiseid *stand-up*'i õhtuid, ning selline meelelahutusvorm kõnetab nii mind kui ka teisi noori inimesi minu tutvusringkonnas. Samal ajal on aga vastakaid arvamusi tekitanud asjaolu, et üle-eestiliselt tuuritavad ühemehelavastusi nimetatakse samuti *stand-up* komöödiateks. Selline žanrisisene segunemine pakkuski mulle huvi ning otsustasin seda lähemalt uurida.

Oma uurimistöö olen üles ehitanud, liikudes üldisemast taustainfost järjest detailsemaks. Töö jaguneb kolmeks osaks. Esimeses osas keskendun žanri tutvustamisele, kus alustuseks defineerin püstijalakomöödiat üldisemalt ning seejärel annan ülevaate selle ajaloost ja arengust. Lisaks sellele tutvustan teooriaid, millele põhinedes *stand-up*

komöödiat analüüsida saab, vaatlen žanri sotsiaalsest vaatevinklist lähtuvalt ning annan ülevaate ingliskeelse termini kodustamisest.

Töö teine osa on uurimistöö kõige olulisem ja ühtlasi ka kõige mahukam osa. Erinevaid väljendusviise ja vorme arvesse võttes olen liigitanud Eestis viljeletava püstijalakomöödia kolme suuremasse kategooriasse. Esiteks, püstijalakomöödia tuurid, mis said alguse Monoteatri ühemehelavastustest ja suuresti tänu Jan Uuspõllu koomikurollile ning mis on täna üheks populaarseimaks vabakutseliste näitlejate tegevuseks. Teiseks, protsessidramaturgial põhinev püstijalakomöödia, mida harrastab Kinoteater, eesotsas ühe tuntuima noore koomiku Henrik Kalmetiga. Ja kolmandaks, anglo-ameerikalikku *stand-up* komöödiat viljelev rühmitus Comedy Estonia, kes pakub esinemisvõimalust isehakanud harrastajatest koomikutele. See osa uurimistööst peaks andma täieliku ülevaate sellest, kuidas on püstijalakomöödia Eestis alguse saanud, mida aastate jooksul tehtud on ja milline on selle hetkeseis.

Uurimistöö kolmandas osas keskendun Comedy Estonia ettevõtmisele, tuurile nimega „Esimene eesti keeles“, mida analüüsin püstijalakomöödiale iseloomulikest tunnustest lähtuvalt. Antud lavastus osutus valituks eelkõige just seetõttu, et sellelaadne etenduskunstiliik on Eestis täiesti omalaadne ja seda pole siiani teatri seisukohast lähtuvalt lähemalt uuritud. Samuti on „Esimene eesti keeles“ üheks näiteks sellest, kuidas siinne püstijalakomöödia oma arengus järjest uusi suundi võtab, sest toimub kahe eraldiseisva suuna (näitlejatest koomikute tuurid ja harrastajate pubipõhine *stand-up*) omavaheline põimumine. Analüüsistavas osas olen lähemalt vaadelnud lavastuse ülesehitust ja esinejaid, samuti nende etteasteid, nalju ja improvisatsiooni.

Uurimistöös olen põhinenud peamiselt tõlkekirjandusele, sest eesti keeles varasem ulatuslik akadeemiline käsitlus *stand-up* komöödiast puudub. Olulisemad autorid, kelle töödele oma uurimuses toetun, on Oliver Double, Jeannine Swarts ja Alleen Pace Nilsen. Analüüsimisel olen aluseks võtnud iseenda kogemuse nähtud etendustest. Samuti on abiks olnud vaadatud videosalvestused (Kinoteater) ja loetud draamatekstid (juhul, kui need on saadaval või üldse olemas).

1. MIS ON PÜSTIJALAKOMÖÖDIA?

Selleks, et püstijalakomöödiast saaks üldse rääkida ja seda laiemalt tutvustada, tuleb alustuseks leida nähtusele asjakohane definitsioon. Eesti kontekstis võib *stand-up* komöödiat pidada uueks komöödiažanri alaliigiks, (mida edaspidi nimetatakse lihtsalt žanriks) või etenduskunstiliigiks, sest laiemalt on see levima hakanud alles viimase viie aasta jooksul. Seega ei ole *stand-up* komöödiast ka palju kirjutatud ning seda laiemale publikule lähemalt tutvustatud. Kuid kui püüda püstijalakomöödiat defineerida, tuleks siiski esmalt vaadelda, kuidas on žanri käsitletud Eestis, ning alles seejärel pöörduda definitsiooni leidmisel väliskirjanduse juurde.

Alustuseks tuleb vaatluse alla Paavo Piigi artikkel „*Stand-up*’i kodustamisest“, mis ilmus kogumikus „Teatrielu 2012“. Üldiselt nimetab Piik *stand-up* komöödiat humoorikaks ühemehe-etteasteks, kuhu on kaasatud ka publik (2013: 188). Täpsemalt defineerib ta seda aga kolme tunnuse kaudu:

- 1) alusteksti puudumine, sest tekst tekib etenduse käigus (samas mainib Piik siiski ka seda, et koomik lähtub umbes 90% ulatuses ikkagi eelnevalt läbimõeldud tekstist ning umbes 10% tekstist tuleneb kohapealsest improvisatsioonist),
- 2) koomikule iseloomulik improviseerimisoskus ja aktiivne suhtlemine publikuga,
- 3) isiklikkus – nali peab olema kuidagi seotud koomiku endaga.

Stand-up komöödiast on eesti keeles kirjutanud pikemalt ka Liisi Laineste artiklis „Püstijalakomöödia Eestis: estraadietendustest Comedy Estoniani“. Tema defineerib püstijalakomöödiat kultuuriüleselt, põhinedes Lawrence Mintzile ja Stephanie Koziskile, nimetades koomikut kultuurimediaatoriks ja antropoloogiks, sest tihtipeale räägib koomik oma kokkupuudetest ja kogemustest ümbritseva sotsiaalse reaalsusega (Purcell jt 2010: 377, tsit. Laineste 2012: 10). Laineste meelest on hea *stand-up* koomiku puhul väga oluline veel ka paindlikkus. Seda seetõttu, et koomik peab oskama suhestuda publikuga, mõistes koheselt etteaste alguses, millistel teemadel ta võib rääkida ja millised peaksid käsitlemata jääma (Laineste 2012: 10-11). Lisaks sellele peab ta oluliseks ka Lawrence Mintzi „negatiivse isendi“ terminit, tänu millele on *stand-up*’i viljelejatele antud koomiku luba ehk siis õigus kõneleda teemadel, mis muidu ühiskonnas naljategemist ei taluks.

Nüüd tuleks vaadelda lähemalt ka välismaiste püstijalakomöödia uurijate definitsioone käsitletavast žanrist.

Üks esimene kaasaegse *stand-up*'i uurijaid on Oliver Double, kes 1991. aastal kirjutas oma doktoritöö teemal „An Approach to Traditions of British Stand-Up Comedy“. Mitmed hilisemad püstijalakomöödia uurijad on põhinenud oma töödes just Double'i uurimusele.

Double leiab, et püstijalakomöödiat on raske defineerida, sest see on aja jooksul läbi teinud olulisi muutusi. Ka tema peab oluliseks juba eespool väljatoodud omadusi: suuline vorm, ainult üks esineja, otsene suhtlus publikuga, eesmärk tekitada naeru. Naeru tekitamine ei ole püstijalakomöödia puhul muidugi peaesmärgiks, sest mõningatel juhtudel võib koomiku ülesastumine ka ebaõnnestuda – ehk ta niiöelda „sureb“, sest ei suuda publiku ootusi täita ja neid naerma ajada. Kuid see ei tähenda Double arvates seda, et tegu poleks *stand-up* komöödiaga. Samuti peab ta oluliseks mainida, et püstijalakomöödia etendus on iseseisev üksus, kuid see ei ole loodud suurema narratiivse struktuurina, vaid see koosnebki üksikutest eraldiseisvatest naljadest. (Double 1991: 2-3)

2005. aastal on Oliver Double välja andnud raamatu „The Inner Working of Stand-up Comedy“, kus ta on endiselt arvamisel, et žanri on raske defineerida. Kuid ta on siiski toonud välja kolm peamist *stand-up* komöödiat iseloomustavat aspekti (Double 2005: 19-20):

- 1) Isiksus (*personality*) – esineja paikeb publiku ees, olenemata sellest, kas tegu on liialdatud koomilise karakteriga (kloun) või siis esineja enda isiksuse/olemusega,
- 2) Otsene suhtlus (*direct communication*) – otsene suhtlus esineja ja publiku vahel, mis on võrreldav vestlusega, sisaldades nalja, naeru ja vahel ka ebameeldivamaid vastuseid,
- 3) Olevikulisus (*present tense*) – kõik toimub just siin ja praegu, käesoleval ajahetkel aset leidvas etteastes.

Nagu näha, on Double oma varasemale seisukohale suhteliselt kindlaks jäänud, kuigi leiab endiselt raskusi selge definitsiooni esitamisel. Põhjuseks asjaolu, et püstijalakomöödial on mitmeid erinevaid väljendusviise ja samuti on žanri väljakujunemist mõjutanud paljud ajalooliselt olulised kunstivormid/žanrid. Sellest, kuidas erinevad etenduskunstid on *stand-up* komöödiale aja jooksul mõju avaldanud, tuleb juttu käesolevas peatükis edaspidi.

Sarnaselt eelnevale on žanri defineerinud ka Ameerika kirjandusteadlane Mary Ann Rishel, kes oma raamatus „Writing Humor: Creativity and the Comic Mind“ nimetab

püstijalakomöödiat nalja-monoloogiks (*the joke monologue*), mida saab vaadelda kui ühepoolset vestlust, mida üks etendaja esitab dramaatiliselt/teatraalselt publikule. Rishel on arvamusel, et *stand-up* komöödiaks nimetatakse seda sellepärast, et traditsionaalselt seisab esitaja kogu esinemise käigus publiku ees (Rishel 2002: 242). Inglise keeles tähendab *stand* ju seismist, ja *stand up* – püsti seismist.

Saksa filosoofia doktor Jeannine Schwarz, kes on uurinud suulise huumori keelelisi aspekte *stand-up* komöödias, defineerib seda järgmiselt: esineja ehk *stand-up* koomik seisab üksinda laval ja lähtub oma naljade esitamisel otsesest suhtlusest publikuga. Üldisemalt iseloomustab Schwarz *stand-up* koomikuid kui üksinda publiku ees seisvaid individuaalseid esinejaid, kes räägivad üksteisele järgnevaid nalju, naljakaid lugusid, üherealisi lühinalju või anekdoote – eesmärgiga publik naerma panna. Schwarz peab sealjuures oluliseks esinejate iseloomu ja oskust vaatajatega suhelda, samuti nende oskust spontaanselt reageerida halvustavatele karjetele ja kommentaaridele. (Schwarz 2010: 17)

Viimaks tuleb püstijalakomöödia defineerimisel tähelepanu pöörata ka selle suhtele publikuga. Seda seetõttu, et tegemist on žanriga, mis sõna otseses mõttes ootab publikult kohest reageerimist. Inglise filosoofia doktor Jason Rutter, kes on uurinud *stand-up* komöödiat publikuga suhestumisel, peab žanri üheks oluliseimaks jooneks kommunikatsiooni koomiku ja publiku vahel. Seda seetõttu, et esineja ja vaatajad/kuulajad täidavad oma rolle kordamööda (Rutter 1997: 92). Koomik jutustab nalja ning ootab publiku reageeringut ehk naeru. Enne selle tekkimist ta järgmist nalja esitama ei hakka. Kui ta kuuleb naeru, saab ta aimu oma nalja edukusest ja õnnestumisest. Kui naer vaibub, asub koomik jutustama järgmist nalja. Sel viisil on üles ehitatud enamasti kõik püstijalakomöödia etendused.

Muidugi võib ka juhtuda, et koomiku nali nõ „ei jõua publikuni“ ehk siis see ei tundu neile naljakas. Kuid sellised olukorrad on pigem erandid ja nende käsitlemine ei ole käesoleva uurimustöö eesmärgiks.

Üldistatult võib öelda, et püstijalakomöödia puhul on tegemist etenduskunstiliigiga, kus koomik seisab üksinda publiku ees ja jutustab üksteisele järgnevaid nalju oma isiklikust seisukohast lähtudes, kasutades seejuures improvisatsiooni ja publikuga suhtlemist.

1.1 Termin i tõlkimine eesti keelde

Järgnevalt tuleks lähemalt vaadelda milliseid keelelisi vasteid on *stand-up* komöödiale eesti keeles pakutud. Kõige otsesemalt on „stand-up comedy“ tõlgitud eesti keelde kui „stand-up komöödia“. Ka ingliskeelses kasutuses võib terminit *stand-up* pidada suhteliseks hiliseks, sest Oxford English Dictionary (2013) andmetel on seda esimest korda kasutatud alles 1966. aastal. Mainitud sõnaraamat annab vasteks „stand-up comic“ – koomik, kes esitab publiku ees seistes üksteisele järgnevaid nalju (*a comedian whose act consists of standing before an audience and telling a succession of jokes*), millest hiljem on siis vastavalt tuletatud ka termin „stand-up comedy“.

Termini „stand-up“ laialdast ülekandumist eesti keelde võib seostada üleüldise inglise keele populaarsusega, mis tänapäeval suure infoleviku ja globaliseerumise tõttu kergelt tekib. Seda eelkõige just noorema põlvkonna seas. See sama noorem põlvkond moodustab ka suure osa publikust püstijalakomöödia etendustel ning tõenäoliselt on termini ülevõtt tundunud loomulikuna. Kindlasti on sellele suurt mõju avaldanud ka asjaolu, et Comedy Estonia (üks peamisi *stand-up* kultuuri viljelejaid Eestis) eestvedajad ja algatajad – Louis Zezeran ja Stewart Johnson – on algusest peale Eesti publikuni toonud just anglo-ameerika mõjutustega püstijalakomöödiat, mis tagas ka üldise inglise keele kasutuse nende üritustel.

Kuid siiski on proovitud terminit ka eesti keelde tõlkida. Selgelt on näha kahte erinevat tõlget – püstijalakomöödia ja püstijalakomöödia. Järgnevalt analüüsin nende kasutust Eestis nii meediakajastustele kui ka tegijate enda kasutusviisidele põhinedes.

Üks esimesi, kes proovis ingliskeelsele terminile eestikeelset vastet leida, oli Diana Leesalu, kes 2012. aastal avaldatud arvamuskirjandis ajalehes Saarte Hääl väidab, et kui ta koos oma kursusekaaslastega Lavakunstikoolist 2010. aastal Kinoteatri moodustas, „hakkas nende tegemisi iseloomustama naljaviluks otsetõlgitud määratlus „püstijalakomöödia““ (Leesalu 2012).

Võib väita, et selline otsetõlge on Eestis hästi vastu võetud. Küll aga on välja kujunenud teinegi tõlge – „püstijalakomöödia“ –, mis on Leesalu ja Kinoteatri pakutud tõlkest erinev ainult ühe vokaalimuutuse poolest (püstijalu – püstijala). Kui analüüsida neid kahte

erinevat tõlget meediakasutuse, tegijate endi eelistuste ja keelenõu põhjal, siis tulevad selgelt esile järgnevad tähelepanekud:

Kinoteater on jäänud läbivalt kindlaks ja kasutanud kõikide oma projektide, etenduste ja reklaamide puhul terminit „püstijalakomöödia“. Samuti on kogu kriitika ja meediakajastus Kinoteatri ettevõtmiste kohta tegijate eeskujul kasutanud sama terminit. Näiteks Veiko Märka artikkel „Püstijalakomöödia vormis teatrilane ennetustöö“ ajalehes Sirp 2011. aastal; Tartu Postimehe kultuuriportaalil 2012. aastal ilmunud pressiteate vormis artikkel „Kinoteater näitab püstijalakomöödiat“.

Kuigi Comedy Estonia tegevus on suurel määral olnud ingliskeelne, kasutab rühmitus oma tegevusele eesti keeles viidates valdavalt terminit „püstijalakomöödia“. Seda nii väljareklaamitud ürituste eestikeelsetes tõlgetes kui ka oma kodulehe eestikeelses versioonis.

Pea kõik *stand-up* tuurid (Jan Uuspõld, Peeter Oja, Ott Sepp jt) on välja reklaamitud kui „püstijalakomöödiad“. Samal moel on termin kasutuses ka meedias, kui neist tuuridest kirjutatakse.

Eesti keeles *stand-up* komöödiast lähemat kirjutanud Liisi Laineste kasutab oma artiklis samuti terminit „püstijalakomöödia“. Paavo Piik aga kasutab läbivalt mõlemat kirjanpilti.

Eesti Keele Sõnaraamat 2013 annab ingliskeelsele terminile *stand-up comedy* eestikeelseks vasteks „püstijalakomöödia“. Seega võib öelda, et ametlikult ja keelenõu ettekirjutuste kohaselt on eestikeelne termin ainsusliku täiendosaga ehk vokaaliga a.

Need on üldistatud järeldused, mis on tehtud eestikeelse kirjanduse ja meediakajastuste põhjal. Samas on ka selgelt aru saada, et käsitletava termini kasutus pole eestlastel veel täielikult sisse juurdunud. On tunda ja näha kahtlusi, millest tulenevalt esineb kõikides ülal välja toodud punktides kindlasti ka erandeid ja kõrvalekaldeid. Kuid valdavalt tuleb siiski välja asjaolu, et „püstijalakomöödia“ on rohkem kasutust leidnud. Seda tõestab ka Õigekeelsussõnaraamatu sissekanne 2013. aasta väljaandes.

1.2 Ajalugu

Juba eelpool sai selgeks, et *stand-up* komöödia on suhteliselt uus žanr. Vähemalt sellisel kujul nagu see on tuttav kaasajal Eesti publikule. Sellisest püstijalakomöödiast saab rääkida aga alles alates 1960ndatest, kui uudsete tehnikaseadmete kasutuselevõtt, nagu

televisioon ja mikrofoni, võimaldasid žanril laiemalt levida. Kuid kindlasti ei saa seda pidada *stand-up* komöödia alguseks, sest tegu on siiski etenduskunstiliigiga, mille juured ulatuvad sajandite tagusesse aega. Järgnevalt tuleb vaatluse alla püstijalakomöödia ajalugu, mis annab ülevaate žanri väljakujunemisest ning erinevatest vormidest läbi aja.

Ameerika kirjandusteadlane Mary Ann Rishel on raamatus „Writing Humor: Creativity and the Comic Mind“ *stand-up* komöödia eelkäijateks pidanud nii eepost, reisianekdoote, kirjanduslikke monolooge kui ka proosat ja luulet (Rishel 2002: 242). Teine Ameerika kirjandusteadlane Alleen Pace Nilseni („Encyclopedia of 20th Century American Humor“) leiab aga, et *stand-up* komöödia mõjutused pärinevad juba 15. sajandist, kui Itaalias sai alguse *commedia dell'arte* traditsioon (Nilsen 200: 287). Ka Oliver Double toob oma teoses „Getting the Joke: The Inner Workings of Stand-up Comedy“ välja mitmeid potentsiaalseid mõjutajaid, mis on žanri väljakujunemisele kaasa aidanud: šamaanid, *commedia dell'arte*, Shakespeare'i ja Inglise pantomiimi klounid, tsirkuse klounid, Inglise varietee koomikud, Ameerika vodevillide meelelahutajad ja menestrelide kõned (Double 2005: 20). Nagu selgub, on mõjutajaid palju ning seega on keeruline välja selgitada, kust ja kuidas täpselt *stand-up* komöödia alguse sai. Kuid kui lugeda ingliskeelset kirjandust, tuleb üldiselt esile asjaolu, et žanr on välja kujunenud Ameerikas. Sealt edasi jõudis see Inglismaale (võib näha seost ühises keeleruumis) ning alles hiljem – 20. sajandi II poolel – levis laiemasse üleilmsesse kultuurikonteksti.

Kui siiani olen välja toonud erinevaid mõjutajaid, siis nüüd tutvustan lähemalt ajaloolise tähtsusega etenduskunstide liike, millest püstijalakomöödia välja kujunenud on.

1.2.1 *Stand-up* komöödia Ameerikas

Jeannine Schwartzi järgi võib püstijalakomöödia esimesteks eelkäijateks pidada 19. sajandil Ameerikas levinud menestretendusi (ÕS 2013 järgi on menestrel keskaegne rändmuusik- ja laulik), kus koomikud naeruvääristasid tumedanahalisi ja alamaid. Selleks värvisid nad tihti oma näod mustaks ning esinesid lauldes ja rääkides, kasutades mustadele omaseid dialekte (Schwarz 2010: 18).

Ka *stand-up*'i uurija Jerry Zolten Pennsylvania Ülikoolist seostab menestretendusi mustanahaliste üle naljaheitmise ja nende naeruvääristamisega, mis iseloomustas tolaegset rassismi. Zolteni järgi võib menestretendust vaadelda kui muusikateatrit, kus

oma koht oli ka koomilistel tegelastel. Üheks niiõelda tüüptegelaseks oli Jim Crow – karikatuur tumedanahalisest orjast. Menestrelid koosnesid enamasti lühikestest lihtsatest naljadest, nagu näiteks „Miks läks kana üle tee? – Et saada teisele poole. (*Why did the chicken cross the road? – To get to the other side*)“ (Parker 2008).

Zolten toob aga välja ka asjaolu, et sellised etendused põhinesid paljuski stereotüüpidel, mis sel ajal tumedanahaliste kohta levisid. Stereotüüpide loomises võib näha sarnasusi ka kaasaja *stand-up*’iga, kus tihti tehakse nalja mingi kindla ühiskonna grupi või seisukoha üle (nt advokaadid, immigrandid, valimised, ostlemine) (Parker 2008).

Jim Mendrinos (2004), kes on kirjutanud ülevaatliku artikli *stand-up*’i ajaloolisest väljakujunemisest – „The First Stand-up“, on arvamusel, et just tänu menestreletendustele sai selgeks, et madalad vähenõudlikud etenduskunstiliigid võivad saada aksepteeritud peavoolu meelelahutuseks. See tõi omakorda kaasa muusikalise komöödia ja vodevilli tekke 19. sajandil (ÕS 2013 järgi on vodevill lühike kergesisuline komöödia lauludega).

Vodevillid tekkisid siis, kui meelelahutus hakkas levima suurematest linnadest ja keskustest väljapoole. Populaarsust hakkasid koguma niiõelda multitrupid. Oliver Double’i (2005: 23) järgi koosnesid need lauljatest, tantsijatest, koomikutest ja veel erinevate talenditega esinejatest. Sarnasust näeb siinkohal kindlasti tsirkusega, kus kõiksugused etendajad tegelevad publiku naerutamise ja lõbustamisega. Ülesehituselt koosnesid vodevillid üksteisele järgnevatest esinejatest, kes kõik erinesid oma talendi poolest. Vodevillides üles astunud koomikud jätkasid juba menestreletendustes kasutusel olnud stereotüüpidel põhinevate naljade jutustamist. Kuid nüüd hakati ka inimeste ja nende erinevuste üle nalja heitma. Jim Mendrinos (2004) leiab, et sellelaadsetes etendustes ei olnud komöödia seotud mingi kindla loo või jutuga (nagu klassikalises teatris), vaid erineti rangetest teatri piiridest, ja pigem olid käsitletavat teemad vabad. Mendrinos toob välja ka asjaolu, et enamasti oli üheks tegelaseks alati „The Endman“, kes eksisteeris puhtalt koomilise rumaluse eesmärgil. Tema esitatud lõpumonoloog heitis nalja kaasaegse elu ja poliitiliste figuuride üle. Seda saab pidada ka esimeseks kaasaegsele *stand-up*’ile kõige lähedasemaks etteasteks suuremale publikule.

Ajapikku tekkisid regulaarsemad esinemisgraafikud ning ka täiesti omaette toimivad vodevilliteatrid. Esimene neist loodi 1881. aastal – Tony Pastori New Fourteenth Street Theatre New Yorkis. Peamiseks erinevuseks menestreletendusest kujunes nüüd ülepaisutatud žestide ja kõne sidumine, sest kolimine suurde teatrisse tähendas suuremaid

ruume. Sel ajal aga puudus koomiku häält tervele saalile võimendav tehnika ning žestid ja suurem liikumine võimaldasid etteaste sisu paremini edasi anda (Parker 2008). Sellistes vodevilliteatrites toimusid etendused igapäevaselt, vahel isegi kaks korda öhtu jooksul. Repertuaar oli samuti igal nädalal uus. Vodevilliteatreid tekkis Ameerikas ühtekokku 1000 ringis, koomikute arv ulatus umbes 25 000-ni. Selline edu muutis ka nende funktsionaalset toimimist, sest suure publikuhuvi tõttu nägid ettevõtjad neis võimalust investeringuteks. Selle tulemusel liideti mitmed teatrid suuremateks insitutsioonideks (Double 2005: 25).

20. sajandi alguses levima hakanud kaasaegsemad tehnoloogilised võimalused tõid meelelahutusmaailma uue nähtuse – kino (sellele järgnesid ka televisioon ja raadio), mis hakkas pakkuma konkurentsi ka vodevilliteatritele. 1920ndatel kinotööstuses kasutusele võetud helitehnika ning raadio lisandumine meelelahutusmaailma, võimaldasid tuntumatel püstijalakoomikutel hakata esinema ka uues formaadis. See seisnes selles, et avanes võimalus näha koomikuid ka ekraanidel või kuulata neid raadio vahendusel, enam ei pidanud lõbustust otsima ainult teatrist piletiraha makstes. Peamised teemad, mille üle koomikud tol ajal nalja tegid, olid nende endi humoorikad igapäevaelu seigad (Schwarz 2010: 19).

Kõige selle tulemusel hakkas vodevilliteater oma tähtsust kaotama. 1935. aastaks kuulus enamus vodevilliteatreid institutsiooniliselt suurte kinoteatrite alla, kus *stand-up* koomikud tulid publiku ette oma nalju esitama ainult filmide vahepeal (Double 2005: 25).

Ainus koht, kus püstijalakomöödia niiõelda endisel viisil edasi toimis, oli New Yorki lähedal asuv Borscht Belt, mis oli peamiseks puhkusesihtkohaks juutidele. Sealsed hotellid pakkusid oma meelelahutusprogrammides ka *stand-up* komöödiat, mida nimetati „uueks vodevilliks“ (Double 2005: 26). Edaspidi muutus *stand-up* mitteametlikuks etendusvormiks, kus tihti kasutati musta huumorit, sarkasmi ja satiiri. Tavalisteks teemadeks, mida koomikud käsitlesid, said narkootikumid, seksuaalsus ja vägivald. (Schwarz 2010: 19-20).

20. sajandi keskpaigaks oli televisioonis levima hakanud juba ka jutu- ja estraadišõude traditsioon (The Ed Sullivan Show, The Tonight Show), mis võimaldas *stand-up*'i laadsel komöödial jõuda ameeriklaste koju juba televiisori vahendusel. (Parker 2008). Siinkohal tuleks mainida ka ühte nime – Lenny Bruce –, sest temast kirjutavad pea kõik püstijalakomöödia ajalugu käsitlevad allikad. Lenny Bruce'i võib pidada üheks esimeseks *stand-up* komöödias läbilööjaks. Ta alustas oma koomikukarjääri samuti Borscht Beltis,

kogudes hiljem populaarsust nilbete ja lihtrahvalike teemakäsitlustega (Schwarz 2010: 19). Samuti esines ta jutušõudes, nagu näiteks „The Steven Allen Show“. Bruce rajas teed järgnevate kümnendite *stand-up* koomikutele, kutsudes neid üles võitlema sõnavabaduse eest ja pannes inimesed kaasa mõtlema (Parker 2008).

1970ndateks oli püstijalakomöödia põhiliseks esinemispaigaks kujunenud aga komöödiaklubid (*comedy clubs*). Esimene ametlik ülemaailmne komöödiaklubi avati Sheepshed Bays, New Yorkis 1962. aastal. Oliver Double (2005: 30) toob välja, et komöödiaklubid võimaldasid *stand-up* koomikutel olla niiõelda ainuesinejad, sest lava oli ainult nende päralt. Puudusid tantsijad, lauljad, luuletajad ja teised, kellega *stand-up* oli varasemalt pidanud lava jagama. Oluline oli aga see, et esimeste komöödiaklubide puhul ei makstud koomikutele töötasu. Neile maksti näiteks taksoarvete tasumise ja tasuta toiduga. Levis üleüldine arvamus, et klubid pakkusid koomikutele võimaluse esinemiseks ning see tähendas omakorda võimalust silma jääda suurematele telesaadetele. Pea kõikide koomikute eesmärgiks oli ikkagi jõuda televisiooni, sest seal tegutsevad *stand-up* koomikud olid väga edukad (The Late Show with David Letterman, The Tonight Show, Saturday Night Live). 1980ndatel tekkis Ameerikas üha uusi ja uusi komöödiaklube (nüüd juba tasustatud koomikutega) ja 1992. aastaks oli seal kokku juba üle 300 klubi umbes 2000 koomikuga (Double 2005: 31).

Double mainib siinkohal ka asjaolu, et vodevilliteatrid ja komöödiaklubid ei olnud ainsad põhjused, miks *stand-up* 20. sajandil nii kiirelt levis. Ka koomikud ise kogusid suurt populaarsust, tuntumad nimed olid näiteks Steve Martin, Jimmie Walker, Robert Klein, Freddie Prinze, Robin Williams, Jay Leno jt (Double 2005: 30).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et püstijalakomöödia sai alguse Ameerika menestreletendustest, mis arenesid välja vodevilliteatriteks. Seal viljeletud püstijalakomöödia arenes edasi Borscht Beltis ameerika juutidest koomikute seas ja jõudis lõpuks iseseisvatesse komöödiaklubidesse, kus kaasaegne *stand-up* lõplikult oma koha leidis.

1.2.2 *Stand-up* komöödia Inglismaal

Järgnevalt annan lühikese ülevaate püstijalakomöödia levikust ka Suurbritannias, sest pean oluliseks käsitletava žanri arengut Euroopas ning siinsel kontinendil.

Oliver Double (2005: 35) leiab, et Suurbritannia *stand-up* arenes paralleelselt Ameerika omaga. Ta märgib *stand-up*'i sünniks Suurbritannias varietee teatrid (*music halls*), esimene neist avati juba 1852. aastal Londonis – Canterbury Hall. Oma ülesehituselt oli tegu meelelahutusega, mis koosnes mitmetest artistidest (algselt peamiselt küll lauljatest), kes esinesid enamasti tööliklassist koosnevale publikule. Meelelahutuse nautimine toimus samal ajal õhtustamise ja pidutsemisega. Selliste varietee-asutuste populaarsus kasvas Suurbritannias isegi veel kiiremini – 1868. aastaks oli neid Londonis kokku juba 200, provintides 300. Varieteeteatrites esitatavad laulud olid tihti koomilise elemendiga ning muutusid aja jooksul üha enam *stand-up*'i sarnaseks – etteasteid alustati lühikeste naljadega. Sarnaselt Ameerikale hakkasid varieteeteatrid oma populaarsust kaotama 1920ndatel, kui filmitööstus arenes ja laiema publikuni jõudis. Ainus koht, kus varietee endisel viisil edasi toimis, oli Londoni üks tuntumaid teatreid Palladium, mis taasavati 1928. aastal tänu George Blackile ja Val Parnell'ile (Schwarz 2010: 22).

1960ndateks olid enamus koomikuid ka Suurbritannias jõudnud televisiooni, kogudes populaarsust saadetes „The Wheeltappers“, „Shunter Social Club“ jne. Elavad etteasted jätkusid väiksemates klubides, mis olid peamiselt mõeldud jällegi tööliklassile. 1980ndatel avas Peter Rosengard Londonis ameerikalikus stiilis komöödiaklubi, kus mitmed hiljem tuntud koomikud oma karjääri alustasid. Briti püstijalakomöödia kogus kiiresti populaarsust üle kogu kuningriigi. Omapäraseks võib pidada sealsele *stand-up* traditsioonile iseloomulikku poliitilise huumori domineerimist. (Schwarz 2010: 21-22).

Lõpetuseks võib öelda, et püstijalakomöödia juuri võib näha juba varajases komöödiatraditsioonis nagu näiteks *commedia dell'arte*'s. Sealt levis see erinevatel kujudel meelelahutusliku etenduskunstina ingliskeelses kultuuriruumis, kuni jõudis 20. sajandil tänapäevase vormi väljakujunemiseni. Nüüdseks on juba mitmetes keele- ja kultuuriruumides välja kujunenud kindlad *stand-up* komöödiat viljelevad seltskonnad, kes seda uudset žanri edasi arendavad ning ka selle kujunemist mõjutavad.

1.3 Sotsiaalne tähtsus

Järgnevalt vaatlen püstijalakomöödiat sotsiaalsest vaatevinklist. Mis on selle etenduskunstiliigi eesmärk ja mida see taotleb? Kas seda saab vaadelda kui ühiskonnakriitilist žanri või on tegu üksnes meelelahutusega?

Nagu juba eelpool mainitud, on *stand-up* koomiku eesmärgiks publikus naeru tekitada. Elukutseliste koomikute puhul võib seda pidada ka nende esmaseks ja peamiseks eesmärgiks. Mida naljakamad on naljad ja osavam on koomik, seda suurem on tõenäosus, et publik tuleb ka järgmine kord *stand-up* komöödiat vaatama.

Kuid püstijalakomöödia annab kõlapinda ka teemadele, mis on ühiskondlikult olulised või omavad sügavamaid moraalseid tähendusi.

USA Marylandi Ülikooli professor Lawrence E. Mintz on seisukohal, et *stand-up* koomik on juhuslik vaatleja, kes käsitleb koomiliselt igapäevaeluga seotud teemasid. Nalja tehakse selliste teemade üle nagu lastekasvatamine, kohtingutel käimine, lahutused, meelelahutusmaailma naeruvääristamine jne. Teise aspektina toob Mintz välja selle, et *stand-up* koomik on ka koomiline eestkõneleja, kes pöörab tähelepanu sotsiaalselt, poliitiliselt ja kultuuriliselt olulistele teemadele ühiskonnas. Seda kõike muidugi tingimusel, et koomik loob alati enda ja publiku vahel niiöelda üksmeelse, vaikiva kokkuleppe, mis eeldab temalt publikule vastuvõetava ja aksepteeritava väljenduslaadi kasutust (Mintz 2005: 577).

Üheks *stand-up* koomiku kõige olulisemaks ülesandeks peab Mintz oskust luua ühtekuuluvustunnet publiku hulgas, keskendudes kogukonna ja ühiskonna üksmeelsusele, jagatud väärtustele ja perspektiividele. Mintz on arvamisel, et kui me naerame koos, tunneme end vähem üksildasena. Läbi humoorika lähenemise on koomikul võimalus käsitleda tõsisemaid teemasid ilma tõsisuseta (*not serious*). Sel viisil saab vaadelda teemasid nagu religioon, poliitika, seksuaalsus, soorollid, abielu, perekond, sotsiaalne klass ja piirkondlikud erinevused. Samuti võib nii läheneda erinevatele stereotüüpsetele arvamustele ametitest (juristide/advokaatide naljad) ja hobidest (golfimängijate naljad) (Mintz 2005: 578).

Seega võib öelda, et püstijalakomöödia kaudu saab tähelepanu pöörata olulistele teemadele ühiskonnas ja igapäevaelus ning publikus ühtekuuluvustunnet tekitada.

Kui vaadelda püstijalakomöödiat publiku vaatevinklist, siis peaks küsima esmalt – miks üldse minna vaatama *stand-up* komöödiat? Sellele võib vastata erinevalt, vastavalt külastatava püstijalakomöödia vormile.

On olemas publik, kes soovib näha eelkõige just koomikut. Nemad leiavad endale sobiva komöödiashow nende seast, kes tuuritavad üksinda oma *stand-up*’iga üle riigi. Sellistel puhkudel on enamasti tegu kas elukutseliste koomikute või näitlejatega. Viimased

tegelevad püstijalakomöödiaga väljaspoolt oma igapäevast tööd. Kuna enamasti on tegu teada-tuntud inimestega, võib öelda, et publik läheb *stand-up*'i vaatama just koomiku isiksuse pärast. Kindlasti ootavad nad etenduselt ka nalja ja naeru, kuid on samal ajal teadlikud, et seda pakubki neile ainult üks inimene. Sellised ühemehekomöödiad põhinevad eelkõige just publiku meelelahutamisel, hilisemad analüüsid ja arutelud koomiku poolt käsitletud teemadest on pigem harv juhus.

On olemas ka teist sorti publikut, kes soovib meelelahutust täis õhtut koos sõpradega. Nemad leiavad endale sobiva vormi pubides viljeletavas püstijalakomöödias. Enamasti on sel juhul publikuks suhteliselt kindlalt väljakujunenud vaatajas/kuulajaskond, kes juba teab, mida üritustelt oodata. Tegu on vabas vormis ja intiimses õhkkonnas toimuva komöödiaetendusega, mis ei ole nii formaalne ja ei eelda ettenähtud ajal saalis tasakesi istumist. Selline õhkkond annab publikule võimaluse rohkemaks kaasaráakimiseks, mis võib toimuda nii ülesastuvate koomikute kui ka oma sõprusringkonnaga pärast etendust. Seega võib öelda, et publik ootabki sellelaadselt püstijalakomöödialt pigem kriitilisemaid seisukohti ühiskonna ja inimeste suhtes, mida oleks võimalus kohapeal analüüsida.

Siinkohal tuleks märkida ka seda, et publikul võib olla mitmeid põhjusi, miks üldse minna püstijalakomöödia etendusele. Jason Rutter on arvamusel, et alati ei pruugigi esmane eesmärk olla ainuüksi vaatama mindud etenduse nägemine. Tihtipeale otsustatakse esmalt veeta väljas meelelahutuslik õhtu koos sõpradega ning alles seejärel jõutakse reklaamide kaudu püstijalakomöödia etenduseni ning otsustatakse seda ühiselt külastada (Rutter 1997: 75).

Ja viimaks, püstijalakomöödia puhul mängib olulist rolli kindlasti ka asjaolu, et laval esitataval puudub kogu etendust läbiv narratiiv ning publik ei pea tegelema jutustatava loo jälgimisega. Lühikesed ja vahelduvad naljad ei nõua pidevat süvenemist, piisab lihtsalt kuulamisest.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et püstijalakomöödia on meelelahutuslik etenduskunstiliik, mille eesmärkideks on pakkuda publikule meelelahutust ja neid esitavate naljade jutustamisega naerma ajada. Samuti soovivad üksiküritajad pöörata tähelepanu ühiskondlikult olulistele teemadele. Selleks kasutavad nad erinevaid võtteid: igapäevaelu seikade jutustamine läbi humoorika vaatevinkli, ühiskonnakriitiliste teemade üle nalja heitmine, vaatajates ühtsus- ja samastamistunde tekitamine. Publik ootab

koomikult vastu eelkõige humoorikat esinemist, mida oleks lihtne vaadata, ning kriitilist lähenemist (ühiskondlikult) olulistele teemadele.

1.4 Huumoriteooriad

Järgnevalt tulevad vaatluse alla kolm peamist huumoriteooriat, millele põhinedes saab püstijalakomöödiat analüüsida. Toetudes nendele teooriatele, saab vaadelda, kuidas ja miks publik naerab vastuseks sellele, mida ta laval näeb ja kuuleb.

Juba Platon ja Aristoteles rääkisid negatiivsest ja agressiivsest huumorist, mis on kasutusel eesmärgiga halvustada ja alandada oma vastaseid. Nende meelest saab naeru või siis kellegi üle naermist vaadelda kui ühte võimu ja üleoleku märki, kui see on suunatud teiste inimeste vigade pihta, ning seega toob see esile naljategijate üleoleku (Schwarz 2010: 47). Sellist lähenemist naljategemisele saab vaadelda üleolekuteooria (*Hostility Theory*) ehk teisisõnu ka halvustamisteooria kaudu. Väga lihtsalt öeldes on selle teooria järgi naeru põhjustajaks teiste puudused.

Teine huumoriteooria on leevendusteooria (*Relief Theory*). Selle järgi on naer tulemiks ootamatust emotsionaalsest pingest vabanemisel. Nalja jutustamise käigus ehitatakse üles pinge, mis vabastatakse püändi (inglise keeles *punch line*) esitamisega (Doubel 1991: 24). Seda on võrreldud ka üleüldiselt esinevate pingelangustega. Näiteks vabanemine valust või murettekitavast emotsioonist võib kaasa tuua naerupahvaka. Lihtsalt öeldes loob koomik nalja jutustamise vältel pinge, mis ootab terve aja mingit lõpplahendust. Publik läheb kuulates järjest enam sellega kaasa. Kui koomik esitab püändi ehk lõpplahenduse, vabaneb publik ootamisest ning valla pääsenud emotsioonide näol saab tunda äkilist kergendust ja vabanemist, mis kutsub esile naeru. Seda teooriat saab rakendada eelkõige pikemate lugude puhul.

Kolmas oluline teooria, mille alusel huumorit ja naljategemist vaadelda saab, on inkongruentsiteooria (*Incongruity Theory*). Selle kohaselt naerab publik siis, kui naljategemisse kaasatud keel ja loogika on esitatud kokkusobimatul viisil (Double 1991: 19). Väljendub see selles, kui kuulajad juhatakse nalja käigus mingile kindlale mõtteliinile ning ühel hetkel lükatakse sellelt liinilt kõrvale. Publikut tabab üllatusmoment ehk püant, mis on täiesti ettearvamatu ning erineb sellest, kuhu nali oma kulgemise käigus vihjed andes jõudma oleks pidanud.

Lisaks nendele teooriatele saab püstijalakomöödias esitatavaid nalju vaadelda ka kolmele koomika põhiliigile tuginedes. Esimene neist on situatsioonikoomika, kus nalja keskmeks on mingi koomiline olukord. Teiseks, karakterikoomika, mis esineb juhul, kui nali räägib mingisugusest naljakast tegelasest või selle tegelase mingist taunitavast omadusest, mis on enamjaolt liialdatud. Kolmandaks liigiks on sõnakoomika, kus humoorikus on loodud, põhinedes mõnele naljakale väljendile, võrdlusele või irooniale. (Merilai, Saro, Annus 2007: 105).

Püstijalakomöödiale on omane ka sketšide kasutus. Sketš on lühike lõbus-irooniline lühinäidend, dialoog või monoloog. Sketšide kasutus on iseloomulik estraadile, mis on tihti üles ehitatud naljanumbrite ja muusikaliste numbrite vaheldumisele (Merilai, Saro, Annus 2007: 106). Püstijalakomöödias ei ole muusikaliste numbrite esinemine väga omane, kuid siiski võib sketšidena vaadelda lühikesi naljalugusid, kus püstijalakoomikud matkivad ja parodeerivad erinevaid inimesi ja situastioone. Need esinevad tihti teatraalses püstijalakomöödias, millest tuleb lähemalt juttu uurimistöö II peatükis.

Kuidas täpsemalt sketšid ja koomika erinevad liigid antud žanri kontekstis esinevad, selgub uurimistöö III peatükis, kus analüüsin ühe püstijalakomöödia lavastuse konkreetseid nalju, nende sisu ja ülesehitust.

2. PÜSTIJALAKOMÖÖDIA EESTIS

Järgnevas peatükis annan ülevaate Eesti püstijalakomöödia hetkeseisust. Nagu juba uurimistöö esimeses osas selgus, on tegemist žanriga, mis on Eesis laialdasemat levikut leidnud alles 21. sajandil. Veelgi rangemalt võib väita, et püstijalakomöödia on viimase viie aasta nähtus. Kui siiani vaatlesin *stand-up* komöödiat üldisemalt, defineerisin žanri ja tutvustasin selle ajalugu, siis nüüd keskendun spetsiifilisemalt ja konkreetsemalt Eestis viljeletava püstijalakomöödia tutvustamisele. Keskendun erinevatele vormilistele ja ajaloolistele aspektidele, samas toon välja ka peamised teemad, esinemispaigad ja tegijad. Käesolev peatükk on oluline kogu uurimistööle ka üldisemalt, sest see aitab liikuda edasi üksikasjalikuma ja veelgi spetsiifilisema analüüsini, mida rakendan töö kolmandas osas.

Alustuseks tuleks tähelepanu pöörata asjaolule, et Eestis viljeletav püstijalakomöödia on arenenud erisuundades, mis on kujunenud tegijate erinevatest eesmärkidest ja publiku mitmesugustest ootustest lähudes. Selleks aga, et kõiki neid suundi lähemalt vaadelda, tuleks esmalt paika panna uurimisküsimused, millele olen nii selles kui ka järgnevas peatükis põhinenud: millised on need keskkonnad ja situatsioonid täpsemalt, kus *stand-up* komöödiat esitatakse, kes on sihtgrupiks ja milline on publik, kes üldse esitavad püstijalakomöödiat, millised on need teemad, millest püstijalakoomikud kõnelevad.

Võttes aluseks sellised uurimisküsimused, olen jaganud Eestis viljeletava püstijalakomöödia järgnevatesse kategooriatesse:

- 1) Monolavastustest (Monoteatrist) välja kujunenud ja üle Eesti tuuritavad püstijalakomöödia lavastused, kus koomiku rolli on asunud peamiselt tuntud näitlejad või teletähed, ning teksti autor ja esitaja on enamasti kaks erinevat isikut.
- 2) Kinoteater – lavakunstikoolist väljakasvanud huumorilembeliste rühmitus, kelle lavastused valmivad enamasti rühmatöömeetodil ja kus püstijalakomöödiale omaseid võtteid kasutatakse väljendusvahenditena erinevates etenduskunstiprojektides.
- 3) Pubides viljeletav püstijalakomöödia, mille peamiseks esindajaks on rühmitus nimega Comedy Estonia, mis pakub esinemisvõimalust harrastajatest koomikutele, kes on ise oma teksti autoriks ja esitajaks.

Järgnevalt tutvustan lähemalt kõiki eelpool mainitud suundi. Oma ülevaates olen peamiselt põhinenud internetiallikatele, sest žanr ei ole oma uudsuse tõttu Eesti kultuuriruumis veel laialdast kajastust leidnud. Selline allikakasutus on põhjendatud ka seetõttu, et info levik tänapäeva ühiskonnas on suurel määral internetikeskne, ning seega on (sotsiaal)meedia ka laialdaseks informatsiooni ja andmete säilimise keskkonnaks.

2.1 *Stand-up* tuurid Eestis

Esiteks tulevad käsitlemisele monolavastustest (Monoteatrist) välja arenenud ja üle Eesti tuuritavad *stand-up* lavastused, kus püstijalakoomiku rollis astuvad üles peamiselt tuntud näitlejad (Jan Uuspõld, Peeter Oja, Ott Sepp, Hendrik Norman jt) või teletähed (nt Maire Aunaste). Laval esitatav tekst põhineb enamasti kas mõnel näidendil või on vastava etendaja jaoks spetsiaalselt kirjutatud. Selliseid lavateoseid võiks nimetada suurte lavade teatraalseteks püstijalakomöödiateks (Pakk 2015). Need on tehtud eesmärgiga tuuritada üle Eesti ja jõuda võimalikult laia publikuni, et tagada nii tulu kui ka populaarsus. Selliste monokomöödiate esitus jälgendab küll I peatükis tutvustatud *stand-up* komöödiat, kuid traditsiooni alustalaks Eestis võib pidada nõukogude estraadi, mille tuntuimad esindajad olid Eino Baskin ja Sulev Nõmmik (Pakk 2015). Kaasajal on peamiseks esinemispaikadeks kultuurimajad, kontserdisaalid ja suuremad teatrisaalid. Tihti külastatakse ka väiksemaid Eesti linna ja isegi külasid. Järgnevalt annan ülevaate *stand-up* tuuride väljakujunemisest, peamistest tegijatest ning tutvustan 21. sajandil publiku ette jõudnud püstijalakomöödiaid.

2.1.1 Monoteater

Selleks et mõista, kuidas püstijalakomöödia tuurid on Eestis nii suurt populaarsust kogunud ning miks neid viimaste aastate jooksul nii palju välja on tulnud, oleks vaja vaadelda päris esimest *stand-up*'i laadset tuuri. Põhjus, miks kasutan siinkohal väljendit „*stand-up*'i laadne tuur“, saab vastuse edaspidi käesolevas peatükis.

Kuid enne veel, kui asun lähemalt tutvustama Monoteatrit, on vajalik heita pilk aastas 2004, kui näitleja Jan Uuspõld asutus esmakordselt publiku ette lavastusega „Ürgmees“.

Tegemist on Ameerika näitekirjaniku Rob Beckeri samal aastal kirjutatud näidendiga. Sven Karja on oma magistritöös „Monolavastused Eesti teatris 1973-2005“ nimetanud seda Eesti esimeseks katsetuseks *stand-up comedy* alalt, mis tegeleb soorollide pilamisega. Siis oli lavastajaks Mati Unt, ning tootja Comedy Production. Esietendus oli 2. veebruaril 2004. aastal Tallinnas ööklubis Prive ning Uuspõld esitas seda mitmetes teisteski ööklubides ja rahvamajades (Karja 2005: 179). „Ürgmees“ oli lavastus, kus Uuspõld võrdles teravmeelselt ja humoorikalt naisi ning mehi, tuues esile juba ürgajal väljakujunenud instinktid (Tammela 2012). Tegemist oli esimese omataolise ettevõtmisega Eestis ning seda saatis suur edu. 2006. aastal kirjutas Andres Laasik artiklis „Ühemeheteater sammub peateele“, et viimaste aastate jooksul mängiti „Ürgmeest“ üle 300 korra (Laasik 2006). Uuspõld jätkas ka edaspidi monolavastustega tegelemist ja žanri arendamist, mille tulemusena loodi 2009. aastal erateatrina Monoteater, eesvedajaks lisaks Uuspõllule ka Karl Kermes. Selle teatri loomine oli tingitud soovist arendada Eestis kiratsevat komöödiažanrit ning pakkuda publikule vähe levinud *stand-up* komöödiat (Kaldoja 2009).

Monoteatri esimeseks lavastuseks 2009. aastal oligi uuenenud kujul „Ürgmees“. Eesti Teatri Agentuuri kodulehel on „Ürgmehe“ lavastajateks märgitud Mati Unt ja Andrus Vaarik. Ilmselt saab Undi nime (taas)esinemisega seostada seda, et lavastuses oli säilinud 2004. aasta „Ürgmehes“ esinenud nüansse.

Taaskord osutus „Ürgmees“ populaarseks – kokku anti 13 etendust 2009. aasta kevadel (Kaldoja 2009). Sellest tulenevalt tõi Monoteater sama aasta suvel välja lavastuse uuendatud versiooni „Ühendatud ürgmehed“. See erines varasemast (kahest) variandist sellepoolest, et nüüd ei olnud Uuspõld laval enam üksinda. Kaasa tegi ansambel Tanel Padar & The Sun, kes esitas laval elavat muusikat nii etenduse käigus kui ka pärast seda. Nii tuuritati üle kogu Eesti tervelt kuu aega ning etendusi anti kokku 13 erinevas linnas (Võru Kannel).

Tulles tagasi Monoteatri juurde, siis huvitav on asjaolu, et meedias avaldatud artiklites on teatri asutamisaastaks märgitud 2009. Kuid igaastaselt ilmuvas teatristatistikas on Monoteater esmakordselt eraldi teatrina välja toodud alles 2011. aastal ning seal on asutamisaastaks hoopis 2006 (ETS 2011). See võib tuleneda asjaolust, et Eesti Ekspressile antud intervjuus ütles Karl Kermes, et Monoteatri loomise plaane oli ta Uuspõlluga arutanud juba 2006. aastast alates. Tõukejõuna tõi Kermes välja Uuspõllu unistuse teha ühemeheteatrit, arendades seda edasi Eesti *stand-up*’iks (Prints 2010). „Ürgmehele“

järgnesid veel Uuspõllu etendatud „Isa“ (2010) ja „Vanaisa“ (2012), mis on Islandi näitekirjaniku Bjarni Kaukur Thorssoni näidendid. Ka need osutusid populaarseteks: „Isa“ oli 2011. aastal teisel kohal külastatavuse arvu poolest, kogudes 21 614 teatrikülastust (ETS 2011). „Vanaisa“ oli hooajal 2012 menukaim sõnalavastus, kogudes vaatajaid 32 112 (Monoteater... 2013).

Näidendid „Isa“ ja „Vanaisa“ on eesti keelde tõlgitud ning Uuspõllu ja lavastajate poolt kohandatud Eesti oludele. Hoolimata sellest, et Uuspõllu kolme suurettevõtmist ei saa eelpool paika pandud žanritunnuste järgi liigitada *stand-up* komöödia alla, panid need siiski aluse edasisele püstijalakomöödia tekkele ja arengule. Nii Uuspõld ise, Monoteater kui ka POINT ja PremProduction on kõik viimaste aastate jooksul just selliseid teatraalseid püstijalakomöödiaid Eesti lavadele toonud. Seepärast pidasin oluliseks ka käesolevas uurimistöös Monoteatri varasest tegevusest sellise ülevaate andmist.

Ka mitmed järgmised Monoteatri lavastused põhinesid varem kirjutatud näidenditel ning seetõttu tuleks need liigitada ka monoteatri kategooriasse. Neis esineb küll *stand-up*’ile žanriomaseid tunnuseid, kuid puudub etendaja isiklik kogemus ja enda koostatud tekst. Eestis on aga piir monoteatri ja tuuritavate püstijalakomöödiade vahel suhteliselt hägune, sest nii meedia kui tegijad ise nimetavad monolavastusi tihtipeale ka püstijala- või *stand-up* komöödiateks. Seega pean ka käesolevas uurimistöös vajalikuks anda ülevaade kõikidest Monoteatri lavastustest.

2.1.1.1 Monoteatri lavastused perioodil 2009-2014

„Ürgmees“, laval Jan Uuspõld, autor Rob Becker, lavastajad Mati Unt ja Andrus Vaarik, esmaettekanne 2. veebruar 2004 Tallinnas ööklubis Prive, komöödiatuuri esietendus 3. märtsil 2009 Vene Kultuurikeskuses.

Monolavastus võtab vaatluse alla naiste ja meeste erinevused. Kõik saab alguse sellest, kui Mees (Uuspõld) oma naisega peol on ning kõik vastassugupoole esindajad mehi sitapeadeks tembeldavad. „Kõik mehed on sitapead!“ on ka laval üheks läbivaks lauseks, mis etenduse vältel mitmeid kordi kõlab. Uuspõld samastab meest ja naist ürginimestega, kes elasid koopas ning täitsid elus kindlaid ülesandeid: mehed käisid jahil ja naised tegelesid korilusega. Nendele tegevustele omaseid instinkte leiab Mees ka tänapäeva maailmast: marjakorjamist ja korilust võib näha naiste suures poodlemisvajaduses,

küttimisele iseloomulikku keskendumisoskust meeste liigeses televiisorivaatamises. Uuspõld naerutab publikut kogu etenduse vältel ka huvitavate miimiliste ja kehaliste väljendusvahenditega, sest tihtipeale kehastab ta ise nii oma tegelaskuju, naist Elsat kui ka nende sõpru ja tuttavaid. Selleks esitab Uuspõld hulganisti dialooge erinevate tegelaste vahel, samal ajal publikule näoilmete abil reetes, millised emotsioonid (Ürg)Meest tegelikult valdavad.

„Isa“, laval Jan Uuspõld, autor Bjarni Kaukur Thorsson, lavastaja Andrus Vaarik, esietendus 6. märtsil 2010 Vene Kultuurikeskuses.

„Isa“ on jätk „Ürgmehele“, sest lavastuse sisu on justkui samm edasi – naine ja mees jõuavad oma elus järgmisesse etappi, milleks on pere loomine. Seitse aastat koos elanud paar näeb puhkuselt naastes lennukis perekonda, kus on kasvamas kaks last. Isa (Uuspõld) meelest on laste käitumine õudust äratav, samuti nende vanemate tüdinenud püüdlused neid korrale kutsuda. Naises aga tärkab koheselt soov ka oma pere loomist alustada. See saabki teoks ning peategelane peab hakkama isarolli täitma. Etenduse käigus räägib Uuspõld läbi humoorika vaatevinkli sellest, kuidas kogu lapsesaamise- ja kasvatamise protsess ühe mehe vaatevinklist välja näeb. Oluline on selle lavastuse puhul ka see, et lisaks Jan Uuspõllule astus sama lavastuse erinevatel etendustel Isa rollis lavale ka Alo Kõrve. Põhjust võib näha sellest, et publiku suure huvi tõttu soovis Monoteater anda võimalikult palju etendusi, kuid Uuspõllu töögraafik Eesti Draamateatris seda ei võimaldanud. Seetõttu asendas teda Isa rollis vahel ka Alo Kõrve.

„Minu hind?“, laval Anatoli Tafitšuk, autor Bjarni Kaukur Thorsson, lavastaja Andrus Vaarik, esietendus 13. juulil 2011 Käsmu Meremuuseumis

Seekord on islandlane Thorsson kirja pannud loo sellest, kuidas üks noor mees peab üha uuesti oma väärtushinnanguid elus muutma. Seda seetõttu, et erinevad situatsioonid, mida Tafitšuk vaatajatele kirjeldab, panevad teda ikka ja jälle mõistma, et seni paikapidavana tundunud tõekspidamised ei oma mingit tähtsust. Karl Kermes on öelnud, et „Minu hind?“ paneb inimesed mõtisklema selle üle, kuidas meie ühiskonnas hinnatakse tihtipeale raha rohkem kui inimelike väärtusi. Tafitšuk jutustabki loo sellest, kuidas üks noor mees loob oma eluteed läbi rahamaailma, panganduse ja perekonna. Lavastust võib vaadelda kui naljakat uurimust, mis paneb vaatajad mõtlema üleüldiste väärtuste üle kaasaegses ühiskonnas. (Monoteater... 2011)

„Minu elu meedias“, laval Jan Uuspõld, autor ja lavastaja Rein Pakk, esietendus 14. juulil 2011 Käsnu Meremuuseumis.

See oli Uuspõllu ja Paku esimene ühistööna valminud lavastus, mis võttis vaatluse alla Uuspõllu elu läbi meediakajastuse. Näiteks lugu sellest, kuidas ta Muhu saarel puhates ajalehest lugedes, et ta on kadunuks kuulutatud, kuna keegi polnud temast mitu päeva midagi kuulnud. Selline asjade käik mõjus Uuspõllule aga vastumeelselt ning ta helistas ajakirja toimetusse, et aru pärida. Väga ilmekalt ja naljakalt esitatud dialoog Uuspõllu ja peatoimetaja vahel pilkab meedia kahepalgelist mängu uudiste edastamisel, sest lugejale antakse tihtipeale vale infot. Lisaks sellele käsitleb Uuspõld lavastuses ka näitlejaks olemist, tantsusaates osalemist ja seda, kuidas meedia on loonud temast kuvandi, mis erineb sellest, milline näitleja enda arvates tegelikult on. Uuspõld heidab kaasaja ühiskonnale ette info üleküllastatust - mida rohkem infot, seda vähem aega seda analüüsida ja lahti mõtestada. Oluline on selle lavastuse puhul ka see, et umbes pool aastat pärast esietendust astus Uuspõld lavastusest kõrvale ning tema rolli võttis üle autor Rein Pakk. Uuspõld põhjendas oma otsust monolavastuste ühekülgsusega, sest tundis küllastumust oma enda nimest (Minu... 2012)

„Vanaisa“, laval Jan Uuspõld ja Piret Kalda, autor Bjarni Haukar Thorsson, lavastaja Karl Kermes, esietendus 5. aprillil 2012 Vene Kultuurikeskuses.

See oli kolmas monolavastus, mis tegeles mehe elus olulise etapiga ehk siis jätk komöödiale „Ürgmees“ ja „Isa“. Uuspõld kehastas seekord umbes 50ndates eluaastates meesterahvaks, kes on terve elu oodanud hetke, kui saaks lastest ja tööst puhata. Kuid kauaoodatud puhkus kujuneb hoopiski avastuseks iseenda vananemisest. Samuti ei suuda Uuspõllu kehastatud tegelane leppida sellega, et temast saab vanaisa, sest iseenda jaoks on ta ikka veel noor ja kena meesterahvas. Vanaisaks olemine toob aga mehe reaalsusesse tagasi. Etenduse käigus räägib Uuspõld vaimukalt muutustest, mis eaga kaasnevad: silmanägemise halvenemine, hajameelsuses asjade unustamine, mõistmatus noorema põlvkonna elustiili ja arusaamade suhtes. Uuspõld jätkab juba varasemates lavastustes kasutatud võtet – erinevateks tegelasteks kehastumist hääletooni ja miimika abil. See lavastus on ka eriline seetõttu, et lisaks Uuspõllule on laval näitlejanna Piret Kalda. Sellega muutis Monoteater oma senist traditsiooni – lava ei ole enam ainult ühe näitleja päralt.

„Külm lugu“, laval Jan Uuspõld, autor Liis Aedmaa, lavastaja Karl Kermes, esietendus 10. märtsil 2013 Tallinnas CityMotsi garaažis.

Selle loo keskseks tegelaseks on kohtumeditatsioonieskperdist Viljar Post, kelle tööülesandeks on laipade lahkamisel kindlaks teha surma põhjus. Uuspõllu kehastatud tegelane on lahkamisruumist enda jaoks täiesti elava maailma loonud, kutsudes surnuid nende eesnime pidi ja kõnetades neid kui vanu tuttavaid. Viljar hindab väga oma tööd ja kasutab iga surnukeha peal kindlaskujunenud töövõtteid. Näiteks võtab ta alati esimesena välja parema neeru ja annab oma hinnangu inimeste elustiilile maksa seisundi järgi. Lavastus põhineb väga spetsiifilisel teemal, millest tavavaataja jaoks on lisaks humoorile ka õpetlikkust, sest etenduse käigus selgitab Viljar iga siseorgani põhilist funktsiooni ja olulisust. Lugu kulmineerub Viljari hullumisega, kui talle telefoniteel teatatakse, et edaspidi tuleb surnuid ainult osaliselt lahata. Mees ei suuda leppida, et tema kindlatel reeglitel toimivat maailma tahetakse lõhkuda. Igasugune uuenemine on Viljari jaoks välistatud. Sel viisil paneb „Külm lugu“ vaatajaid mõtlema igipõliste ja väljakujunenud väärtuste ning harjumuste üle, mida kaasaegne ühiskond kõigutada ja muuta üritab. Kindlasti mängis lavastuse juures olulist rolli ka see, et algselt etendati seda autotöökojas, mis erines suuresti klassikalisest teatrimajast ja sellele omasest õhkkonnast. Etenduse atmosfäär oli loodud eesmärgiga tekitada ka vaatajates tunne nagu oleksid nad lahkamiskambris – hele valgus, jahe õhk ja natukene kõle tunne. Selline ruumilahendus ei jäänud aga lõplikuks, sest 2014. aasta augustis asuti „Külma looga“ tuuritama üle Eesti.

„Nüüd tõesti aitab jamast“, laval Peeter Oja, autorid Peeter Oja, Erik Moora ja Mart Normet, esietendus 1. oktoobril 2013 Rāpinas.

Tegemist on püstijalakomöödiaga, mis käsitleb Eesti poliitikamaastikku. Oja on valinud teema, mis on *stand-up* kultuuris üheks enim kasutatud võtteks publiku naerutamisel. Ta avaldab arvamust Eesti elu kohta üldisemalt, arutledes seal juures ka poliitika ja selle osapoolte üle – valijad ja valitavad (Monoteater... 2013). Käsitletavat püstijalakomöödiat võib vaadelda justkui uue rahvaliikumisena, sest Oja tuleb igas esinemispaigas publiku ette kohaliku vallavanema või linnaapeana. Peamiselt räägib ta sellest, mis toimub poliitika kuluaarides ja poliitikute peas tegelikult (ETA 2013). Samuti kehastus Oja erinevateks poliitikute tüüpideks, tuues esile nende naruväärsuse, vastutustundetuse ja kaugenemise valijatest (Hanson 2013). Tihtipeale on *stand-up* koomiku edu aluseks oskus valida õige

aeg, millal teatud teemadega tegeleda. „Nüüd tõesti aitab jamast“ tuuritas üle Eesti samal aastal viimaste kohalike omavalitsuste valimistega.

„Miks mina?“, laval Jan Uuspõld, autorid Jan Uuspõld ja Rein Pakk, esietendus 28. novembril 2013 Põltsamaa Kultuurikeskuses.

„Miks mina?“ on sarnane Uuspõllu 2011. aastal etendatud monolavastusega „Minu elu meedias“, sest mõlemas käsitleb näitleja meedia pahupoolt. Selles lavastuses arutleb Uuspõld aga sügavamate eksistentsiaalsete küsimuste üle. Peamiselt soovib ta teada, miks valitseb tänapäeva maailmas olukord, kus väärtustatakse kõike muud peale inimlikkuse. „Miks mina?“ on lavastus, kus Uuspõld proovib mõista kaasaja inimeste agarust saavutada ja omada kõike mis võimalik. Liigne agarus on ogarus! – see on justkui kogu loo läbivaks mõtteks. Uuspõld võtab vaatluse alla inimeste eel-eksistentsi, kui spermatosoidid 500 miljonikesi koos munaraku suunas võidu tormavad. Selline võidujooks aja, iseenda ja ümbritseva keskkonnaga saadab meid igapäevaselt. Näitleja räägib publikule ka oma elu madalpunktidest, milles võib näha püstijalakomöödiale omast isiklikkuse aspekti. Näiteks toob ta oma pahkusesse kiskunud mineviku, süüdistades selles kollast meediat, kes loob inimesest kuvandi vastavalt sellele, mis rohkem müüb. Selles püstijalakomöödias paistab silma Uuspõllu oskus rääkida ka komöödiažanri alla paigutatavas lavateoses tõsistel teemadel.

„Äraetud, kuid üles mukitud“, laval Maire Aunaste, autor Rein Pakk, esietendus 31. märtsil 2014 Võrus .

Maire Aunaste oli esimene naine, kes Monoteatris sooloartistina lavale tuli, ja ühtlasi ka esimene lavalaudadele astunud naine Eesti *stand-up*'i maastikul. Oma püstijalakomöödias teatab Aunaste ka täiesti selgesõnaliselt, et kõik lood, mida ta räägib, on temaga ka päriselt juhtunud. Näiteks räägib Aunaste läbi humoorika vaatevinkli sellest, kuidas ta käis noore tüdrukuna telemajas Mati Talvikult tööd küsimas, kuid oma arguse ja oskuste puudumise tõttu sealt tühjade kätega lahkus. Samuti paljastab ta vaatajatele oma kunagise suure soovi saada näitlejaks ja selle, kuidas ta lastelavastuses oma oskusi proovile pani. Aunaste käsitleb ka soorollide teemat naise vaatevinklist lähtuvalt, arutledes teemade üle nagu taaskasutus, ostlemine ja vananemine. Etendus kulgeb suhteliselt aeglases tempos, mis tuleneb Aunaste kõnemaneeerist. Ka tema liikumine laval hoiab etenduse tempot ühtlaselt

aeglasena, sest ta kõnnib monotoonselt edasi-tagasi, vahepeal toolil jalga puhates. Samuti kasutab Aunaste palju žeste ja miimikat. Kohati tekib isegi mulje, nagu ta peaks publikule õpetavat loengut – temast õhkub läbinisti õpetajalikku naiselikkust ja tugevat karakterit. „Äraetud, kuid üles muktud“ on täispikkuses vaadatav ka Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel.

„Liblikad siseorganites ehk armastus, mis päästab maailma“, laval Jan uuspõld ja Piret Kalda, autor ja lavastaja Rein Pakk, esietendus 5. juulil 2014 Rakvere linnuses.

See lavastus erineb taaskord põhilisest Monoteatri suundumusest (laval Uuspõld ja Kalda), kuid on siiski oluline minu uurimistöö jaoks. Seda põhjusel, et ka siin on läbivaks teemaks mehe ja naise erinev maailmamõistmine. Sarnaselt „Ürgmehele“ vaadatakse ka selles loos tagasi aegade algusesse, käsitledes nii koopaelu kui ka vana Kreeka müüte ümmargusest inimesest. Publikule pakutakse meelelahutust läbi erinevate teemade, millest mõlemal sugupoolel on oma arusaamad. Uuspõld ja Kalda mängivad läbi mitmeid sketše, alustades kohtingul käimisest, kokku kolimisest ja abiellumisest kuni lahutuseni välja. Etenduses vahelduvad näitlejate enesekohased rollid erinevateks stereotüüpseteks tegelasteks kehastumisega. Esineb ka juba tuttavaid nalju ja sketše, mis tuleneb selle teema laialdasest käsitlusest varasemates monokomöödiates.

2.1.2 POINT

2014. aastal loodi Stand-up Teater POINT, mille eesmärgiks on arendada Eestis viljeletava *stand-up* komöödia kultuuri. Uue teatrilaadse ettevõtte eestvedajaks on Karl Kermes. Lavale tuuakse teravat huumorit ja ühiskonnakriitikat, aga ka värsket nalja ja püütakse publikut kõnetada igapäevaelu olulistes küsimustes. POINTi kuuluvad nii näitlejad, kirjutaja kui ka mõtlejad, kes soovivad käsitleda kaasaegses ühiskonnas olulisi teemasid vahetult ning ootamatult (ETA 2014a). Siinkohal võib näha monoteatri žanrilistel piiridel mängiva teatri konkreetsemat soovi keskenduda oma tegemistes kindlameelsemalt *stand-up* komöödiale. Järgnevalt annan ülevaate püstijalakomöödiatest, mille POINT on siiani lavale toonud.

Peeter Oja „Kui loll võib olla inimene“, laval Peeter Oja, autorid Peeter Oja, Mart Normet, Erik Moora, esietendus 5. augustil 2014 Nõmme Kultuurikeskuses.

Oma teises üle-eestiliselt tuuritavas püstijalakomöödias otsib Peeter Oja vastust juba pealkirjas esitatud küsimusele – kui loll võib üks inimene olla. Samas teatab ta kohe etenduse alguses, et juba selle küsimuse esitamine iseendale on pool vastust. Oja väidab, et lollus ei ole konkreetset määratletav, vaid see moodustab suure osa inimeste igapäevaelust: see, millega inimene hakkama saab, ja see, millega ta hakkama ei saa (Oja 2014). Ühe näitena lollusest toob ta suvemeeleolu Tallinna linnas ja sealse liikluskorralduse. Käsitlevat püstijalakomöödia on žanrile omaselt läbinisti teravmeelne, sest Oja räägib oma tähelepanekutest Eesti elu kohta, siinsetest inimestest ja ka elust Peeter Ojana (ETA 2014b). Kuigi ta laval palju nimesid ei nimeta ja jääb pigem üldistavaks, pöörab ta taaskord tähelepanu poliitikutele, keda kritiseerib nende lolluse tõttu Eesti inimesi alahinnata. POINTi meeskond on kasutanud püstijalakomöödiale omast lähenemist, kus nalja tehakse ühiskonnas tuntud isikute, oluliste probleemide ja inimeste igapäevaelu situatsioonide üle.

Ott Sepp „Ott Sepp tõuseb üles!“, laval Ott Sepp, autorid Ott Sepp, Mart Normet, Erik Moora, lavastaja Karl Kermes, esietendus 14. novembril 2014 Rapla Kultuurikeskuses.

Ott Sepp oli esimeseks püstijalakoomikuks, kelle turnee andis aimu uue organisastiooni POINT aktiivsemast tegevusest ja soovist mõjutada Eesti *stand-up*'i maastikku. Sepp räägib püstijalakomöödias avameelselt enda eraelust – pea pool etenduse ajast keskendub ta oma perekonnale. Eesti püstijalakomöödia üheks põhiteemaks kujunenud meeste- ja naistevahelised erinevused tulevad selgelt esile ka Sepa etendustes: ta ei mõista oma kaasa naiselikke iseärasusi. Teise olulise teemavaldkonnana käsitleb ta isaks olemist, samuti hirmusid, mis sellega kaasnevad. Ta räägib oma elust Vanemuise teatri näitlejana ja sellest, miks ta otsustas vabakutseliseks hakata. Lisaks kõigele annab ta läbi humoorika vaatevinkli omapoolseid hinnanguid ka sellistele teemadele nagu matused ja liikluskorraldus, aga ka ausus ja armastus. Sepp on oma varasemate ülesastumistega erinevates projektides ja televisioonis juba tõestanud Eesti publikule oma naljategemisioskusi, kuid see püstijalakomöödia annab talle võimaluse olla täiesti üksinda tähelepanu keskpunktis. See sobib talle hästi, sest kogu etenduse käigus on saalist kuulda

peatumatut naeru. Vaatajatel tekib tunne, et Sepp tahab kõik südame pealt ära rääkida, sest oma naljade püändini jõudes on ta tihtipeale näost tulipunane või tasakaalu kaotamas.

„Elamise kunst“, laval Peeter Oja, autorid Peeter Oja, Mart Normet ja Erik Moora, lavastaja Karl Kermes, esietendus 10. märtsil Mustvee Kultuurikeskuses.

Käesoleva aasta märtsis alustas Peeter Oja oma kolmanda üle-eestilise püstijalakomöödia tuuriga, kus ta seekord jagab publikuga avastatud elamise kunsti tõdesid. Oja on ise oma värskeimast monokomöödiast rääkides rõhutanud, et tema eesmärgiks ei ole nalja teha. Kuid humoorist siiski puudust ei ole, sest nagu etenduse käigus selgub - elu ise ongi naljakas. Siinkohal sobib komöödialavastust hästi iseloomustama näitleja enda öeldu: „Kuna ma olen ühe narratiivi leidnud ja tean põhimõtteliselt, mida tähendab elamise kunst, kuidas tuleb elada nii, et oleks õige, et sa oleksid iseendaga rahul, siis loomulikult jagan ma seda hea meelega ka teistega.“ (Oja 2015). Selle turnee puhul tuleks kindlasti ära märkida ka see, et kolm viimast planeeritud etendust jäid vähese publikuhuvi tõttu ära. Selles võib näha nii ühe koomiku (Oja kolmas püstijalakomöödia) kui ka žanri ammendumist, sest 2015. aasta kevadel on üle Eesti tuuritanud ühtekokku kolm erinevat *stand-up* komöödiat (Oja, Vaarik, Müürisepp).

„Mõtlemine on seks ehk vana ja vaba“, laval Andrus Vaarik, autor Andrus Vaarik, lavale aitasid seada Paavo Piik, Henrik Kalmet, Birgit Kermes ja Karl Kermes, esietendus 1. märtsil 2015 Aruküla Rahvamajas.

Andrus Vaarik tegi aktiivset koostööd juba Monoteatriga selle algusaastatel, kui lavastas monokomöödiad „Ürgmees“, „Isa“ ja „Minu hind?“. Käesoleva aasta kevadel astus Vaarik aga ise lavale ning võttis enda kanda püstijalakoomiku rolli. Üheks läbivaks teemaks, mida Vaarik oma etendustes rõhutab, on kaasamõtlemine. Seda nõuab ta ka oma publikult. Publikut õhutab ta kaasa mõtlema eelkõige seetõttu, et ta on juba üle 50 aasta vana ning tema jaoks on esiplaanile tõusnud vaimne nauding. Samuti on ta seisukohal, et kes leiab tema püstijalakomöödiast midagi naljakat, naergu kaasa, ja kelle jaoks on see pigem mõtlemapanev, siis mõelgu (Vaarik 2015). Vaarik käsitleb laval mitmeid teemasid - ta räägib nii religioonist, pioneeriliikumisest, ebausust kui ka vabadusest (ETA 2015). Oluline on kindlasti ka asjaolu, et algselt oli Vaariku püstijalakomöödia nimi „Mõtlemine on seks“. Kuid tuuritamise käigus toimus nimes muudatus – „Mõtlemine on seks ehk vana

ja vaba“. Põhjuseks see, et etendamisprotsessi käigus läbielatud ja kohandatud muutused sundisid Vaarikut ka lavastuse nimes muudatust tegema.

2.1.3 Prem Productions

Prem Productions on 2014. aastal loodud erakapitalil põhinev ettevõtte, mis toob lavale dramaturgial põhinevaid komöödialavastusi (PremProductions). Selgelt on näha varasemalt tegutsenud Monoteatri tegevussuuna jätkamist. Prem Productionsi esinäitlejaks on Jan Uuspõld, ettevõtet juhib Gerli Tiganik. Aktiivselt teevad kaasa ka dramaturg ja lavastaja Rein Pakk, produtsent Jaan Möttus ning heli-ja valguskunstnikud Greta Roosaar ja Nikita Šiškov. Lisaks Uuspõllule kaasab Prem Productions ka teisi Eesti näitlejaid, kes astuvad üles erinevates kodu- ja välismaiste auorite monolavastustes. Järgnevalt annan ülevaate Prem Productionsi senisest tegevusest.

„Brüsseli kapsas“, laval Jan Uuspõld, autor ja lavastaja Rein Pakk, esietendus 10. oktoobril 2014 Keila Kultuurimajas.

Selles monokomöödias on Jan Uuspõld kehastunud eesti naiseks, kes jutustab publikule oma kooselust lääne-eurooplasest kallima Falloga. Fallo on pärit Brüsselist ning proovib Eesti eluga kohaneda. Läbi naeruvääristamise ja erinevate seikade kirjeldamise selgub, et Fallo on materialist, kes huvitub ainult sellest, et kõike oleks võimalikult palju. Ühe sellise näitena jutustab Uuspõld loo, kuidas Fallo lubab nõudepesumasinas kasutada ainult kõige kallimaid ja „mahedamaid“ pesutablette. Eestlasele omase kokkuhoidlikkuse tulemusena avastab Jan koguseid järjest vähendades peagi, et palja veega on tulemus sama. Samas ei hoiduta ka siin eestlaste endi üle nalja viskamisest. Alkoholist jutustab Uuspõld kui omaette eksistentsist – juuretisest, mis elab meie kõigi seas täiesti oma elu, meid ikka ja jälle oma teele kaasates. Lõpuks aga selgub, et Fallo ei suuda kohe üldse mõista Eesti elu. Lavastuse läbivaks mõtteks ongi läänemaaailma ja tarbimisühiskonna naeruvääristamine ning eestlaste põlisväärtuste ja eksistentsi püsivuse kinnitamine. Seda muidugi läbi humoorika spektri, nagu Uuspõllule ja Pakule juba omaseks kujunenud on.

„Elu ilma Bentleyta“, laval Henrik Normann, autorid Henrik Normann ja Katrin Lust, lavastaja Anne Paluver, esietendus 14. novembril 2014 Keila Kultuurikeskuses.

Tegemist on elu valupunkte käsitleva monokomöödiaga, läbi vaatevinkli, mis on mõistetav juba ka pealkirjas. Elu ilma luksusliku Bentley auto ja kõige muu sarnaseta on tõesti võimalik – just seda Normann laval publikule tõestada püüabki. Inspiratsiooni sai näitleja omaenda elust, sest ka tema unistused purunesid käesoleva sajandi esimese kümnendi lõpus, kui kogu ühiskonda tabas üleüldine madalseis. Kui umbes 15 aastat tagasi oli pea igal ettevõtlikumal eestlasel unistus, et temast võib saada miljonär, siis vaid mõned aastad hiljem kogu ühiskonda tabanud majanduskriis purustas kõik need unelmad. Sama juhtus ka Normanniga, kes sellisest „kukkumisest“ räägibki. Tema unistusele kunagi luksusliku autoga sõita olid takistusteks näiteks euro, masu ja mupo (Piletiloos:... 2014). Laval võib näha Normanni ka parodeerimas, mis on tema üheks teada-tuntud nipiks, sest tänu sellele ta Eesti rahva südamesse jõudiski. Näitleja ise on öelnud, et tegemist pole improvisatsiooniõhtuga, sest ta on ikkagi suhteliselt kindlalt tekstile põhinenud. Ka proove tegi ta koos lavastajaga, aga see sai võimalikuks alles siis, kui tekst juba olemas oli (Normann 2015).

„Mees metsast“, laval Mart Müürisepp, autor ja lavastaja Rein Pakk, esietendus 20. aprillil 2015 Keila Kultuurikeskuses.

See on lugu, mis leiab etenduse käigus vastuse küsimusele – kust tuli Mart Müürisepp. Kui laiemale publikule sai noor näitleja tuntuks alles TV3 telesaates „Su nägu kõlab tuttavalt“ 2014. aasta sügisel, siis tegelikult on Müürisepp juba mitmeid aastaid olnud Nukuteatri näitleja. „Mees metsast“ tõestab seda ka publikule, sest terve etenduse teise poole demonstreerib näitleja oma nukukäsitlemisoskusi. Teda oleks laval justkui kaks – Müürisepp ise ja tema ülekeha külge seotud nukk nimega Müürisepa Ego ja Edevus (Tamm 2015). Lavastust tutvustav info ütleb järgmist: „Me oleme oma edevuse sõltlased ja oma ego pantvangid“ (Mart... 2015). Just seda ka Müürisepp laval tõestab, sest ta demonstreerib vaatajale kõiki oma oskusi: ta on musikaalne, liikuv ja kehaliselt võimekas ning oskab parodeerida, ümber kehastuda ja on ka andekas nukunäitleja.

2015. aasta suvel toob Prem Productions lavale järjekordse monolavastuse – „Pingviin ja raisakass“. See lugu pajatab Eesti elust 22 aastat tagasi ja Jan Uuspõld kehastab seal 30ndates eluaastates meest nimega Eff. Lavastus keskendub üleminekuaja elule ja inimestele, kellel kõigil olid juba vabad unistused ja nende kujutlusvõime piire ei tundnud.

Teksti autoriks on Mihkel Mutt ja lavastajaks Rein Pakk. Lavastust etendatakse Viinistu katlamajas, esietendus toimub 5. juunil (PremProductions).

2.1.4 Teisi püstijalakomöödiaid Eestis

Lisaks eelnevale on aeg-ajalt ka teistest institutsioonidest tulnud erinevaid katsetusi püstijalakomöödia vallas ja needki väärivad käesolevas uurimistöös äramärkimist. Sepo Seemani etendatud ühemehekomöödiad „**Eesti mees ja tema poeg**“ (Endla Teater, esietendus 7. juuli 2011) ning „**Eesti mees ja tema naine**“ (Kuressaare Linnateater, esietendus 3. jaanuar 2014 Torontos) on mõlemad kirjutatud spetsiaalselt temale. Lavastused on omavahel seotud eelkõige just sarnase teemakäsitluse tõttu. Mõlemas võtab Seemann arutlusele tavalise Eesti mehe suhted oma perekonnaliikmetega. Näiteks selle, kuidas olla oma isa poeg ja oma poja isa (Purje 2011). Hilisema lavastuse puhul on näha juba sissejuurdunud teemakäsitlust mehe ja naise erinevatest maailmapiltidest.

Teiseks katsetuseks oli Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Lavakunstikooli 27. lennu tudengite ühistööna valminud lavastus „**Puhkamisest väsinud**“, lavastaja Meelis Pihla. Etendused toimusid Lotemaal 8. ja 9. augustil 2014. aastal. Tegemist oli *stand-up* kavaga, kus vaatajateni toodi seitse erinevat sketši eestlaste puhkamisharjumustest. Lavastuses esines püstijalakomöödiale omast eneseirooniat ja sarkasmi ning noored näitlejad käitlesid erinevaid puhkuse teemasid iseenda kogemustele põhinedes. Näiteks rääkis üks näitleja loo sellest, kuidas ta suvepuhkuse ajal lisaraha teenimiseks klienditeenindajana töötas. Teine vaimukas isiklikku elementi sisaldav lugu oli valgenahalisest neiust, kelle puhkuse eesmärgiks oli saada võimalikult pruuniks, mille illestamiseks kirjeldas ta humoorikalt oma päevitamisharjumusi. Lavastus oli üles ehitatud stereotüüpide kujutamisele, milles esines ka püstijalakomöödiale omast lühikeste üherealiste naljarepliikide kasutust.

2.1.5 Dramaturgi roll püstijalakomöödias

Siinkohal vajaks lähemalt selgitamist dramaturgi roll püstijalakomöödiate lavale toomises, sest nagu eelnevast ülevaatest selgub, ei ole etendaja/koomik oma teksti (ainu)autoriks. Tihtipeale valmib see koostöös dramaturgiga: Aunaste ja Uuspõllu tekstid on

kirjutanud Rein Pakk, Peeter Oja ja Ott Sepp on teinud koostööd Eerik Moora ja Mart Normetiga, Henrik Normanni teksti on kirja pannud Katrin Lust, Andrus Vaarikul aitasid püstijalakomöödiat lavale tuua Kinoteatri tegijad Paavo Piik ja Henrik Kalmet. Selline dramaturgiga koostöös valmiv tekst tekitab aga küsimusi uurimistöö I peatükis paika pandud püstijalakomöödia žanriomaste tunnuste suhtes. Laval räägib koomik teksti, mis põhineb tema enda elul, kogemustel ja arusaamadel, kuid see tekst on kirja pandud kellegi teise poolt. Kuidas siis täpsemalt selline koostöö toimib? Sellele küsimusele on vastanud dramaturg Rein Pakk, kelle töömeetodit ma järgnevalt ka tutvustan.

Pakk kasutab oma töövõttena koomiku/näitleja intervjuerimist, et välja selgitada tema taust, kogemused, seisukohad, hoiakud ja eelistused. Neid arvestab ta edaspidi teksti kirjutamisel. Sel viisil jääb isiklikkus ikkagi lõpptulemusse sisse, sest dramaturg põhineb kirjutamisel eelnevalt kogutud infole ja loob seega reaalsele isikutele põhinevat dramaturgiat. Sellisel juhul on tegemist täiesti läbi komponeeritud ja repeteeritud dramaturgilise tekstiga, milles on tõusud ja langused, puändid ja üllatused. Muidugi on oluline osa ka näitlejal – tema peab need naljad lõpuks laval välja mängima, seega peab ta nõustuma kirjutaja otsustega. Selle üle, millised naljad ja lood teksti sisse jäävad või ei jää, otsustab samuti dramaturg. Vahel võib juhtuda, et dramaturgi kirja pandud nali ei tundu publikule üldse naljakas, sest näitleja pidas pausi kaks sekundit kauem, kui oleks pidanud. Selle jaoks ongi aga proovid, mis kestavad sarnaselt teatrilavastustele umbes kaks kuud (30-40 neljatunnist proovi), viimased 3-5 proovi on läbimängud publikuga. Reaalne publikuga harjutamine on vajalik eelkõige selleks, et lõplikult näha, kuidas tekst vaatajatele mõjub ja kas kirjutades ja proovides planeeritud naljad ka tegelikkuses toimivad. Rein Pakk peab prooviperioodi dünaamiliseks loomisprotsessiks, sest ta töötab oma tekstiga kuni läbimängudeni. Vahel võib näiteks juhtuda, et illustreerivast detailist võib välja areneda leheküljepikkune stseen. Lõplik tekst saabki paika läbimängudeks ja enamasti jääb kogu tuuritamise käigus samaks. Näitleja mängib laval talle ettekirjutatud näidendit, nii nagu see ka teatris toimub. Ainsateks eranditeks on naljad, mis kaotavad aja möödudes oma aktuaalsuse. Siis tuleb need kas millegagi asendada või üldse välja jätta. Samuti kirjutab dramaturg teksti sisse kohad, kus näitlejal on võimalus publikuga suhelda. Pakk peab aga seejuures oluliseks, et improviseerides peab näitleja olema endas kindel. Tihtipeale arvatakse, et see on midagi, mida näitleja teeb laval muuseas. Kuid improvisatsiooniks on vaja just kindlustunnet, seda aga annab hästi tehtud kodutöö ja kindel

mängujoonis, mida näitleja läbi ja lõhki tunneb. Improvisatsioon ei pruugi ka alati õnnestuda. Rein Pakk leiab, et suurema publiku ees võetakse ette vähem riske. Kuid samas arvab ta ka seda, et hea autor, hea lavastaja ja näitleja suudavad igas olukorras luua tulemuse, mis mõjub vahetu ja autentsena. (Pakk 2015)

2.2 Kinoteater

Kinoteater on „sõprade rühmitus, mis on alates 2011. aastast väljastanud noorte *stand-up*’i tulijate „Püstijalukomöödia“, pihtimusliku naislavastuse „Võidab see, kellel on kõige hullem mees“ ning veab eest aktsioonidesarja „Manifest“ (ETA 2011). Tegemist on lavakunstikoolist väljakasvanud huumorilembeliste rühmitusega, mis nüüdseks tegutseb peaaegu iseseisva teatrina. Kinoteater paistab Eesti teatripildis silma eelkõige just omanäoliste ja katsetuslike lavastustega, üheks nende töömeetodiks võib pidada protsessidramaturgiat. See tähendab seda, et lavastused sünivad koostööd trupi liikmetega. Samuti on nende lavastustele omane ka improvisatsioon, vahetu suhtlus publikuga ja lavaline spontaansus. Seetõttu saab suurt osa nende tegevusest vaadelda ka kui püstijalakomöödiat. Seega pean oluliseks nende tegevust ka oma uurimistöös lähemalt tutvustada.

2.2.1 Ajalugu ja kujunemine

Kinoteater alustas tegevust 2011. aastal, kui noored huumorilembelised näitlejad lavakunstikooli 25. lennust naljategemises ühise huvi leidsid. Lennu üks lõpetajatest ja praegune Kinoteatri koosseisu kuuluv lavastaja Diana Leesalu on kirjutanud rühmituse algusajast ja 2012. aasta *stand-up* komöödia seisust Eestis ajalehes Saarte Hää. Suvevaheajal ühiselt fantaseerides korda saadetud prooviperioodi jooksul said alguse ideed, mis hiljem realiseerusid Kinoteatri loomisega. Noored leidsid teemad, millest inimestele rääkida soovisid, ning kirjutamise ja improviseerimise kaudu loodud tekstid osutusid kasulikeks loovusharjutusteks. Samal ajal oldi ühisel arvamusel, et insitutsionaalses teatris on piirid, mis näitlejate tegelikke soove ja isiklike arusaamade

väljendamist piiravad. (Leesalu 2012). Seetõttu hakatigi otsima võimalust oma ideesid muul viisil realiseerida.

Kinoteater kui organisatsioon sai alguse siis, kui teater Cabaret Rhizome pöördus noorte lavakunstikooli tudengite poole ettepanekuga korraldada luuleõhtu. Diana Leesalu kutsus endaga kaasa juba varem püstijalakomöödiast huvitunud Paavo Piigi, Henrik ja Karl-Andreas Kalmeti ning Kaspar Velbergi (hiljem liitus nendega ka noormalt kursuselt Jörgen Liik). Hoolimata selles, et Cabaret Rhizome'iga ei tulnud tookordsest koostööst midagi välja, oli moodustunud tuumik, kes hakkas omaette esinema. Leesalu on öelnud, et „Kinoteater“ oli tegelikult nende esimese lavastuse nimi ning kujunes alles hiljem nende koosluse nimeks (Leesalu 2015). Oma tegevust hakkasid noored nimetama naljaviiluks tõlgitud määratlusega **püstijalakomöödia** (Leesalu 2012).

Kinoteatri kõige esimene etendus toimus 23. septembril 2010. aastal Tallinnas projektiruumis nimega März. Tegijad pidasid ettevõtmist iseenese proovilepanekuks ja eksperimendiks. Kuid üllatuslikult suure publikuhuvi tõttu korraldati sama lavastust veel mitmel korral (Leesalu 2012). Kinoteatri tegijad mõistsid, et Eesti publikul on huvi uudse žanri vastu ning jätkasid oma tegevust innukalt.

Nelja tegevusaasta jooksul on Kinoteatri tegevkoosseis kujunenud järgmiseks: näitlejad Henrik Kalmet, Karl-Andreas Kalmet, Kaspar Velberg ja Jörgen Liik ning lavastajad Diana Leesalu ja Paavo Piik. Aktiivselt teevad rühmituse ettevõtmistes kaasa ka Märt ja Priit Pius. Kõik nad töötavad ka Tallinna Linnateatris (v.a Jörgen Liik, kes töötab teatris NO99) ning Kinoteater tundub olevat pigem nende kõrvalprojekt. Samuti kaasatakse oma tegevustesse erinevaid näitlejaid ja kultuuriinimesi kõikjalt Eestist.

2.2.2 Tegevus

Kinoteater põimib oma lavastustes ja projektides erinevaid etenduskunstide liike ja omanäolisi võtteid, millega loodetakse publikule alati midagi enneolematut ja uut pakkuda. Nii on rühmitusele omased näiteks püstijalakomöödia, estraad, protsessidramaturgia, improvisatsioon, mustkunst ja multimeedia kasutus. Järgneva ülevaate põhjal saab aimu Kinoteatri tegevusest ja neile omasest teatrikeelest. Peamiselt tuginedes rühmituse koduleheküljel leitavale infole, meediakajastustele ja ka omaenda kogemustele nähtud lavastustest.

„Püstijalukomöödia“, laval Jõrgen Liik, Kaspar Velberg, Karl-Andres Kalmet ja Henrik Kalmet, lavastajad/autorid Diana Leesalu ja Paavo Piik, esietendus 23. septembril 2011 Tallinnas projektiruumis März.

Tegemist oli esimese suurema ettevõtmisega, millega Kinoteater oma aktiivsemat tegevust alustas. Laval olid Liik, vennad Kalmetid ja Velber, kes kohe esimesest stseenist alates tõestavad omvahelist head klappi ühiselt esitatava monoloogiga: üksteise kõrval rivis seistes tuleb ettekandele lugu, kus igaüks neist ütleb kas ühe sõna või fraasi, millest moodustub tervikliku sisuga tekst. Kui siin on näha näitlejamängu ja proovide käigus ühist harjutamist, siis edasine etendus sarnaneb pigem püstijalakomöödiaga. Iga näitleja tuleb lavale üksinda, rääkides publikule lühikesi naljaka sisuga lugusid. Kõige silmapaistvam etteaste on esimesena üles astunud Henrik Kalmetilt, kes teeb peamiselt nalja enda ja oma venna üle. Tema tekst on sujuv ja võib arvata, et see on varem valmis kirjutatud ja läbi harjutatud. Samas astub ta nendest raamidest välja kohe, kui võimaluse tekib, ja kõnetab publikut otse. Näiteks tunneb Kalmet end ebakindlalt, kui vaatajad ühe tema naljaloo pigem tagasihoidlikult vastu võtavad ning nendib kohe: „Ma saan aru, et see nali ei toiminud. Te ju üldse ei naernud.“ See on aga juba omaette nali, sest kuulda on publiku heakskiitvat naeru. Ka teised näitlejad lõbustavad publikut oma isiklikel kogemustel põhinevate lugudega. Näiteks räägib Velberg humoorikalt sellest, kuidas ta külastas oma kodukohta. Hästi tuleb esile tema imiteerimis- ja matkimisoskus. „Püstijalukomöödia“ ongi segu üksiketteastetest, kus igaüks jääb pigem iseendaks, ning sketšidest, kus erinevateks tegelasteks kehastutakse. Lavasuse panid kokku küll Piik ja Leesalu, kuid nende rolli ei saa etendust vaadates pidada lavastajapositsiooniga võrdväärseks. Pigem pakkusid nad välja erinevaid ideid, millele näitlejad lisasid omapoolse lähenemise (Lavakunstikooli... 2012).

„Batuudimees“, laval Henrik Kalmet ja Jõrgen Liik, lavastajad Paavo Piik ja Diana Leesalu, etendus 6. septembril 2012 Tartu Athena Keskuses.

„Batuudimees“ oli ühekordne aktsioon, mis toimus Eesti Teatri Festivalil Draama näitleja aktsioonide raames. Etendajateks olid Henrik Kalmet, kes rääkis Eesti teatri hetkeolukorrast, ning Jõrgen Liik, kes paljastas, või mõningatel juhtudel isegi kinnistas, lavakunstikooli telgitaguseid. Aktsioon oli üles ehitatud Kalmeti ja Liigi umbes 10-

minutilistest vahelduvatest monoloogidest. Etenduses sai kohe algusest peale näha püstijalakomöödiale omaseid elemente, mida jätkus kogu lavastuse jooksul küllaga. Esiteks, mõlemad etendajad astusid üles iseendana. Liik rääkis põnevatest seikadest kooli pesemisruumis, tähelepanekutest õppejõudude veidrustest ja tegi nalja teatriringkondades levinud müütide üle teatriisast Pansost. Henrik Kalmet püstitas kohe alguses küsimuse: „Mis siis Eesti teatris täpsemalt toimub?“ Sellele vastuseid otsides pööras ta tähelepanu näiteks Eesti suvelavastuste kehvale kunstilisele tasemele, näitlejate väikestele töötasudele ja teatrikriitikute ühekülgsusele. Teiseks *stand-up* komöödiale iseloomulikuks tunnuseks oli alusteksti puudumine. Seda kinnitab nii Kalmeti kohe alguses tehtud väide, et see, mida nad siin teevad, ei ole lavastus. Samuti ka asjaolu, et oma etteastete käigus vaatas Kalmet pidevalt paberilehte, kuhu oli aimatavalt üles kirjutatud märksõnad või teemad, millest ta oma etteaste jooksul rääkida oli plaaninud. Kuigi aktsiooni lavastajateks olid märgitud Piik ja Leesalu, jäi nende positsioon lõpptulemust nähes siiski kõrvaliseks. Kalmet ja Liik olid need, kes panid „Batuudimehe“ publiku ees elama, ja tugev „siin ja praegu“ element muutis etenduse erakordseks ning autentseks. Samuti andis *stand-up* komöödia kasutus laiemale teatripublikule aimu uuest etenduskunstiliigist ja uuest tegijast Eesti teatris – Kinoteatrist.

„Mitte ainult Stand-up“ ehk „Jörgen Liik Komeediklubis“, laval Jörgen Liik, etendus 18. mail 2013 Tallinnas Von Krahli baaris.

Tegemist oli ühekordse etendusega, mis oli nii ülesehituselt kui ka olemuselt selgelt läänelike mõjutustega pubides viljeletav püstijalakomöödia. Seda seetõttu, et Jörgen Liik esitas isiklikku ja eneseiroonilist materjali. Soojendusesinejaks oli Ühendkuningriigist pärit koomik Mark Meier, ning samal õhtul astus lavale muusikat tegema Jarek Kasar.

„Võidab see, kellel on kõige hullem mees“, laval Katariina Tamm ja Piret Krumm, autorid/lavastajad Paavo Piik ja Diana Leesalu, esietendus 20. septembril 2013 Tallinnas kohvikus Sinilind.

Seda lavastust ei saa vaadelda kui läbinisti püstijalakomöödiat, kuid žanrile omaseid jooni selles siiski esineb. Tamm ja Krumm räägivad sellest, mis tunne on olla Eestis 24-aastane vallaline naine. Taaskord kasutatakse Kinoteatrile omast võtet – näitlejad esinevad iseendana, põimides oma isiklikel kogemustel põhinevate juttude vahele humoorikaid

sketše, kus kehastuvad erinevateks tüüptegelasteks. Etendus algab kahe noore naise vestlusega, kes kiidavad Läti meeste oskust naistele uksi avada ja lilli kinkida. Mõlema naise kõnemanier ja keelekasutus pilkavad kaasaja noortele omast rääkimisstiili, see on täis slängi ja lodevust. Etenduse käigus aga tõestavad Krumm ja Tamm, et suudavad kaasaja mehe olemuse täielikult lahti mõtestada: öösel purjus peaga tehtud telefonikõned, ööklubides kokteilide ostmine, kohmetus kohtingutel jne. Samal ajal ei jää alla ka naiste endi üle nalja tegemine, sest arutlusele võetakse nii feminism, riietumisstandardid kui ka naisteajakirjade õpetlikud artiklid. Tamm ja Krumm jõuavad järeldusele, et äge eesti naine ei saa olla lummatud läti džentelmenidest, inglise poissmeestest või itaalia ärimeestest. Pinget pakub neile ikkagi eesti mees, kelle vallutamist nimetavad naised ülimalt väljakutseks. Etendusele on omane ka vahelepõimitud videoklippide näitamine: kord kehastavad naised joomalembelisi naisukesti, kord pidutsemishimulisi eesti mehi. Taaskord on lavastuse kokku pannud ja lavale toonud Leesalu ja Piik, kuid selles esineb materjali nende endi kui ka näitlejate elust. *Stand-up*'ile omaseid elemente võib näha nii teemade isiklikkuses kui ka ettekantavates naljamonoloogides. Iga lugu, sketš või stseen on üles ehitatud sissejuhatuse, teemaarenduse ja püändiga, mille lõppakordi tulem on pea alati publiku naer. „Võidab see, kellel on kõige hullem mees“ on täispikkuses vaadatav ka Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel.

„Kinoteatri Open Mic“, laval Henrik Kalmet, Andrus Vaarik, Marian Heinat, Ragnar Uustal ja Priit Pius, etendus 8. mail 2014 Tallinnas kohvikus Sinilind.

See üritus oli välja reklaamitud kui ainulaadne ettevõtmine, mille jaoks otsis Kinoteater huumorilembelisi noori üle kogu Eesti. Sealhulgas ka väikestest maapiirkondadest nagu Sindi, Mustvee, Kunda ja Tihemetsa. Kui publik oligi etendusele pileti ostnud lootuses näha noori tundmatuid koomikuid, siis pidid nad kahjuks pettuma. Noori naljategijaid oli laval küllaga, kuid nendeks olid siiski erinevateks stereotüüpseteks tegelasteks kehastunud näitlejad. Nii oli Andrus Vaarikust saanud näiteks Jaan Supilinnast, kes pakkus nalja nii oma väljanägemise, ebaloomuliku lavalise oleku kui ka segase kõnemanieriga. Ragnar Uustal aga kehastas koomikahakatist, kes oli iseenda suurim fänn, sest naeris iga esitatud nalja peale. Kokku astus üles üheksa koomikut, kelle esinemisi saatis publiku pidev naer. Osad etteasted olid sarnased anglo-ameerikalikule *stand-up* komöödiale, kus esitati lühikesi kindlasisulisi nalju. Mõned etteasted olid naljakad puhtalt koomiku enda pärast,

sest nende lavaline olek ja „oskamatus“ nalja teha oli just see, mis muutis nende esinemise humoorikaks. Omamoodi nalja pakkus vaatajatele ka Henrik Kalmet õhtujuhi roll, sest ka temal oli peale iga esinejat raske tõsise näoga oma ülesannet täita. Üldistatult võib öelda, et Kinoteatri Open Mic ei olnud koht kindlate naljade esitamiseks, vaid pigem soovisid tegijad lihtsalt lahutada publiku meelt, demonstreerides oma ümberkehastumis- ja parodeerimisoskusi.

„Kaota mu naine ära ehk mis tunne on olla mustkunstnik“, laval Meelis Kubo ja Karl Eelmaa, lavastajateks Paavo Piik, Paul Piik ja Henrik Kalmet, esietendus 11. oktoobril 2014 Kanuti Gildi SAALis.

See lavatus on pilguheit mustkunstniku maailma telgitagustesse. Etenduse jooksul avaldatakse nii mõnedki salajased meetodid ja võtted erinevate trikkide tegemiseks. Laval on Meelis Kubo ja Charleka ehk Karl Eelmaa, kes pakuvad publikule lisaks mustkunstile ka mitmekesist huumorit. Nad tutvustavad oma tööd läbi naljaka vaatevinkli, demonstreerides näiteks seda, kuidas varastada inimeste taskutest väärtuslikke asju. Lavastuses kasutakse palju ka videomaterjale, kus etendatakse erinevaid sketše. Aktiivselt kaasatakse ka publikut – kolmel korral kutsutakse vabatahtlikke lavale. Mustkunstnikud räägivad veel sellest, kuidas neid esinemistele kutsutakse ja tutvustavad publikule oma koduloomi. Lavastuse pealkiri pärineb jaburatest küsimustest, mida inimesed mustkunstnikele esitavad, kui kuulevad, kellega tegu on. Lavastajateks ja taustajõududeks on Paavo Piik, Paul Piik ja Henrik Kalmet, kuidas siiski on märgatav ka mustkunstnike endi osakaal etendatava materjali loomisel. Palju kasutatakse ka püstijalakomöödiale omaseid võtteid, sest trikimehed räägivad oma erinevatest esinemiskogemustest, kus nali saabub puändina loo lõpus. Lavastusel puudub sügavamõtteline ja mõtlemapanev sisu, tegemist on pigem meelelahutava lavateosega, mis teenib komöödia peamist eesmärki – publikut naerutada.

Lisaks eelnevale toob Kinoteater lavale ka aktsioonidesarja **„Mainfest“**. See on sari, kus iga etendus leiab aset ainult ühel korral ja tegeleb mingi kindla ühiskondlikult olulise teemaga. Mainfestide peamine erinevus Kinoteatri muust tegevusest seisneb selles, et eesmärgiks ei ole teha nalja, vaid rääkida teemadel, mis on tegijate endi jaoks olulised. Iga manifest algidee loojateks on Paavo Piik, Paul Piik ja Henrik Kalmet, kes panevad koos

paika algse kontseptsiooni. Seejärel otsitakse ja kutsutakse esinema erinevad oma ala spetsialistid või inimesed, kellel oleks nendel teemadel oskust kaasa rääkida ja kelle arvamus loeks (Piik 2015). Manifestid ei ole lavastatud näitejuhtimise tähenduses, vaid pigem on tegemist kolme kuraatoriga, kes kogu ettevõtmist juhivad. See aga, mis laval tegelikult toimuma hakkab ja kuhu lavastus välja jõuab, ei ole neile endilegi teada. Paavo Piik nimetab manifeste anarhilisteks ehk ilma võimukeskmeta lavastusteks, sest iga esineja toob kaasa oma energia ja õhtu edenedes voolab kogu laval toimuv omasoodu. Iga järgmine esineja võtab üle eelmise loodud lavalise ruumi, liigutades seda seejärel edasi omas suunas. Nii valmib tervik, mis võib olla täiesti ootamatu ka lavastajatele endile (Piik 2015).

Henrik Kalmet on manifeste tutvustavas videos öelnud, iga manifest on ainukordne ka seetõttu, et see toimub ühes kinnises ruumis, seda ei filmita ja sellest saavad osa ainult need, kes on kohale tulnud. Üritustesari on nimetatud manifestiks, sest Kinoteater loodab, et iga kord on keegi, kes saab ürituse käigus või selle lõpuks suu puhtaks rääkida ehk siis öelda midagi, mis tõsiselt midagi loeb (Manifest 2014). Järgnevalt annan sisuülevaate siiani toimunud manifestidest:

„Manifest 1: Haltuurakunst“, 29. oktoobril 2013 Kanuti Gildi SAALis.

Esimeses manifestis tutvustasid mitmed kunstivaldkonnas töötavad inimesed vaatajatele seda, milliste projektide ja lisatöödega tegeletakse oma igapäevase põhitöö kõrvalt. Õhtujuhiks oli Henrik Kalmet, lisaks temale arutlesid sel teemal ka teised teatriinimesed, näiteks Evelin Võigemast, Anu Lamp ja Maiken Schmidt. Luuletajatest astus üles Jürgen Rooste, kes kõneles näiteks sellest, kuidas mõjutab tellimuse peale luuleridade kirja panemine tema loomingut. Laval olid ka Andres Maimik ja Martti Helde, kes keskendusid oma etteastes ühele olulisimale filmimaailma tegurile – reklaamile. Tantsijate haltuurakunsti üle arutlesid Rauno Zubko ja Maiken Schmidt. Lisaks kunstivaldkonna esindajatele astus üles ka ettevõtja Alari Rammo, kes viis läbi niiöelda haltuurakooli, mis tutvustas osaühingu (OÜ) majandamiseks vajalikke teadmisi (Kinoteatri FB).

„Manifest 2: Rajuelu“, 3. detsembril 2013, Kanuti Gildi SAALis.

Kinoteatri teine Manifest oli esimesega võrreldes kordades füüsilisem ja kehalisem. See ei väljendunud mitte esinejate tantsu- ja liikumisvõimes, vaid kogu etendus oli üles

ehitatud uute ja omanäoliste „spordialade“ tutvustamisele. Üheks selliseks oli näiteks kabepoks, mis on Eestis veel täiesti tundmatu, kuid mujal Euroopas on juba laialdaselt levinud spordiala. See näeb ette, et võistlejad võtavad poksiringis mõõtu vaheldumisi kahel alal – kabes ja poksis. Kinoteater oli seekord poksiringi vastamisi asetanud semiootiku ja kirjanduskriitiku Mihkel Kunnuse ning luuletaja ja teatrikriitiku Meelis Oidsalu. Teine uudne spordiala, mida manifestil tutvustati ja milles mõõtu võeti, oli raiesprint, kus võistlejad kasutasid mootorsaage, et lavale asetatud palkidest erinevaid kujundeid välja lõigata. Kogu üritust kommenteerisid Henrik Kalmet ja tuntud spordikommentaator Tarmo Tiisler (Kinoteatri FB).

„Manifest 3: Petitsioon pereväärtuste vastu“, 11. aprillil 2014. aasta, Kanuti Gildi SAALis.

Kolmas manifest võttis fookusesse uue peremudeli ja sellega ka pereväärtuste ümberhindamise kaasaegses Eesti ühiskonnas. Lavastajaks ehk kuraatoriks oli Paavo Piik, kes oli eesmärgiks seadnud positiivsete näidate toomise ebatavaliste peremudelite kohta, mille põhiväärtused on samad niiöelda tavalise perekonnaga. Nendeks väärtusteks on hoolimine, empaatia, teineteise kuulamine ja mõistmine (Kinoteatri... 2014). Põnevalt oli lahendatud ka lavakujundus – pörandale joonistatud plaan ühest tuleviku moodsast kodust. Seda lahendust kasutas ära manifestil esinenud arhitekt, kes rääkis seosest peremudeli ja koduse arhitektuuri vahel. Üles astusid ka teised erinevate eluvaldkonade esindajad – poliitik, investeerimispankur, peretütar, heteromees ja geimees, kellel kõigil oli oma arvamus pereväärtuste kohta. Asjaolus, et etendus müüdi välja ühe päevaga, võib näha seost palju poleemikat tekitanud kooseluseadusega, mis jõudis Riigikokku esimest kord just 2014. aasta aprilli alguses. Manifestis käsitleti moodsat perekonda nii koomilises, tõsisel kui ka tragikoomilises võtmes (Peege 2014).

„Manifest 4: Arvamusliidrid“, 16. augustil 2014 arvamusfestivalil Paides.

2014. aasta arvamusfestivali lõpuakordiks esitatud manifest erines teistest Kinoteatri manifestidest juba seetõttu, et see on videona täies mahus olemas Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel. Juhtivat rolli kandis taaskord Henrik Kalmet, kes tuli lavale otse kaevikust (arvatavasti filmi „1944“ võtetelt) ning teatas kohe alustuseks, et ka temal on tahe rääkida olulistel teemadel, mitte ainult nalja teha. Nii ta deklareeriski, et see on

tema Manifest 4: Haldusreform. Debateerima oli kutsutud neli vallavanemat (Margus Tabor, Marian Heinat, Anatoli Tafitsuk, Tõnis Niinemets), kellele kõigil oli raskusi oma otsese arvamuse väljaütlemisega eeloleva haldusreformi kohta. Selles oli näha ilmselget Eesti poliitikute pilkamist. Manifesti üheks põnevaimaks osaks oli videosalvestus Skype'i vahendusel tehtud intervjuust Anna-Maria Galojaniga, kes rääkis oma elust Londonis ja edastas oma sõnumi ka arvamusfestivalile: inimesed peaksid olema rohkem riigimehelikumad! Manifesti lõpetas noor lauljanna Liis Lemmsalu, kes esitas festivalile kohase sõnumiga laulu, mille refräänist ilmnis ka Kinoteatri manifesti peamine sõnum: „Iga arvamus on hea, sa seda kindlalt meeles pea“.

Manifestide seost püstijalakomöödiaga võib näha selles, et kuigi on olemas lavastaja, kes annab ette raamistiku ja jagab näpunäiteid, on etendused siiski suurel määral üles ehitatud osalejate improviseerimisvõimele. Nende etteasted on olevikulised ehk siis toimuvad just selles ühes kindlas ajahetkes, neil puudub kellegi teise poolt loodud alustekst, nende etteasted kujunevad vastavalt sellele, mis õhkkond saalis ja laval valitseb.

Kinoteater erinebki teistest *stand-up* komöödia viljelejatest selle poolest, et rühmitus ei ole nii rangelt oma piire (veel) paika seadnud. Pigem tegeletakse eksperimenteerimiste ja katsetustega ning otsitakse teadlikult uusi väljendusvahendeid oma mõtete lavalettoomiseks. Püstijalakomöödia on küll üheks alustalaks, kuid sellele põhinedes leiab ja loob Kinoteater aina uusi võimalusi erinevate etenduskunstiliikide kasutamiseks. Selleks kutsutakse tihti oma lavastustesse külalisesinejaid, kellel on omalt poolt alati midagi omanäolist lisada. Selline lähenemine annab suurema võimaluse riskimiseks, sest ebaõnnestumise puhul pole Kinoteatril sundust lavastusi pikemaks ajaks mängukavva jätta (Leesalu 2015).

2.3 Comedy Estonia

Järgnevalt keskendun kolmandale püstijalakomöödia laialdaselt levinud suunale, mis Eesti huumorimaastikku viimastel aastatel kujundanud on. Sellise ülesande on endale võtnud rühmitus nimega Comedy Estonia, mis tegeleb püstijalakomöödia etendamisega eelkõige pubides ja intiimsema õhkkonnaga esinemispaikades. Rühmitus on tegutsenud 2010. aastast alates, eestvedajateks Louis Zezeran ja Stewart Johnson. Comedy Estonia pakub esinemisvõimalusi isehakanud koomikutele ning tutvustab ja arendab püstijalakomöödia žanri peamiselt noorema huumorilembelise publiku seas, kes otsib meelelahutust vabas õhkkonnas ja veel vabamates teemakäsitlustes. Rühmituse tegevus sarnaneb eelkõige anglo-ameerikalikule *stand-up* kultuurile. Sellele võib põhjenduse leida asjaolus, et Comedy Estoniale aluse panijad on pärit Austraaliast (Zezeran) ja Ameerikast (Johnson) ning seetõttu on Comedy Estonia tegevus ka suurel määral ingliskeelne.

Järgnevalt annan ülevaate Comedy Estonia kujunemisloost viie aktiivse tegevusaasta jooksul ning tutvustan lähemalt nende ettevõtmsi ja tegijaid.

2.3.1 Ajalugu ja kujunemine

Comedy Estonia eestvedajaks ja üheks algatajaliikmeks on austraallane Louis Zezeran, kes alustas *stand-up* komöödia tegemisega juba Rootsisis 2006. aastal, pärast seda kui oli eelnevalt Euroopas ringi reisinud. Zezeran lõi Stockholmi esimese ingliskeelse komöödiaklubi ning tutvus sealse tegevuse käigus ka aktiivsemate Soome püstijalakomöödi tegijatega. Sealt tekkis tal mõte tuua sellelaadne *stand-up* kultuur ka Eestisse, sest siin polnud midagi sellelaadset veel varem tehtud. Anglo-ameerikalikus laadis püstijalakomöödiat hakkas ta siin arendama koos ameeriklase Eric Seufertiga ning koos pandigi alus Comedy Estoniale (Turner Garrison 2012).

Esimest korda tuldi publiku ette 2010. aastal Tartu Komöödiafestivalil. Zezerani enda sõnade järgi oli tegemist *stand-up*'i laadsete katsetustega, millega nad esinesid kahel korral nädalas. Kuigi alguses muretseti, et ingliskeelne formaat ja eestlaste teadmatus uue žanri suhtes võivad kaasa tuua ebaõnnestumise, siis oodatust pea 100 inimese võrra suurem publik andis aimu potentsiaalsest võimalusest sellelaadset komöödiat edasi arendada. Zezeran ja Seufert otsustasidki alustada oma isikliku huumoriäri (Pealtnägija 2011).

Äruga selles mõttes, et enamasti on Comedy Estonia üritustele tasuline sissepääs, piletitehinnad jäävad vahemikku 5-10€. See on vajalik nii esinemistasudeks kui ka ürituste korraldamiseks.

Liisi Laineste on artiklis „Püstijalakomöödia Eestis: estraadietendustest Comedy Estoniani“ rühmituse alguseks märkinud 2010. aasta juunikuu, kui väikese publiku ees Tartus pubis nimega Möku toimus umbes 30 inimesele esimene komöödiaõhtu. Soe vastuvõtt ja publiku huvi andsid põhjuse ka edaspidi sellelaadseid üritusi korraldada. Esmalt laieneti suurematesse pubidesse ning püüti laiemat kuulajaskonda, samal ajal jätkati igakuiste vaba mikrofoni õhtutega Mõkus, kus pakuti esinemisvõimalusi uutele noortele koomikutele. Aasta jooksul arenes algsest kitsast ringist välja terve liikumine ning hiljem ka äriine ettevõtte (Laineste 2012: 19).

Kui algselt olid Comedy Estonia üritused enamasti ainult inglisekeelsed, siis ajapikku hakkasid lavalaudadele tekkima ka eesti keeles kõnelevad koomikud, kes panid oma andeid proovile peamiselt vaba mikrofoni õhtutel. Seega võib väita, et juba varajasest tegevusest peale on Comedy Estonia soodustanud kodumaiste püstijalakoomikute tegevust. Ka Louis Zezeran ise on öelnud, et eestikeelse *stand-up*'i lavalettoomine on olnud rühmituse üheks peamiseks eesmärgiks (Turner Garrison 2012).

Tartust liiguti edasi juba Tallinnasse ning kahe tegevusaasta jooksul oli 2012. aastaks välja kujunenud kindlalt toimiv püstijalakomöödiaga tegelev institutsioon. Esiteks, igakuiselt korraldati oma põhiüritust „Stand Up Comedy Club at Club Prive“, mille tulemusena kujunes Comedy Estonia niiöelda kodupubiks/klubiks Club Prive. Igal korral toodi publikun ette kaks välismaist koomikut, kellele eelnes jazz bandi esinemine.

Teiseks põhiliseks ja samuti igakuiseks ürituseks oli „Drink Baar Comedy Night“, kus lavale astusid viis kodumaist koomikut ning üks välismaine peaesineja.

Kolmanda olulise tegevusena jätkati juba varem populaarseks kujunenud vaba mikrofoni õhtutega, kus igal uuel üritajal oli võimalus end publikule tutvustada kuue minuti jooksul.

Zezeran on algusaastate tegevuse kohta maininud veel ka seda, et selline struktuur sarnanes suuresti Soome samalaadsele rühmitusele – Comedy Finlandile – ning ühiselt organiseeriti ka välisesinejate toomist kohalikele lavadele (Turner Garrison 2012).

Comedy Estonia tegevus on väikeste eranditega toiminud samalaadselt tänaseni. Viie tegevusaasta jooksul on rühmitusega ühinenud mitmed eestimaised koomikud, kes esinevad regulaarselt igakuistel komöödiašõudel.

Comedy Estonia tuumikuks on asutaja Louis Zezeran ja ameeriklane Stewart Johnson, kes mõlemad esinevad ka koomikutena. Eestlastest on aktiivsemad liikmed ja naerutajad Sander Õigus, Elen Veenpere, Karl-Alari Varma, Janika Maidle, Ardo Asperk jt.

Hetkel on Comedy Estonia tegevuse üheks peaesmärgiks kujunenud välismaiste *stand-up* artistide esinema toomine Eestisse ning nende kaudu ka üleilmse püstijalakomöödia kultuuri tutvustamine siinsele publikule. Aastate jooksul on Eestit külastanud üle 80 erineva üksiküritaja, kes on siinset publikut naerutanud mitmetes suuremates linnades. Tuntuimatest koomikutest on Eestis esinemas käinud näiteks Dylan Moran, Eddie Izzard ja Mill Bailey (Comedy Estonia).

Samal ajal jätkatakse regulaarselt toimuvate põhiüritustega ning endiselt otsitakse uusi talente vaba mikrofoni õhtutelt. Järgnevalt annan üldistava ülevaate Comedy Estonia igakuistest ettevõtmistest, põhinedes kättesaadavale informatsioonile nende kodulehelt ja Facebooki lehel:

- *Stand Up Comedy with Louis and Stewart* – algselt Tallinnas Kinok Sõprus, nüüd Vabal Lavak, iga kuu kolmas kolmapäev;
- *Drink Bar Comedy Night* – algselt Tallinnas pubis nimega Brink Bar, nüüd baaris HETK, iga kuu esimene neljapäev;
- *Tartu Comedy Night* – Tartus Eduard Vilde Lokaalis, iga kuu esimene kolmapäev;
- *Möku Open Mic* – Tartus pubis nimega Möku, igakuiselt, toimumisaeg on muutuv;
- *NoKu Open Mic/Protest Open Mic* – Tallinnas baaris NoKu või baaris Protest, iga kuu esimene laupäev;
- *Punchline at Pudel Bar* – kõige värskem komöödiashow Tallinnas.

Üheks kõige hilisemaks ja kindlasti ka rühmituse üheks kõige suurejoonelisemaks ettevõtmiseks oli tuur „Esimene eesti keeles“. See koosnes täielikult ainult eesti keeles kõnelevatest koomikutest ning tuuri raames külastati suuremaid linnu üle Eesti. Antud tuur tuleb lähemalt käsitleda töö kolmandas peatükis, kus analüüsin seda vastavalt *stand-up* komöödia žanriomadustele tunnusele.

Lisaks eelnevale pakub Comedy Estonia võimalust ka oma koomikuid erinevatele erayritustele ja firmapidudele esinema kutsuda. Samuti tegeletakse dubleerimisega, pealelugemisega ja õhtujuhtimisega (Comedy Estonia).

Ning lõpetuseks tuleks tähelepanu pöörata veel sellele, et Comedy Estonia on seotud Soome ja Läti samalaadsete rühmitustega. Comedy Finland on töötanud selle nimel, et välja arendada soomekeelne püstijalakomöödia maastik, mis on ka edukalt toiminud. Läti püstijalakomöödia on sarnaselt Eestile veel arenemisjärgus, kus julgustatakse nii kohalikke koomikuid kui ka inglisekeelse *stand-up*'i levikut. Kolme riigi koostöös töötatakse ühiselt selle nimel, et Baltimaade ja Soome püstijalakomöödiat suuremale publikule tutvustada ja sellele veel laiemat levikut leida (Comedy Estonia).

2.3.2 Püstijalaõhtute formaat ja esitamiskohad

Juba eelnevalt sai selgeks, et Comedy Estoniale on omane püstijalakomöödia esitamine pubides ja klubides. Selline intiimne õhkkond ja väike ruum ongi omane anglo-ameerika *stand-up*'ile, kus publikuga suhestumine ja suhtlemine on üheks põhiliseks žanriomaseks tunnuseks. Juba esimeses peatükis tõin ühe faktina püstijalakomöödia ajaloost välja komöödiaklubide tekke, mis toimisid just sarnasel viisil – üksikud koomikud esitasid väikestes, intiimse õhkkonnaga meelelahutuslikes klubides/pubides oma naljakaid etteasteid, et õhtu melu nautivale publikule humoorikaid vahepalu pakkuda. Edasises arengujärgus ongi püstijalakomöödia omandanud kaasaegse esitusvormi ning seda Comedy Estonia viljelebki.

Peamisteks esinemispaikadeks, kus rühmitus oma üritusi korraldab, ongi pubid (Möku, NoKu, Drink Bar, Pudel Bar jms) või siis lokaalid ning erinevad toitlustus- ja meelelahutusasutused (Eduard Vilde Lokaal, HETK, Protest jms). Sellised esinemiskohad paistavad silma enamasti just sellega, et puudub suur lava ning publik on ruumi istuma paigutatud suhteliselt vabalt. Eesmärgiks on seejuures mahutada võimalikult palju vaatajaid. Lavaks on enamasti ruumi kõige enam valgustatud ja silmapaistvam osa, mis tagaks esinejate esiletoomise ja eraldamise publikust. Siinkohal tuleks mainida aga ka seda, et selline ruumikorraldus ei ole ranges seoses „lava versus publik“, vaid taotleb lihtsalt esineja eraldamist publikualast. Mõnedes esinemispaikades on olemas küll ka lavad, kuid enamasti on need siiski suhteliselt väikesed ja üldisest alast vaid mõne astme võrra kõrgemal. Kindlasti esineb ka erandeid, kuid üldiselt valib Comedy Estonia esinemisteks siiski kohad, mis sobiks neile omase õhkkonna loomiseks ning kus esinejad ei ole publikust rangelt eraldatud. Mõnedel juhtudel istub publik aga vastavale

esinemispaigale omase ruumipaigutusega alas, mis võimaldab samaaegselt püstijalakomöödia vaatamisele nautida ka toitu ja jooke. Seegi on üheks viisiks, kuidas publikule tagada võimalikult vaba õhkkond. Sellele aitab kaasa ka Comedy Estonia *stand-up* show'de formaadist tulenev vaba suhtlemisvõimalus kaaslastega. Nii enne kui ka pärast ametlikku üritust on kõigil võimalik oma kaaslastega nähtu ja kuuldu üle arutada, samamoodi väljendada oma ootusi eesoleva ürituse suhtes. Ning hoolimata sellest, et enamasti on publik koomikute esinemise ajal siiski keskendunud naljadele, ei eksisteeri niiöelda ranget eetikareeglit, et pole viisakas etenduse ajal rääkida. See ei ole muidugi ka soovitatav, kuid püstijalakoomikud on arvestanud publiku osaluse ja suhtlusega, ning tihtipeale annab ja kujundab just selline olukord etteaste kulgu ja koomiku esinemist.

Comedy Estonia püstijalakomöödia õhtutel on alati olemas ka niiöelda *host* ehk õhtujuht, kelle lavale tulek tähistab ürituse ametlikku algust. Tema esimeseks eesmärgiks on „sulatada jää“ esinejate ja vaatajate vahel. Selleks tuleb tal kohe alustuseks teha nali mingil päevakajalisel teemal või rääkida mõnest olulisest sündmusest lähiminevikust, mis aitaks publikul koheselt naljalainele saada ning esinejatega samastuda. Seejärel tutvustab õhtujuht esinejate järjekorda, iseloomustades seejuures ka lühidalt kõiki ülesastuvaid koomikuid. Tihtipeale on õhtujuht ka ise mõned naljad ettevalmistanud. Edasi tulevad ükshaaval lavale kõik koomikud, asudes koheselt oma peamise eesmärgi juurde – publikule naljade jutustamine ja nende meele lahutamine. Koomikute esinemine on kahes osas, mille vahel on umbes 10-15minutiline paus. Ka siis on publikul võimalus juba nähtud koomikute ja nende etteastete üle arutada ning muljeid vahetada. Enamasti on ühel õhtul esinejaid 5-6, mõnikord veel lisaks ka külalisesineja(d) välismaalt. Neile antakse enamasti peaesineja roll ning nad tulevad lavale viimas(t)ena.

2.3.3 Teemad

Nagu eelmises peatükis selgus, on püstijalakomöödia läbi aja käsitletud erinevaid teemasid. Olgu nendeks siis ühiskondlikult olulised ja päevakajalised teemad, publikus ühtekuuluvustunnet tekitavad teemad või hoopiski sellised, mis muidu naljategemist ei lubaks. Selline lähenemine on omane ka Comedy Estonia koomikutele. Tihtipeale käsitletakse humoorikalt hiljuti meedias populaarsust kogunud uudiseid, millega publik kursis on. See on võimalik tänu sellele, et koomikud tunnevad oma publikut – enamasti

haritud noored, kes on kursis ühiskonnas toimuvaga, kuid samal ajal mõistavad ka irooniat ja sarkastilist naljategemist. See võimaldab püstijalakoomikutel kriitiliselt ja nalja pooleks rääkida niiöelda ohtlikel teemadel. Sellise lähenemise puhul on aga oht muutuda halvustavaks või solvavaks, kuid teadlikule naljahuvilisele on seesugune viis enamasti aksepteeritav, kuna tuntakse püstijalakomöödia olemust. Heal koomikul on muidugi olemas ka oskus tunnetada maksimaalset piiri, milleni naljategemisel minna võib. Selle ületamine võib kaasa tuua vaatajate negatiivsed emotisoonid, mis võivad püstijalakoomiku „läbi põletada“. See tähendab seda, et publik hindab üksiküritaja etteaste läbikukkunuks. Väljendub see enamasti tagasihoidlikus aplausis ja edaspidises skeptilises suhtumises koomikusse.

Liisi Laineste on välja toonud kolm peamist teemakategooriat, mis on Comedy Estoniale omased. Esiteks kultuurierinevused, mida välismaised koomikud vaatlevad läbi Eesti eluga kohanemise (Laineste 2012: 20). Kuna rühmitusele aluse panijad on Eestisse elama asunud teiste riikide (Austraalia, USA) esindajad, tõmvabad nad oma naljades tihti paralleele iseenda ja eestlaste vahel. Koomikud toovad välja aspekte kohalikust igapäevaelust, millele eestlased ise tähelepanu ei pööraks, kuid mis pakuvad äratundmist ja nalja (Laineste 2012: 20).

Teise kategooria alla liigitab Liisi Laineste sellised naljad, kus välismaised koomikud võtavad vaatluse alla kohalike inimeste igapäevaharjumused ja eripärad. Ka need leiavad publiku seas ohtralt äratundmisrõõmu, sest tekitavad ühtsustunnet ühiselt mõistetavate ja naljakaks peetavate olukordade üle. Kolmandaks teemakategooriaks on Laineste järgi naljad Eesti eluolu või riigi üle tervikuna (Laineste 2012: 20). Sellistes naljades käsitlevad püstijalakoomikud näiteks poliitikat või tähtpäevade traditsioone, lähenedes ka nendele läbi humoorika vaatenurga.

Neljanda teemablokina toob Laineste välja lähenemise, kus koomikud mõtisklevad iseenda kui sisserändaja tähelepanekute ja arusaamade üle sellest, kuidas on nad suutnud Eesti eluga kohaneda. Siinkohal tuleb selgelt välja ka *stand-up* komöödia ühe žanriomase joone esinemine: koomiku isiklikkus teemakäsitluses.

Viimaseks paigutab Laineste kategooria, kus välismaised koomikud võtavad vaatluse alla stereotüüpsed arvamused, mis eestlastel nende rahvuse kohta tekkinud on. Peamiselt tegeletakse sel juhul nende eelarvamuste ümberlukkamisega või siis vastupidiselt – kinnitamisega.

Kui Laineste on välja toonud erinevad lähenemised, mida Comedy Estonia välismaalastest liikmed enamasti kasutavad, siis nüüd tuleks vaadelda ka kohalike koomikute peamisi teemaskäsitlusi. Alustuseks tuleb märkida, et eesti koomikute üheks levinumaks võtteks on nalja heitmine oma nooruspõlve seikluste üle. Tihti peale räägitakse oma esimestest tüdruk- ja poiss-sõpradest, kooliajast, oma teismeea suhtlusest vanematega ja esimestest suurematest pidudest. Sellise teemavaliku põhjuseks võib pidada asjaolu, et ka publikul on taolisi olukordi olnud ning taaskord tekib ühtekuuluvustunne ja samastumine.

Kindlasti tuleks ära märkida veel ka see, et kuna enamus Comedy Estonia eestlastest koomikuid on noormehed (ja mõned üksikud tütarlapsed) oma 20ndates eluaastates, siis nende keelekasutus on suhteliselt vaba – tihti esineb roppsõnu ja slängi, tehakse hääbitsusi ja illustratiivseid liigutusi. Selline lähenemine viib mõnikord isegi naljadeni, mis oleks igas teises avaliku esinemise õhkkonnas ebasobilikud ja kõlbmatud. Kuid Comedy Estonia komöödiaõhtutel on tolereeritavad nii igasugused allapoole-vööd-naljad kui ka piinlikkust tekitavad naljad rõvedatest seksuaalelu seikadest. Selline vabameelne teema- ja keelekasutus on kindlasti üheks põhjuseks, miks osad koomikud on populaarsemad kui teised – oskus tunnetada, kui kaugelt võib selliste naljadega minna.

Üleüldiselt võib öelda, et peamised teemad, mida Comedy Estonia püstijalakoomikud käsitlevad, on seotud nende endi igapäevaelu seikade ja nooruspõlvega, eestlastele iseäralike harjumustega ning tähelepanekutega hetkel ühiskonnas olulistest teemadest.

2.3.4 Välisesinejad

Comedy Estonia tutvustab end lühidalt järgmiselt: Comedy Estonia tegeleb *stand-up* komöödia arendamisega Eestis, soosides nii Eesti kui ka rahvusvahelisi koomikuid (Comedy Estonia FB). Seega võib öelda, et nende tegevuse üheks suureks eesmärgiks on välisesinejate toomine Eesti publiku ette. Iga kuu võõrustab rühmitus mitmeid välismaiseid koomikuid, kes astuvad peaesinejana üles Comedy Estonia suurematel üritustel (Stand-up Comedy with Louis & Elen, varasemalt õhtujuhtideks Louis Zezeran ja Stewart Johnson – „Comedy Night with Louis and Stewart“).

Lisaks sellele toob Comedy Estonia välisesinejaid ka komöödiaõhtutele Tartusse Eduard Vilde Lokaali, igakuisele üritusele Tartu Comedy Night. Sellises formaadis ja

samade esinejatega toimub järgneval päeval komöödiaõhtu ka Tallinnas – HETK Comedy Night (kuni 2013. aasta sügseni toimus see Tallinnas kohas nimega Drink Bar). Nendel üritustel on enamasti kaks välismaist peaesinejat ning soojendajatena astuvad üles Comedy Estonia kohalikud koomikud.

Alates 2011. aastast on Comedy Estonia kohaliku huumorilembelise publikuni toonud kokku üle 80 välisesineja. Eesti publikut on naerutanud Euroopa tuntuimad koomikud, kelle šõud on mitmel korral välja müüdud. Näiteks võib siinkohal tuua anglo-ameerikaliku *stand-up*'i tuntuimad esindajad Ühendkuningriikidest - Dylan Moran, Eddie Izzard ja Jimmy Carr. Lisaks neile on võõrustatud mitmeid koomikuid Taanist ja Rootsist, aga ka ookeanitagustest riikidest nagu USA, Kanada ja Austraalia (ülevaade on koostatud Comedy Estonia kodulehelt ja nende Facebooki ürituste lehtedelt saadud info põhjal).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Comedy Estonia arendab Eestis aktiivselt pubipõhist püstijalakomöödiat, pakkudes esinemisvõimalusi noortele harrastajatest koomikutele ja toob regulaarselt sinse publiku ette ka välisesesinejaid kogu maailmast. Ürituspaikade intiimne õhkkond ja vaba formaat loovad sobivad tingimused nii improvisatsiooniks kui ka suhtluseks publikuga. Peamiste teemadena käsitlevad üksiküritajad igapäeva elu seikade ja eestlaste omaste harjumuste pilkamist, esineb ka ühiskonnakriitilist lähenemist.

3. LAVASTUSE „ESIMEN EESTI KEELES“ ANALÜÜS

Bakalaureusetöö viimases peatükis analüüsin Comedy Estonia lavastust „Esimene eesti keeles“ (edaspidi EEK), mis oli esmakordselt korraldatav *stand-up* tuur, mille rühmitus siiani sellelaadselt ette võtnud on. Ühes kindlas formaadis lavastustega tuuritati suuremates Eesti linnades, esinejateks ainult noored eesti koomikud. Põhjus, miks valisin analüüsimiseks just sellises vormis *stand-up*’i, on kahe Eestis esineva püstijalakomöödia suuna omavaheline põimimine. Nagu juba töö teises peatükis antud ülevaatest selgus, siis Monoteateri, POINTi ja PremProductionsi tegijad tuuritavad teatraalsete püstijalakomöödiatega üle kogu Eesti. Comedy Estonia on aga oma peamise tegevuse aktiivsemalt suunanud Tallinna ja Tartu publikule. Rühmitus korraldab küll igakuiselt aset leidvaid ja kindlas formaadis üritusi, kuid need erinevaid alati esinejate ja seega ka esitatavate naljade poolest. EEK tuuri puhul on aga selgelt näha elemente nii harrastajate *stand-up*’ist kui ka turneedele keskenduvatest teatraalsetest püstijalakomöödiatst: kindel/kindlad esineja/d ja ülesehitus, igal etendusel sama sisu ja esitatavad naljad, mitmed erinevad esinemispaigad üle Eesti.

„Esimene eesti keeles“ jõudis tuuri käigus suurematesse Eesti linnadesse ning peamisteks esinemiskohtadeks oli teatrid või kultuurimajad. Sellises formaadis oli kadunud senine Comedy Estoniale omane publiõhkkond, mis oli asendatud suuremate saalide ning publiku ja koomiku rangema eraldamisega. Kuna Eestis ongi *stand-up* kultuur alles kujunemisjärgus, siis selline segunemine eri suundade vahel on hea viis anda ülevaade hetkeseisust ja sellest, mis suunas edasine areng toimuda võiks.

Peatükis lähtun kahest EEK tuuri raames nähtud etendusest, mis toimusid 27. märtsil 2015 Tartu Uues Teatris ja 28. aprillil 2015 Rakvere Teatris. Analüüsimisel keskendun erinevatele aspektidele, mille kaudu püstijalakomöödiat lähemalt mõista ja vaadelda saab: mängukoht, lava ja saali suhe, vaatajate ja koomikute suhted, etteasted, koomika laad ja teemad, improvisatsioon.

Analüüsi eesmärgiks on välja tuua Eestis viljeletavale anglo-ameerikalikule *stand-up* komöödiale iseloomulikud žanriomased jooned, vaadelda nalju, põhinedes erinevatele huumoriteooriatele, ning anda ülevaade kohalikest püstijalakomöödiat harrastavatest koomikutest.

3.1 „Esimene eesti keeles“ tuur

„Esimene eesti keeles“ toimus esmakordselt ühekordse etendusena 26. novembril 2014. aastal Tallinnas Vaba Lava teatrimajas. Suure publikuhuvi tõttu toimus kordusetendus 13. märtsil 2015. aastal, samuti Vabal Laval. Edasi otsustati minna sama lavastusega juba ka üle-eestilisele tuurile, mis tõstaks esile parimaid noori eesti püstijalakoomikuid. Tuuri raames anti kokku seitse etendust järgnevates kohtades:

Tallinna Vaba Lava teatrimaja, 13. märts 2015,

Tartu Uus Teater, 26. ja 27. märts 2015,

Viljandi Teater Ugala, 30. märts 2015,

Paide Kultuurikeskus, 1. aprill 2015,

Pärnu Teater Endla, 22. aprill 2015,

Rakvere Teater, 28. aprill 2015 (Comedy Estonia FB).

EEK on ülesehitatuselt sarnane ka kõikidele teistele Comedy Estonia püstijalaõhtutele. Esmalt tuleb lavale õhtujuht, kelleks sellel tuuril oli Stewart Johnson. Kuigi Johnson on ameeriklane, on ta Eestis elatud aastate jooksul selgeks õppinud kohaliku keele ning suudab ka laval täiesti arusaadavalt ürituse juhtimisega hakkama saada. Õhtujuhi ülesandeks on tervitada publikut ja selle üles soojendamiseks teha mõned naljad. Seejärel tutvustab ta vaatajatele koomikuid, kes õhtu jooksul üles astuvad. Nendeks on Karl-Alari Varma, Tigran Gevorgjan, Janika Maidle, Ardo Asperk, Daniel Veinbergs ja Mikael Meema. EEK peaesinejaks on Sander Õigus. Kõigil üksiküritajatel on aega umbes 15 minutit, et publiku meelt lahutada. Enne iga uue koomiku lavale astumist teeb õhtujuht nende kohta lühikese tutvustava sissejuhatuse, ulatades seejärel neile mikrofoni ja ise lavalt lahkudes. Oma etteastete vältel on koomikud laval täiesti üksinda. Pärast seda, kui pooled naljatajad on lavale astunud, toimub umbes 10-15-minutiline paus, kui publikul on võimalus selga sirutada, muljeid vahetada, uut joogipoolist osta või lihtsalt muusikat kuulata ja meeleolu nautida. Peale pausi tulevad lavale ülejäänud koomikud ning etendus kulmineerub peaesineja ülesastumisega. Viimaks tulevad aplausi saatel lavale kõik koomikud ja see sarnaneb suuresti iga teatrietenduse lõpuakordiga.

Kuna edasine analüüs toimub kahe nähtud etenduse põhjal, on oluline välja tuua see, et Rakveres toimunud ürituse ülesehitus erines nii Tartu etendusest kui ka ülejäänud tuurist. Nimelt ei olnud Rakveres õhtujuhiks Stewart Johnson, vaid see roll oli antud Karl-Alari

Varmale. Johnsoni puudumine ei tähendanud aga seda, et Varma oma etteaste tegemata jääks. Nagu juba öeldud, esitab ka õhtujuhi rolli täitev koomik publikule mõned naljad, et neid kohe algusest peale kergemini naljalainele saada. Seda tegi ka Varma, esitades oma etteaste lihtsalt kahes osa. Pooled naljad rääkis ta esimese vaatuse sissejuhatavas osas, enne kui andis sõnajärje ülesastuvatale koomikutele. Teise osa oma etteastest kandis ta publikule ette pärast vaheaega.

Iga EEK tuuri raames antud etendus põhines kindlal ülesehitusel – koomikute esinemisjärjekord oli sama. Samuti selgus kahe nähtud etenduse põhjal, et ka kõigi koomikute esitatavad naljad on vastava tuuri jaoks kindlalt paika pandud ning igal etendusel samas järgnevuses. Erinevused tekkisid ainult improvisatsiooni ja publikuga suhtlemise korral, mis on aga ka püstijalakomöödia olemust arvesse võttes igati põhjendatud.

Järgnevalt analüüsin nähtud ja kogetud etenduste erinevaid aspekte, mille puhul olen toimumiskoha (kas Tartu või Rakvere) ära märkinud ainult juhul, kui see on aspekti suhtes määrava tähtsusega. Naljade analüüsil ei ole etenduspaik oluline, sest naljade sisu jääb alati samaks.

3.2 Ruum ja õhkkond

Sisenedes Tartu Uude Teatrisse, köidab tähelepanu esmalt suhteliselt vali muusika, mida juba teatri poole sammudes kuulda on. See tekitab koheselt vastakaid tundeid muidu vaikse ja salapärasele teatrimaja suhtes, mida olen harjunud just sellisena nägema. On näha selget ja taotluslikku esmamulje loomist külastajale, kes peaks koheselt etenduspaika sisenedes mõistma, et harjumispärane teatriskäimise kogemus jääb seekord saamata. Pikk järjekord kohvikuleti taga annab veelgi enam aimu omapärasest õhkkonnast – kõik külastajad liiguvad vabalt ringi, räägivad kaaslastega valjuhäälselt juttu, rüüpavad joogipoolist ja nõksutavad muusikarütmis pead. Saali sisenedes köidavad koheselt tähelepanu lavapõrandale asetatud toolid, sest tavaliselt täidab *blackbox*'i põrandaosa Uues Teatris selgelt lava funktsiooni. Nüüd on aga lavaosa pea poolenisti muutunud pikenduseks juba olemasolevale publikutribüünile. Samuti on koheselt märgatav ka „lava“ – heledast puidust neljakandiline ja umbes 1,5 m² läbimõõduga mõne sentimeetri kõrgune plaat, mille keskele on asetatud mikrofoni. Selle kolmele küljele (v.a lava tagaosa) on asetatud umbes

4-5 rida üksikuid toole, eesmärgiks võimalikult suurele publikule istumisvõimaluse tagamine. Korraldajad on taotluslikult kaotanud range piiri tribüüni ja lava vahel ning üritanud lisatud istumiskohtadega luua Comedy Estoniale omast intiimsemat ja publikukesksemat õhkkonda.

Lava tagaosas paremal asub DJ-pult, kus noor diskor kaasa tantsides muusikat mängib. Aeg-ajalt on näha lava tagaseina mustade kardinade vahelt väljuvaid ja sisenevaid noori, kes koos diskoriga kaasa tantsivad või mõne vaatajaga juttu räägivad. Istekoha leidmisel olen suhteliselt valiv, sest soovin näha nii lava(plaati) kui ka sellele kõige lähemal istuvaid vaatajaid. Seda just seetõttu, et varasema kogemuse põhjal tean, et just see osa publikust on kõige julgem. Nende naeruhood on tihedamad ja valjemad ning tihti peale kaasab koomik esimestes ridades istuvaid vaatajaid ka oma etteastesse.

Uue Teatri saalis on suhteliselt hämar valgus, ainult lava ja DJ on eredamalt valgustatud. Üleüldine õhkkond sarnaneb suurel määral teistele Comedy Estonia püstitajalakomöödiaõhtutele: vali muusika, vaba suhlus kaaslastega, joogipoolise soetamine ja selle tarbimine. Muusika helitugevus on ilmselt taotlustlik, sest korraldajad teavad, et mida valjem muusika, seda rohkem peavad vaatajad oma häälepaelu kasutama, et kaaslastega juttu rääkida. See tagab aga ka vabama meeleolu, ning hoolimata sellest, et tegemist on teatrimajaga, mis eeldaks viisakat, vaikset ja rahulikku käitumismaneeri, on Uus Teater seekord täis valjut kõnesuminat, positiivset meeleolu loovat muusikat ja ridade vahel joogiklaaside/pudelitega kohti otsivaid vaatajaid. Selgelt on tunda publiõhkkonna ülekandumist teatrisaali. See tuleb osaliselt ka publikust, sest suuresti kindlalt välja kujunenud publik juba teab, mida Comedy Estonia üritustelt oodata.

Rakvere etendus toimub sealse teatri väikses majas, mis esimesel muljel olustikuliselt väga Comedy Estoniale omase publiõhkkonnaga pea üldse ei haaku. Teatrimaja on küll väike ja hubane, kuid siiski puudub sellel nooruslikku ja vabameelset õhkkonda pakkuv element, mis Tartu Uue Teatri puhul koheselt tunda on. Seal on sellise atmosfääri loojateks nii nooruslik teatrimeeskond kui ka omanäoline teatrimaja, millel on vabameelne ja kohati isegi boheemlaslik kuvand. Rakvere teatrikohvikus oli enne etenduse algust näha hulgaliselt kohvi-konjaki-koogi nautijaid, Tartus oli meeleoluloovaks aga pigem kerged alkohoolsed joogid nagu näiteks õlu ja siider. Siit edasi ilmneb ka järgmine oluline erinevus kahe etenduse vahel – publiku keskmine vanus Rakveres oli tunduvalt kõgem kui Tartus. Uue Teatri publiku enamuse moodustasid 20-30ndates eluaastates noored,

mõningate eranditega ka üksikuid vanemas eas vaatajaid. Rakveres oli aga noorte ja keskealist vaatajate suhe umbes pooleks. Leidus küll ka nooremaid vaatajaid, kuid märgatavalt suure osa vaatajaskonnast moodustasid siiski 30-40ndates (ja isegi vanemad) inimesed. Sellest tulenevalt oli ka etenduseelne õhkkond palju ametlikum, rahulikum ja vaiksem. Kohati tundus isegi, et inimesed olid ikkagi justkui teatrisse tulnud – nende käitumismaneer allus teatriskäimis etiketile, samuti ka nende pidulikum riietus ja vaiksem häältoon, mida kaaslastega vestlemisel kasutati. Nagu näha, tuleb EEK tuuri kahel erineval etendusel väga selgelt esile publiku teadlikkus ja kohanemisoskus etendatava žanriga. Kuna Comedy Estonia toob igakuiselt Tartu publiku ette nii välismaised kui ka kohalie koomikuid, korraldades komöödiaetendusi ja vaba mikrofoni õhtuid, on ka Tartu publik palju teadlikum sellest, mida ürituselt oodata. Rakveres pole Comedy Estonia aga aktiivselt ja regulaarselt veel oma üritustesarju teostanud. Seda võibki näha põhjusena, miks sealne vaatajaskond oli siiski pigem valmistunud teatrisse minekuks kui et meelelahutuslikuks püstijalakomöödi õhtuks.

Erinevus kahe etenduse vahel seisneb veel ka selles, et Rakveres puudub enne etenduse algust meeleolu loov muusika. Teatrimajas valitseb vaikus, kuulda on ainult inimeste vaikset kõnelemist. Jääb mulje, et igaüks soovib võimalikult ruttu endale istekohta leida ning vaikselt etenduse algust oodata.

Sarnaselt Tartule toimub ka Rakvere etendus teatri väikse maja *blackbox* saalis, mille lavaossa on asetatud neljakandiline plaat ning selle keskele mikrofoni. Erinevus esineb aga selles, et Rakveres ei ole saalipõrandale lisatoole pandud. Kõik vaatajad mahuvad ära neile ettenähtud alale, mis on sarnane tribüüniga Tartu Uues Teatris. Oluline on aga see, et Rakveres paikneb kogu publik esinejatest kõrgemal, mis tagab kõigile hea vaatevälja. Samas aga selgus, et rangem eraldatus esinejate ja publiku vahel ning viimase ülevalt alla vaatamist soodustav asend mõjutab ka etenduse kulgu. Võrreldes Tartuga, on Rakvere etenduses vähem improvisatsiooni ja ka koomikute suhtlus publikuga on tagasihoidlikum.

3.3 Esinejad ja publik

EEK tuuri kaht erinevat etendust vaadates on selgelt näha, et osad koomikud on oma naljade valikus ja esitamises kindlamad kui teised. Võib isegi öelda, et edukamad, sest nende ettekantavad lood on naljakamad nii minule kui ka kogu publikule. Teised jälle

jäävad oma nalja(loo) lõppedes ootama publiku üldist naeruhuugu, kuid kuulda on ainult üksikuid naeruturtsatusi. Selline situatsioon on koheselt tuntav ka saalis istudes, sest koomiku ebapädevus oma materjali esitamises muudab selgelt ka kogu publiku meeleolu. On näha nii kriitilisi pilke kui tunda ka üldüldise pinge teket paremate naljade ootuses. Selge on ka erinevus kahe etenduse publiku vahel, sest Tartus on nooremapoolsem publik ropumate ja seksuaalse alatooniga naljadele märgatavalt rohkem vastuvõtlikum kui Rakveres. See tuleneb kindlasti ka sellest, et žanr on Eestis alles arenemisjärgus ja samamoodi ka publik alles harjub avameelsete teemakäsitlustega – liiga otsekohesed naljad on vaatajale hetkel veel vastuvõetamatud. Rakvere etendustel on mõningatel hetkedel publiku seas tunda isegi piinlikkust ja häbi. Seega tuleb jälle selgelt esile žanri uudsus – mitte ainult koomikud ei õpi, kuidas nalja teha, vaid ka publik õpib, kuidas sellist nalja vastu võtta. Comedy Estonia noored üksiküritajad ongi need, kes tutvustavad kohalikule publikule huumorimaastiku ääraladel käimist.

Juba I peatükis mainisin võimalust koomiku „suremiseks“, mis väljendub tema ülesastumise ebaõnnestumises, sest ta ei täida publiku ootusi ega suuda neid naerma ajada (Double 1991:2-3). Siinkohal tuleks aga selgelt eristada see, milliseid emotsioone tekitab koomiku ebaõnnestunud nali või ettease minus kui üksikus vaatajas ja kuidas reageerib läbikukkumsele kogu saalis olev publik tervikuna. Kui mina tundsin mõne üksiküritaja etteaste käigus ebamugavust, igavust või lausa piinlikkust nalja sisu tõttu, siis üleüldiselt jäi publik nii Tartus kui Rakveres siiski viisakaks ja aksepteerivaks. Isegi kui ettekandele tuli mõni lugu, mis üldist naeruhuugu kaasa ei toonud, andis publik kuni lõpuni välja koomikutele üha uusi võimalusi ja kedagi välja ei vilistatud. Ebaõnnestumisest tulenev üleüldine atmosfääri muutus oli tuntav ainult mõne üksiku koomiku puhul või siis ka mõne koomiku etteaste ainult mõningatel hetkedel. See ei oma aga käesoleva uurimistöö jaoks tähtsust, sest minu eesmärgiks ei ole välja tuua ebaõnnestunud koomikud ja nende etteasteid, vaid pigem anda aimu, et ka ebaõnnestunud naljalugu jääb ikkagi püstijalakomöödia žanripiiridesse.

3.4 Etteasted ja teemad

Järgnevas analüüsis keskendun EEK-s üles astunud koomikute etteastetele ja nende sisule.

Alustuseks tuleks koheselt mainida, et Comedy Estonia koomikud järgivad püstijalakomöödiale iseloomuliku omadusena narratiivse struktuuri puudumist. See tähendab, et iga koomiku etteaste koosneb üksikutest eraldiseisvatest naljalugudest (Double 1991: 2-3). Küll aga saab vaadelda iga üksiküritaja ülesastumist kui ühte stseeni lavastusest, sest see koosneb varasemalt paika pandud ja kindlas järjekorras esitatavatest naljadest. Need erinevad aga oma sisu poolest, seega ühtse sõnumiga tervikut stseenides ei looda. Mõningatel juhtudel on erinevate koomikute naljade järgnevus sisu poolest sarnane. Tihti peale alustatakse etteastet lugudega, kus tutvustatakse iseennast või antakse aimu, millega üks või teine koomik tegeleb. Sel juhul on eesmärgiks anda publikule võimalus samastumiseks, mis tagab omakorda ka parema vastuvõtu vaatajate seas. Tigran Gevorgjan ja Sander Õigus räägivad kohe oma etteastete alguses lähemalt sellest, kust nad tulevad ja kes nad on. Gevorgjan tutvustab end kui Armeenia poissi, kes kasvas üles Paides ning räägib mitmeid lugusid oma konservatiivse ellusuhtumisega isast. Õigus aga jutustab alustuseks loo sellest, kuidas ta pärast Tartust Tallinnasse kolimist oma perele külla minnes ei mõistnud, miks ema väidab, et pealinn on noormeest muutnud. Vastuseks ema väitele vastas Õigus: „Jää vait, maakas!“ Teise võttena räägivad koomikud tihti alustuseks naljaloo, mida ainult kohalik publik mõistab. Näiteks sobib siin Daniel Veinbergi esimene nali Rakveres, kus ta räägib vaidlusest, mis tal tekkis teiste koomikutega esinemispaika teel olles. Nimelt oli tema kindel, et Rakvere Tarvas on korvpallimeeskoond, teised aga väitsid, et see on suur kivikuju linna Vallimäel. Kohale jõudes nägi Veinbergs isegi, et selline kuju tõesti eksisteerib ja seda on teatri juurest ka selgesti näha. Kohaliku elemendi kaasamine aitab püstijalakoomikul iga uue publikuga paremini suhestuda ning tagab vaatajate heakskiidu.

Pärast sissejuhatust asuvad koomikud jutustama erinevaid nalju, mis enamasti omavahel ühist sisu ja teemakäsitlust ei nõua. Analüüsitava lavastuses on aga kaks koomikut, kelle etteastetest jääb üks teema valdavalt domineerima. Janika Maidle ülesastumisest moodustavad suure osa naljad, kus ta räägib oma lühikesest kasvust ja humoorikatest situatsioonidest, mis temaga seetõttu juhtunud on. Mikael Meema puhul on tegu lavastuse

ühe julgeima koomikuga, sest valdav osa tema etteastest on seksuaalse alatooniga ja seal esineb palju allapoole-vööd-nalju.

Etteastete lõpetuseks ehk viimaseks naljaks esitavad koomikud (või vähemalt püüavad esitada) selliseid nalju, mis publikule kõige enam nalja pakuksid. Seda seetõttu, et just nii jäävad nad vaatajatele kõige enam meelde. Etteasted lõpetatakse publikut tänades, mis kõlab enamjaolt järgmiselt: „Aitäh teile, Tartu! Mina olin Sander ja teie olite suurepärased! Kohtumiseni järgmisel korral!“ Seda lõpuakordi saadab enamasti juba aplaus, mis kestab kuni koomiku lavalt lahkumiseni.

Nüüd kui on selge EEK etteastete ehk stseenide ülesehitus, tuleks lähemalt vaadata ka nende sisu. Selleks olen jaganud teemad üldistavalt viide erinevasse valdkonda, millele põhinedes analüüsin ka üksikuid nalju.

Esiteks kasutavad mitmed koomikut lavastuses võtet, kus nalja tehakse iseenda üle. Selleks räägivad nad lugusid oma elust, kus pilatavaks objektiks ei ole mitte teised, vaid etendajad ise. Üheks selliseks näiteks EEK lavastusest on Karl-Alari Varma, kes rõhutab vaatajale oma väljanägemist – suur õllekõht, habe, sassis juuksed ja prillid. Varma avaldab arvamust, et selle põhjal võiks igaüks arvata, et tegemist on ajalootudengiga. Teine enda kulul nalja tegev koomik on Janika Maidle, kes, nagu juba mainitud, pilkab oma lühikest kasvu. Nimelt räägib ta sellest, kuidas sõbrad ja tuttavad teda käetoena kasutavad, et pidutsemise vahepeal endale mõned puhkehetked lubada. Märkimisväärne on koomikute julgus enda iseäralikke füüsilisi tunnuseid rõhutada ja seega ka kogu oma väline olemus vaatajate jaoks esile tuua. Kuid kogenud esineja oskab ka sellisel viisil end humoorikasse vaatevinklisse asetada.

Teiseks teemaks, mida EEK lavastuses käsitletakse, on erinevused meeste ja naiste maailmanägemises ja -mõistmises. Oma töös olen juba varem sellel teemal peatunud ning välja selgitanud, et tegemist on ühe läbiva teemaga Eesti püstijalakomöödia kultuuris. EEK peaesineja Sander Õigus jutustab humoorika loo sellest, kuidas tema tüdruksõber soovis nende ühisesse koju uut lampi osta ja küsis: „Sander, mis värvi lampi sa tahad?“. Kuna meesterahva jaoks ei oma see aga väga suurt tähtsust, asus Õigus koheselt välja pakkuma erinevaid värvitoone. Ükski neist aga tema tüdruksõbrale ei sobinud, sest tegelikult oli neil juba ettekujutus uuest lambist olemas. Koomik lausu puändiks: „Tuleb välja, et ma tahstin kollast lampi!“. Ka Karl-Alari Varma rääkib sellest, kui erinevalt näevad naised ja mehed maailma. Kui üks sõbranna rääkis Varmale, et tema laps kaalus sündides 1200

grammi, ei osanud koomik selle peale midagi vastata. Kuna ta ise veel lapsevanem pole, ei ütle vastsündinud lapse kaalunumber tema jaoks midagi. Ainus, millele Varma suutis mõelda, oli see, et ta suudab korraga ära süüa vähemalt 1200 grammi liha. Selline lähenemine soorollidele sarnaneb suuresti teatraalsetele püstijalakomöödiatele. Võib järeldada, et ka noored harrastajatest koomikud on ära tabanud teema populaarsuse Eesti publiku seas ning asunud sellele omapoolseid vaatevinkleid esitama.

Kolmanda olulise teemavaldkonnana käsitletavad üksiküritajad oma päritolu. Tigran Gevorkjan räägib loo sellest, kuidas ta kõige noorema vennana pidi alati oma vanemaid kodutöodes abistama. Kui isa teatas, et keegi peab nõud ära pesema, olid tema vanemad vennad koheselt teel kas trenni või asusid koolitöid tegema. Nalja puändina lausub Gevorkjan väga vaimukalt oma isa armeenia aktsenti matkides vigases eesti keeles: „Tigran, nõusid pesta vaja, rohkem pojad ei ole!“ Sellise teemakäsitluse kaudu saab publik aimu koomiku taustast, oskab teda paremini mõista ja leiab võimalusi samastumiseks.

Neljanda olulise teemavaldkonnana räägivad koomikud mitmeid seksuaalse alatooniga lugusid, mis on peamiselt juhtunud nende endiga. Lisaks juba eelnevalt mainitud Mikael Meemaale, käsitleb seda teemat ka Sander Õigus, kes räägib oma esimesest vahekorrast. Seksuaalsus on ka üldiselt üheks enamkäsitletavaks teemavalikuks *stand-up* komöödias, kuid oluline on sealjuures see, et koomik peab sel juhul naljade esitamises olema endas täiesti kindel. Seda põhjusel, et eestlaste enamjaolt kinnine ja privaatne olemus alles harjub intiimste naljade vastuvõtmisega.

Viiendasse kategooriasse paigutaksin kõik ülejäänud naljad, mida lavastuses esitatakse, kuna neil puudub ühtne ja läbiv teema. Seda ka seetõttu, et lavastusel puuduvad paika pandud piirid ning esinejatele on antud teemavalikus vabad käed. Igaüks otsustab ise selle üle, milliseid nalju esitada. Näiteks räägitakse nalju alkoholi tarbimisest, oskamatuses mõista vanemat generatsiooni, poliitikute ebaadekvaatsest käitumisest, pronksiööst jms.

3.5 Koomika

Nüüd tulevad lähema vaatluse alla naljad, mida saab analüüsida põhinedes I peatükis esitatud huumoriteooriatele. Samuti ilmeb analüüsist ka see, milliseid koomikaliike püstijalakomöödias peamiselt kasutatakse.

Üleoleku teooriale (*Hostility Theory*) (Schwarz 2010: 47) põhinedes saab vaadelda Tigran Gevorkjani esitatud lugu sellest, kuidas tal Tallinasse kolides oli raske harjuda uute sõprade kõne- ja käitumismaneeridega. Nimelt kutsusid kaaslased noormeest ühiselt aega veetma järgnevate fraasidega: „Mis toimub?“, „Lähme teeme ühe tiiru!“ Gevorkjan oli üllatunud, kui avastas, et tallinlastele on harjumuseks lihtsalt autoga ringi sõita ja juttu rääkida. Tigranile on omane jutustav stiil ja tema lavaline olek on kaasaja noortele omaselt väga vaba nii kõnestiili kui ka kehakeele kasutuselt. Oma etteaste ajal kõnnib ta laval ringi ja teeb kätega ilmestavaid žeste. Puánt seisneb antud loo puhul aga selles, et politeseiautot nähes ütleb pea alati keegi seltskonnast: „Näe, mendid!“ Antud nali tekitab publikus üleolekut sellise seltskonna suhtes, kes ei oska oma vabal ajal midagi muud peale autoga ringisõitmise teha. „Näe, mendid!“ lausekonstruktsioon on algeline, kohati isegi lapselik. Samuti ei oma see reaalselt eesmärki ning lausungi funktsiooniks on pigem vaikust täita kui vestlust arendada.

Inkongruentsiteooria (*Incongruity Theory*) on rakendatav Janike Maidle naljaloole, kus jutustamisse kaasatud keel ja loogika on esitatud kokkusobimatul viisil (Double 1991:19). Nimelt täidab Maidle aeg-ajalt oma tädikohustusi, mis nõuab temalt oma õelastega mängimist. Ta loob vaatajale kujutluspildi kahest väiksest ja armsast tüdrukust, kes veedavad suurima rõõmuga aega oma tädiga. Nalja muudab vastuoluliseks koomiku kirjeldatud situatsioon, kus üks tüdrukutest proovib kogu oma lapseliku jõuga tädile värvipliiatsid suhu suruda. Kui Maidle üritab lapsele selgeks teha, et ta ei taha pliiatsed enda näo lähedale ja laps teeb talle haiget, kostis väike tüdruk hambad ristas: „Sina ei pea tahtma, aga mina tahan!“ Selle naljaga vihjab koomik kriitiliselt kaasaja probleemsele kasvatusesele, kus pisikesest peale näevad lapsed televiisori ja arvuti vahendusel pidevalt enda ümber vägivalda ja ebaetilist käitumist. Just laste käitumises peegelduvadki mitmed tänapäeva ühiskonna probleemid. Seesugune kontrast algselt loodud kujutluspildist väikestest süütutest lastest tekitab vaatajas üllatuse, sest kokkusobimatus esialgse ja lõpptulemuse vahel on selgelt tuntav ning just see tekitab oma ootamatusega koomikat.

Kolmas huumoriteooria, mida töö esimeses peatükis lähemalt tutvustasin, on leevendusteooria (*Relief Theory*), kus koomik loob nalja jutustamise käigus publikus pinge, millest vabanemine toimub lõpplahenduse ehk puändi esitamisel (Doubel 1991: 24). Leevendusteooria on rakendatav nii kõikidele EEK lavastuses ülesastuvatele koomikutele kui ka püstijalakomöödiale üldisemalt. Seda seetõttu, et esitatud naljade ülesehitus on

tihtipeale sarnane: sissejuhatuse ehk väite esitamine või küsimuse tõstatamine, teemaarendus ehk nalja kirjeldus (pinge loomine), lõpplahendus ehk puänt (pingest vabanemine). Toon näitena nalja Sander Õiguselt, kes alustab oma lugu publiku poole pöördudes: „Tõstke käsi, kes on viimasel ajal enesetapu peale mõelnud!?“ (väide). Kuna ühtegi jaatavat vastust ei tule, asub koomik koheselt püstitatud teesi tõestama. Teemaarenduses räägib Õigus, et vahel valdab teda hommikul ärgates tunne, et kohe üldse ei suuda enam rutiinis elada – tööle, poodi, koju, magama. Ta kirjeldab muserdatult oma päevaplaani ja ametikohustusi, mis tunduvad tema jaoks vastumeelsetena. Vaatajad lähevad järjest enam looga kaasa, teades, et varsti peaks saabuma naljakas osa. Pingest vabanemiseks esitab koomik lõpplahenduse: „Viimasel ajal mõtlengi hommikuti hambaid pestes, et kui lükkaks selle hambaharja endale kurku – siis ei peaks ju tööle minema.“ Publik naerab, sest kauaoodatud pingelangus on saabunud. Sarnaselt saab analüüsida enamust püstijalakomöödiates esitatavaid nalju, sest just sel põhimõttel toimivad lühikesed naljalood kõige edukamalt ning täidavad žanri ühte peamsist eesmärki – publikus naeruhoo tekitamist.

Viimaks analüüsin EEK lavastuses esitatavaid nalju, põhinedes koomika liikidele, mida tutvustasin põgusalt töö esimeses peatükis (situatsiooni-, karakteri- ja sõnakoomika).

Situatsioonikoomika tuleb esile Ardo Asperki esitatud naljaloos, kus ta pöördub publiku poole küsimusega: „Kas keegi teist on sõbraga internetiportaalis Youtube vaadanud videosid?“ Publikust on kosta mõningaid jaatavaid vastuseid. Seejärel esitab Asperk aga juba ka puändi: „Ja siis sõber näitab teile mingisugust videot ja ütleb, et kohe tuleb julmalt hea koht. Aga te juba teate ette, et see tegelt on ilgelt sitt video.“ Situatsiooni koomilisus peitub selles, et nii mõnigi vaataja on olnud samas olukorras ja Asperk lihtsalt teadvustab meile tagantjärele selle naeruväärsust. Publik tajub iseenda ees piinlikkust ning tunneb end ühtlasi ka rumalana. Eelkõige just seetõttu, et isegi kui näidatud video ei olnud tõesti kõige põnevam, siis keegi seda oma sõbrale ju ei öelnud. Suhteliselt tõenäoliselt vaadati see koos lõpuni ja „nõustuti“ oma kaaslaste vaimustusega. Asperk on suutnud situatsioonikoomikat rakendada seega nii video näitamis- ja vaatamishetkele, kui loonud ka publikus kohapeal soovi oma käitumise üle naerda.

EEK peaesineja Sander Õigus jutustab loo, mille keskseks tegelaseks on tema töökaaslane Valja. Nimelt töötab Õigus restoranis kokana ja sealne köögimeeskond koosneb suuresti venekeelse elanikkonna esindajatest. Valja on vanem naisterahvas, kes on

välja mõelnud täiesti uue eestikeelse sõna – tegesin. Kui keegi köögis küsib Valja käest näiteks, et kus on kartulid või kas sibulad on kooritud, vastab Valja alati: „Tegesin.“ Vaimukaks muudab asja aga see, et sellel sõnal on vastavalt olukorrale Valja jaoks mitmeid tähendusi. Nii näiteks võib tähendada see järgmist: a) Valja juba kooris sibulad ära; b) Valja hakkab kohe sibulaid koorima; c) Valja on plaaninud sibulaid koorida järgmisel päeval. Nagu näha, on Õigus kogu loo üles ehitanud, põhinedes ainult ühele karakterile, kelle keeleoskamatust ta naeruvääristavalt ka publikule tutvustab (karakterikoomika). Lugu vihjab selgelt venekeelse elanikkonna võimetusele selgeks õppida siinne keel. Taaskord käsitletakse teemat, mis on kaasaja Eestis palju kõneainet pakkunud, ning paneb kindlasti nii mõnegi külastaja selle üle taaskord pikemalt mõtlema.

Selleks, et vaadelda lähemalt, kuidas esineb püstijalakomöödias sõnakoomikat, sobib näiteks nali Ardo Asperkilt. Nimelt jutustab koomik loo sellest, kuidas ta pidi samal päeval oma põhitöökohast varem lahkuma, et esinemisele mitte hiljaks jääda. Tööandjale üritas ta selgitada, et peab tegema olulise ülesastumise ning ei saa seetõttu tööpäeva ametliku lõpuni oma kohustusi täita. Asperki ülemusele see ei meeldinud ja ta päris aru, et kuhu noormehel ikkagi vaja minna on. Kui Asperk seletas, et tegemist on hobiga, millega ta väljaspool tööaega tegeleb, küsis tööandja: „Mis sa teed nalja või?“ Sõnakoomika esinebki just tööandja küsimuse kahetimõistetavuses ja see pakubki publikule nalja. Küsimust võib vaadelda kui kõnekeeles levinud väljendit, mida kasutatakse vestluskaaslase usumatut või ebatõenäolisena tunduvat lugu kuuldes oma emotsioonide ilmetamiseks ja väljendamiseks. Tööandja retoorilises küsimuses oli tunda sarkasmi ja irooniat ning ta väljendas oma pahameelt, et Asperk soovib sellisel põhjusel töölt varem lahkuda. Muidugi aga ei ole tööandja teadlik sellest, et Asperk ju tegelikult nalja teebki – ta on püstijalakoomik. Järelikult on jaatav vastus tööandja küsimusele täiesti olemas ja seda mõistab ka publik. Asperk ei tee nalja mitte oma ülemusele, vaid publikule esinemishetkel.

Kahe nähtud etenduse põhjal võib väita, et EEK-s domineerib situatsioonikoomika, sest esitatavad naljad põhinevad suurel määral just koomikute endi igapäevaelu seikadel.

Analüüsivad naljad ostusid valituks eelkõige selle alusel, mis publikule kõige enam nalja pakkusid ning mis oma ülesehituse ja sisu poolest püstijalakomöödiale kõige iseloomulikumat tundusid.

3.6 Improvisatsioon ja suhtlus publikuga

Juba uurimistöö esimeses osas tõin *stand-up* komöödia ühe peamise tunnuseks välja koomiku suhtlemise publikuga. Seda seisukohta peavad oma definitsioonides tähtsaks nii Oliver Double (2005: 19-20) kui ka Jeannine Schwarz (2010: 17). Pubides esitatav püstijalakomöödia annab suhtlemiseks ka head eelised: väike ruum, tihedalt koos istuv publik, lähedus koomiku ja vaatajate vahel, intiimne õhkkond. Samuti annab etenduse suhteliselt vaba formaat võimaluse spontaanseteks ja improvisatsioonilisteks etteasteteks. EEK tuur on oma olemuselt siinkohal heaks näiteks, sest hoolimata sellest, et igas esinemispaigas astuvad üles täpselt samad koomikud, kes jutustavad samu nalju samas järjekorras, on siiski iga etendus omamoodi, sest just publik on see, kes need eriliseks muudab. Tihtipeale sõltub kogu etenduse emotsionaalne kulg saalis valitsevast üleüldisest meeleolust, publiku reageeringutest naljadele ja koomiku oskusest tunnetada, kas plaanitud nali pakub just sellele publikule nalja või mitte. Siinkohal jõuangi kohe ka teise olulise tunnuse juurde, mis *stand-up* komöödiale omane on. Paavo Piigi (2013: 188) järgi on lisaks aktiivsele suhtlusele publikuga oluline ka püstijalakoomiku improviseerimisoskus. Kui esineja laval näeb vaatajate loidu nägu või ei kuule oma naljadele vastukajaks naeru, peab ta koheselt oskama ümber lülituda. See tähendab seda, et publiku reaktsioonidest ja saalis valitsevast meeleolust tulenevalt peab koomik oma etteastesse midagi uut ja ootamatut tooma. Seda saab teha näiteks publiku otsese kõnetamisega, spontaanselt nende vastustele reageerimisega ja mõne täiesti uue, eelnevalt mitte planeeritud nalja esitamisega.

Järgnevalt võrdlen EEK tuuri kaht etendust, lähtudes koomikute improviseerimisoskusest ja sellest, kuidas nad publikuga suhtlesid.

Tartu Uues Teatris oli suurimaks vaatajatega kahekõne algatajaks Sander Õigus. Talle on omane märkimisväärselt vabameelne teema- ja keelekasutus (tihtipeale kasutab ta vandesõnu ja provokatiivseid väljendeid), kuid samal ajal jääb ta lavalise olekuga suhteliselt tagasihoidlikuks. Samuti suudab ta oma positiivse lavakarismaga pea alati publiku endaga ühele lainele kaasata, mis näitab tema oskust koheselt reageerida publiku vastuvõtule. Näiteks võib siinkohal tuua eesreas istuva neiu, kelle aktiivne naermine köitis Õiguse tähelepanu, ning ta kõnetas vaatajat otse: „Kas me oleme tuttavad? Tundub nagu sa teaks mind väga hästi.“ Selline võte võimaldab koomikul saada publikuga nõ üheks, ehk siis mitte rõhutada eraldatust „mina olen esineja ja teie olete publik“. Pigem astus Õigus

sellises olukorras astme võrra madalamale, eesmärgiga tekitada vaatajates tunne, et ta on üks nende seast. Sellist võtet kasutab Õigus tihti, rõhutades publikule, et ta on kõigest üks tavaline noormees. Ka Uus Teater ja peaesineja tiitel ei kohutanud teda mitte kuidagi, pigem kinnitas ta veelkord oma tagasihoidlikku ja lihtsat olemust.

Võrreldes teiste EEK tuuril üles astuvate koomikutega, jagus ka improvisatsiooni Õiguse etteastesse küllaga. Kui üks esiridades istunud pealtvaataja väga julgelt püsti tõusis ja hakkas saalist välja sammuma, ei tundud koomik end kuidagi viisi solvatuna, vaid küsis otse: „Kas te juba lahkute?“ Kui noor naine vastas talle sellepeale, et külastab lihtsalt tualetti, vastas Õigus rõõmsalt: „Tahad, ma ootan su ära?“ Kohene naruhoog oli tagatud kogu saalis. Kui seesama neiu mõned minutid hiljem saali naasis, oli Õigus teda juba ootamas: „Kuule, tule istu nüüd ruttu maha. Kohe tuleb hea nali!“ Siin tulebki esile hea püstijalakoomiku oskus igasugusele olukorrale koheselt reageerida ning neid ka humoorikalt lahendada. Andekas üksiküritaja oskab valida õigeid sõnu ja viise, kuidas ettearvamatutes olukordades käituda, ilma publikule pettumust valmistamata. Vastupidi – kõigest tuleb osata leida nalja või siis selle otsesel puudumisel nali ise teha.

Ka teiste koomikute etteastetes esines publikuga suhtelmist, kuid võrreldes Õigusega, toimus seda siiski vähem. Tihtipeale kasutasid koomikud selliseid võtteid, kus uue nalja sissejuhatuseks küsitakse publikult retooriliselt: „Kas teil on olnud kunagi selline olukord, et ... ?“ või „Kas keegi teist on kunagi tähele pannud, et ...?“ Sellisel juhul ei oota koomikud publikult konkreetseid eitavaid või jaatavaid vastuseid, vaid pigem ongi eesmärgiks vaatajad mõtlema panna ning nendes äratundmisrõõmu tekitada.

Rakvere etendusel oli võrreldes Tartuga improvisatsiooni tunduvalt vähem. Üldistatult võib väita, et mida vabameelsem ja avatum on publik, seda enam kasutavad koomikud võimalust nendega suhelda. Juba on selge, kuidas Sander Õigus Tartu publikuga väga lihtsalt suhestus ja oma etteastes aeg-ajalt aktiivselt kõrvalekaldeid tegi, sest noored julged vaatajad andsid talle selleks mitmeid kordi võimalusi. Rakvere etenduse puhul oli aga tunda publiku passiivsemat olekut – naerdi ja plaksutati küll hoolega, kuid vastused koomikute küsimustele jäid vaikseks ja napolisõnaliseks. Ainsana proovis publikut rohkem kaasata taaskord peaesineja Sander Õigus, kes esitas mitmeid kordi küsimusi erinevatel teemadel. Näiteks pöördus ta vaatajate poole nii: „Kuidas teile meeldib kaklemine?“ Kuid kuna keegi midagi ei vastanud, kostis Õigus: „Ma saan aru, et Rakveres meeldib kõigile!“

Rakveres demonstreeris Õigus oma improviseerimisoskust ja spontaansust siis, kui lava tagant oli kuulda teiste koomikute sosistamist. Koomik tegi koheselt pausi oma jutus ja jäi kuulatama, kutsudes seega üles ka publikut oma tähelepanu sosistamishelidele pöörama. Kui sosin vaikis, kostis Õigus: „Kuulge, ärge sosistage nii kõvasti seal lava taga. Publik üritab nalja kuulata!“ Selline etteplaneerimata nali pakub publikult alati oma värskuse ja üllatusmomendiga palju nalja ning annab võimaluse koomikule oma oskusi demonstreerida.

Lõpetuseks võib öelda, et „Esimene eesti keeles“ tuuri eesmärgiks oli tutvustada noori Eesti koomikuid ja ka uut omanäolist žanri. Analüüsist ilmnes, et etendused Tartus ja Rakveres erinesid peamiselt õhkkonna ja etenduse käigus loodud meeleolu poolest, mis tulenes paljuskil kahest erinevast publikust. Improvisatsioon ja suhtlus publikuga oli aktiivsem Tartus, sest sealne nooremapiolsem vaatajaskond reageeris koomikute ülesastumisele vastuvõtvalalt. Peamiselt esitasid üksiküritajad naljakaid lugusid oma elust ning rääkisid tähelepanekutest nende ümber toimuva suhtes.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö „Püstijalakomöödia Eestis 21. sajandil“ annab ülevaate sellest, kuidas on püstijalakomöödia Eestis välja kujunenud ja arenenud, ning ühtlasi kaardistab ka selle hetkeseisu. Minu uurimistöö eesmärgiks oli anda ülevaade Eestis alles noore, kuid järjest enam populaarsust koguva etenduskunstiliigi senisest arengust ja sellest, kuhu see tänaseks päevaks jõudnud on. Lugejal peaks saama kompaktse ülevaate kõikidest tegijatest, seni lavale tulnud lavastustest ning ka erinevatest vormidest, mis siinsele püstijalakomöödiale omane on.

Varem on teemat Eesti kultuurikontekstis põgusalt käsitlenud ainult Paavo Piik ja Liisi Laineste, seega on uurimistöö esimeseks laiahaardelisemaks ülevaateks žanrist ja selle siinsest levikust.

Uurimistöös esitati kõigepealt žanri määratlemiseks definitsioon: *stand-up* komöödia on etenduskunstiliik, kus laval on ainult üks esineja, kes esitab üksteisele järgnevaid nalju, eesmärgiga publik naerma panna. Sellele on omased kolm peamist tunnust: 1) alusteksti puudumine; 2) improvisatsioon ja suhtlus publikuga; 3) isiklikkus. Uurimistööst selgus ka see, et Eestis on žanr leidnud erinevaid väljendusviise ning ühtlasi on toimunud ka sellele omaste tunnuste nihkumine.

Püstijalakomöödia kujunes välja meelelahutsliku etenduskunstiliigina ingliskeelses kultuuriruumis 19. sajandil. Täpsemalt sai see alguse sel ajal Ameerikas levinud menestreletendustest, arenes edasi vodevilliteatrites ning kujunes kaasaegseks etendusvormiks 20. sajandil tekkinud komöödiaklubides. Samaaegselt toimus komöödiažanri areng ka Inglismaal, kus *stand-up*'i viljeleti peamiselt varieteeteatrites. Möödunud sajandi teises pooles jõudis komöödiažanr ka üleilmsesse kultuurikonteksti, Eestis sai see populaarseks 21. sajandi alguses. Püstijalakomöödia pakub lisaks meelelahutusele võimalust kõneleda ka ühiskondlikult olulistel teemadel, mis annab publikule võimaluse kaasa mõtlemiseks. Lisaks sellele kasutavad koomikud ühe võttena ka enda igapäevaelu seikade jutustamist läbi humoorika vaatevinkli, mis annab vaatajatele võimaluse samastumiseks nii koomikute kui ka üksteisega. Olulise aspektina käsitleti uurimistöös ka anglo-ameerika termini *stand-up* kodustamist ning sellest tulenevalt on töös läbvalt kasutatud eestikeelset terminit **püstijalakomöödia**.

Bakalaureusetöö teine osa keskendus Eesti huumorimaastiku kaardistamisele, kus anti ülevaade kõikidest siiani tehtud püstijalakomöödiatest ja esindajatest. Välja toodi kolm

erinevat suunda. Esiteks teatraalsed üle Eesti tuuritavad püstijalakomöödiad, mis kujunesid välja Monoteatri ja Jan Uuspõllu tegevusest. Tänapäevaks esindavad seda suunda Eestis peamiselt Stand-Up Teater POINT ja erakapitalil põhinev ettevõtte Prem Productions. Enamasti on etendajateks tuntud näitlejad (Jan Uuspõld, Peeter Oja, Ott Sepp, Andrus Vaarik, Henrik Normann jt) või ühiskonnategelased (Maire Aunaste), kes teevad aktiivselt koostööd dramaturgi(de)ga, kelle ülesandeks on valmis kirjutada tekst. Tihti on sellistes tekstides ka etendajate isiklikke seiku nende endi elust, samuti nende arvamusi ja tähelepanekuid, kuid teksti on valmis kujul siiski kirja pannud dramaturg.

Teist suunda Eesti huumorimaastikul esindab rühmitus Kinoteater, kelle töömeetodiks on peamiselt protsessidramaturgia. See tähendab seda, et tegijad (peamiselt näitlejad Henrik ja Karl-Andreas Kalmet, Kaspar Velberg, Jörgen Liik ning dramaturgid Paavo Piik ja Diana Leesalu) loovad lavastused ühiselt ning lavastaja(te)le on antud pigem kuraatori roll. Püstijalakomöödia ja sellele sarnased katsetused on üheks väljendusviisiks, mida Kinoteater tihti oma lavastustes ja ettevõtmistes kasutab. Rühmituse eesmärgiks on tuua omanäolist huumorit Eesti teatripilti, kuid nad korraldavad ka aktsioonidesarja „Manifest“, kus iga kord tegeletakse mingi olulise teemaga, millest tegijad rääkida soovivad.

Kolmas püstijalakomöödia suund Eestis on pubides viljeletav *stand-up*, mille peamiseks esindajaks on harrastajate rühmitus Comedy Estonia. Nende tegevus on baseerunud anglo-ameerikalikule traditsioonile, kus isehakanud koomikud esitavad vabas vormis omaenda teksti intiimse õhkkonnaga publi nurgas. Comedy Estonia korraldab igakuiselt väljakujunenud üritusi Tallinnas ja Tartus, kuid tegeletakse ka uute esinemispaikade otsimisega väiksemates linnades. Samuti toob rühmitus regulaarselt Eestisse välismaisteid *stand-up* koomikuid, et tutvustada siinsele publikule komöödiamaailma suurnimesid.

Bakalaureusetöö kolmandas osas analüüsiti Comedy Estonia lavastust „Esimene eesti keeles“, mis tuuritas suuremates linnades üle Eesti 2014. aasta sügisel ja 2015. aasta kevadel. Analüüs põhines lavastuse kahe etenduse võrdlusel, millest ilmnisid peamised püstijalakomöödiale iseloomulikud jooned. Suurim erinevus 27. märtsil Tartu Uues Teatris toimund ja 28. aprillil Rakvere Teatris aset leidnud etenduste vahel oli õhkkond, mille tekkele aitas suurel määral kaasa publik. Tartu etendusel valitses vabameelne atmosfäär, kus tarbiti hulgaliselt kergeid alkohoolseid jooke, mängis vali muusika ja diskussioon vaatajate vahel enne ja pärast ning ka etenduse vaheajal oli iseloomulik noormapoolsele vaatajaskonnale. Rakveres moodustas publiku peamiselt vanem vaatajaskond, kus nauditi

kohvi ja konjakit ning käituti teatriskäimise etiketile kohaselt. Lavastuses ülesastuvate koomikute etteasteid võib vaadelda kui stseene, mis on üleehituse poolest sarnased – sissejuhatus/väite püstitamine, teemaarendus ehk nalja sisu jutustamine, lõpplahendus ehk puänt. Lavastuses esineb nii karakter-, situatsiooni- kui ka sõnakoomikat, ning mitmeid nalju saab analüüsida ka erinevatele huumoriteooriatele põhinedes (leevendus-, üleoleku- ja inkongruentsiteooria). Olulise analüüsitava aspektina käsitleti ka koomikute improvisatsiooni ja suhtlust publikuga, millest ilmnes, et vabam õhkkond ja noorem ning julgem publik loob selleks paremaid tingimusi. Peamiseks improviseerijaks ja suhtlejaks oli peaesineja Sander Õigus, kelle oskus reageerida koheselt saalis tekkivale meeleolu ja olukorra muutustele andis talle võimalusi oma etteasteid veelgi huumorikamaks muuta. Töös analüüsiti ka esinejate teemakasutust. Selgus, et kõige enam kasutavad isehakanud koomikud isiklikus elus juhtunud koomilisi situatsioone. Palju räägitakse ka oma päritolust, tähelepanekustest enda ümber toimuva kohta ning mõningal määral vihjatakse ka ühiskonnas aktuaalsetele probleemidele.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et selline eri suundade teke ja jagunemine Eestis viljeletavas püstijalakomöödia traditsioonis on põhjustatud tegijate erinevatest eesmärkidest ja publiku mitmesugustest ootustest. Üle-eestiliselt tuuritavate püstijalakomöödiatega peamiseks eesmärgiks on jõuda võimalikult suure publikuhulgani ja seega teenida ka kasumit. Kinoteater on tegijate jaoks pigem kõrvalprojekt, sest enamus selle liikmetest on Tallina Linnateatris töötavad näitlejad ja dramaturgid. Seega on ka nende tegevus baseerunud pigem tegijatele meelepärastele loomingulistele ettevõtmistele. Comedy Estonia eesmärgiks on Eestis tutvustada ja edendada anglo-ameerikalikku *stand-up* komöödia traditsiooni, otsides ja pakkudes esinemisvõimalusi huumorilembelistele noortele.

Püstijalakomöödia pakub oma uudsuse ja erinevate väljendusviisidega häid võimalusi ka edaspidiseks uurimiseks. Lähemalt vajaksid tähelepanu naiskoomikute vähene osakaal, dramaturgi koostöös etendajatega, aga ka harrastajatest koomikute tekstiloomes protsess. Lisaks sellele pakub ka Kinoteateri omanäoline tegevus häid võimalusi edasiseks mitmekülgseks uurimiseks.

KASUTATUD MATERJALID

Kasutatud kirjandus

Double, Oliver 1991. An Approach to Traditions of Stand-Up Comedy. Doktoritöö. Sheffieldi Ülikool.

Double, Oliver 2014 [2005]. Getting the Joke: The Inner Workings of Stand-up Comedy. 2. tr. London: Bloomsbury Publishing.

Eesti Õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Hanson, Raimu 2013. Peeter Oja tegi särava monodebüüdi. – Postimees, 03.10.

Kaldoja, Kerttu 2009. Näitleja Jan Uuspõld asutas erateatri. – Eesti Päevaleht, 16.09.

Karja, Sven 2005. Monolavastused Eesti teatris 1973-2005. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Laasik, Andres 2006. Ühemeheteater sammub peateele. – Eesti Päevaleht, 03.07.

Laineste, Liisi 2012. Püstijalakomöödia Eestis: estraadietendusest Comedy Estoniani. – Mäetagused nr 53, lk 9-30.

Leesalu, Diana 2012. Kas kodumaine püstijalakomöödia on võimalik? – Saarte Hääl, 19.04.

Merilai, Arne, Anneli Saro, Epp Annus 2007 [2003]. Poeetika. Gümnaasiumiõpik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mintz, E. Lawrence 2005. Comedy: A Geographic and Historical Guide. 2. tr. Koost Maurice Charney. USA: Praeger Publishers, lk 575-586.

Märka, Veiko 2011. Püstijalakomöödia vormis teatrilane ennetustöö. – Sirp, 17.11.

Märka, Veiko 2015. Persona Grata: Diana Leesalu. – Teater.Muusika.Kino, jaanuar 2015.

Nilsen, Alleen Pace, Den Lee Fred Nilsen 2000. Encyclopedia of 20th Century American Humor. Indiana: Oryx Press.

Oxford English Dictionary 2013. Oxford: Oxford University Press.

Peegel, Mari 2014. Huumori ja südamega: Kinoteatris räägiti tänapäevasest perekonnast. – Eesti Päevaleht, 14.04.

Piik, Paavo 2013. Stand-up'i kodustamisest. – Teatrielu 2012. Tallinn: Eesti Teatri Liit ja Eesti Teatri Agentuur, lk 188-198.

Prints, Kairi 2010. Väikeste teatrite invasioon. – Eesti Ekspress, 16.02.

Purje, Pille-Riin 2011. Eesti mehepoja mustad varjud. – Postimees, 12.06.

Rishel, Mary Ann 2002. Writing Humor: Creativity and the Comic Mind. Detroit: Wayne State University Press.

Rutter, Jason 1997. Stand-up as Interaction: Performance and Audience in Comedy Venues. Doktoritöö. Salfordi Ülikool.

Schwarz, Jeannine 2010. Linguistic Aspects of Verbal Humor in Stand-up Comedy. Doktoritöö. Saarlandi Ülikool.

Tamm, Helena 2015. Kuidas Mart Müürisepp saab monolavastusega hakkama? – Postimees, 23.04.

Tammela, Andris 2012. Jan Uuspõld saab kevadel vanaisaks. – Pärnu Postimees, 08.02.

Kasutatud allikad

Comedy Estonia = Comedy Estonia kodulehekülg. Kättesaadav: <http://www.comedyestonia.com/> (vaadatud 21.03.2015).

Comedy Estonia FB = Comedy Estonia Facebooki leht. Kättesaadav: <https://www.facebook.com/comedyestonia?fref=ts> (vaadatud 19.03.2015).

Eesti mees ja tema poeg 2011. Info lavastusest Endla Teatri koduleheküljel. Kättesaadav: <http://www.endla.ee/lavastused/repertuaaris/eesti-mees-ja-tema-poeg> (vaadatud 12.05.2015).

Eesti mees ja tema naine 2014. Info lavastusest Kuressaare Linnateatri koduleheküljel. Kättesaadav: <http://www.kuressaarelinnateater.ee/index.php?id=344> (vaadatud 12.05.2015).

ETS 2011 = Eesti teatristatistika 2011. Tallinn: Eesti Teatri Agentuur.

ETA 2011 = Kinoteater. – Eesti Teatri Agentuur. Kättesaadav:

http://www.teater.ee/teater_eestis/teatrid/Kinoteater.theatre_id-208 (vaadatud 19.03.2015).

ETA 2013 = „Nüüd tõesti aitab jamast“ – Eesti Teatri Agentuur. Kättesaadav:

http://www.teater.ee/teater_eestis/lavastused/N%C3%BC%C3%BCd_t%C3%B5esti_aitab_jamast.play_id-4232 (vaadatud 19.03.2015).

ETA 2014a = Uus nimi Eesti teatrimaastikul on POINT. – Eesti Teatri Agentuur.

Kättesaadav: http://www.teater.ee/teater_eestis/uudised/aid-5759/Uus-nimi-Eesti-teatrimaastikul-on-POINT&art_year=2014&art_month=7 (vaadatud 19.03.2015).

ETA 2014b = Kui loll võib olla inimene. - Eesti Teatri Agentuur. Kättesaadav:

http://www.teater.ee/teater_eestis/lavastused/Kui_loll_v%C3%B5ib_olla_inimene.play_id-4648 (vaadatud 19.03.2015).

ETA 2015 = Mõtlemine on seks ehk Vana ja vaba. – Eesti Teatri Agentuur. Kättesaadav:

http://www.teater.ee/teater_eestis/lavastused/M%C3%B5tlemine_on_seks.play_id-4908 (vaadatud 03.05.2015).

Garrison Turner, Laura 2012. The Ex-Pat Revolutionaries of Estonia. Intervjuu Louis Zezeraniga. – Splitsider, 22.02. Kättesaadav: <http://splitsider.com/2012/02/the-ex-pat-revolutionaries-of-estonia/> (vaadatud 03.04.2015).

Kinoteatri FB = Kinoteatri Facebooki leht. Kättesaadav:

<https://www.facebook.com/kinoteater?fref=ts> (vaadatud 19.03.2015).

Kinoteatri Manifest 4: Arvamusliidrid 2014. ERR.EE video: sketši-Savisaar lubab

Arvamusfestivali tuua Lasnamäe turule. – Videosalvestus Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel. Kättesaadav: <http://menu.err.ee/v/uudised/kurioosum/978c3bd4-4882-41ff-be95-baa23397721f> (vaadatud 18.05.2015).

Kinoteatri... 2014 = Kinoteatri manifest: petitsioon pereväärtuste vastu. Lavastust tutvustav video ja intervjuu tegijatega. – Eesti Rahvusringhäälingu kultuuriportaal.

Kättesaadav: <http://kultuur.err.ee/v/teater/348cd206-0c92-481e-911d-aade053f92d3> (vaadatud 27.03.2015).

Lavakunstikooli... 2012 = Lavakunstikooli tudengite püstijalukomöödiat saadab publiku menu. – Eesti Rahvusringhäälingu uudisteportaal, 17.01. Kättesaadav:

<http://uudised.err.ee/v/35501917-4781-408c-a9a6-5e63eb1039c1> (vaadatud 18.05.2015).

Manifest 2014 = Kinoteatri Manifestidesarja tutvustav video. Kättesaadav:
<https://vimeo.com/77522408> (vaadatud 12.05.2015).

Mart... 2015 = Mart Müürisepp tuleb aprillis lavale täiesti pöörase looga. – Elu24, Postimehe meelelahutus- ja uudisteportaal, 09.03. Kättesaadav:
<http://elu24.postimees.ee/3115819/mart-muurisepp-tuleb-aprillis-lavale-taiesti-poorase-looga> (vaadatud 18.05.2015).

Mendrin, Jim 2004. The History of Comedy blogipostitus 11.12. Kättesaadav
<http://historyofcomedy.blogspot.com/2004/12/first-stand-up.html> (vaadatud 02.03.2015).

Minu ... 2012 = „Minu elu meedias“ oli Jani sõnul just kui pidurdamatu rong. – Elu24, Postimehe meelelahutus- ja uudisteportaal, 10.04. Kättesaadav:
<http://elu24.postimees.ee/803060/minu-elu-meedias-oli-jani-sonul-just-kui-pidurdamatu-rong> (vaadatud 19.03.2015).

Monoteater... 2011 = Monoteater toob lavale kaks uut monoetendust. – Delfi meelelhusportaal Publik.ee, 30.06. Kättesaadav:
<http://publik.delfi.ee/news/mitmesugust/monoteater-toob-lavale-kaks-uut-monoetendust?id=48696737> (vaadatud 19.03.2015).

Monoteater... 2013 = Monoteater uuel hooajal: Vanaisa lõpetab, Peeter Oja tuleb pauguga! – Delfi meelelhusportaal Publik.ee, 30.07. Kättesaadav:
<http://publik.delfi.ee/news/inimesed/monoteater-uuel-hooajal-vanaisa-lopetab-peeter-oja-tuleb-pauguga?id=66515724> (vaadatud 19.03.2015).

Norman 2014 = Henrik Normann oma komöödiaetendusest: Bentley on kallid luksused, mida tegelikult pole ju vaja! – Henrik Normanni videointervjuu Delfi meelelhusportaalile Publik.ee, 10.03. Kättesaadav:
<http://publik.delfi.ee/news/mitmesugust/video-henrik-normann-oma-komoodiaetendusest-bentley-on-kallis-luksused-mida-tegelikult-pole-ju-vaja?id=70106403> (vaadatud 18.05.2015).

Oja 2014 = Peeter Oja otsib vastust: kui loll võib üks inimene olla? – Peeter Oja videointervjuu saates Ringvaade, 05.08. Kättesaadav:
<http://menu.err.ee/v/uudised/kultuur/e34cfea1-938d-420a-bcac-6bbef6e0e897> (vaadatud 18.05.2015).

Oja 2015 = Peeter Oja jagab etenduses elamise kunst tõdesid ja nalja ei tee. – Peeter Oja videointervjuu saates Terevisioon, 11.03. Kättesaadav:
<http://menu.err.ee/v/uudised/inimesed/75f70a84-7d7f-48c4-8018-ab5cd966af55> (vaadatud 18.05.2015).

Pakk 2015 = Pakk, Rein 2015. E-kiri töö autorile, 6.05.

Parker, Bethany 2008. Probing Question: What are the roots of stand-up comedy? – Pennsylvania State University uudisteportaal, 12.09. Kättesaadav: <http://news.psu.edu/story/141330/2008/09/12/research/probing-question-what-are-roots-stand-comedy> (vaadatud 22.03.2015).

Pealtnägija 2011 = Comedy Estonia saates Pealtnägija, 13.05. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=GhO0RCATSw> (Vaadatud 18.05.2015).

Piik 2015 = Piik, Paavo 2015. E-kiri töö autorile, 11.05.

Piletiloos... 2014 = Piletiloos: Mine vaata kaaslasega, milline on Henrik Normanni stand-up elu ilma Bentleyta! – Delfi meelelahutusportaal Publik.ee, 10.11. Kättesaadav: <http://publik.delfi.ee/news/kino/piletiloos-mine-vaata-kaaslasega-milline-on-henrik-normanni-stand-up-elu-ilma-bentleyta?id=70120897> (vaadatud 18.05.2015).

PremProductions = Prem Productionsi koduleht – www.prempro.ee (vaadatud 04.05.2015).

Puhkamisest väsinud 2014. Tudengite püstijalakomöödia „Puhkamisest väsinud“. – Lavakunstikooli koduleht. Kättesaadav: <http://lavakas.ee/index.x?sisu=0&mida=426> (vaadatud 12.05.2015).

Vaarik 2015 = Andurs Vaarik: Mõtlemine võib ka vaimukas olla. – Andrus Vaariku videointervjuu saates Terevisioon, 02.03. Kättesaadav: <http://etv.err.ee/v/96a42bbc-eeed-4713-86d3-71f98050afb> (vaadatud 18.05.2015).

Võidab see, kellel on kõige hullem mees 2014. Videosalvestus Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel. Kättesaadav: <http://etv.err.ee/v/meelelahutus/saated/f8d491b2-3c19-4200-8c61-62f1a67e560a> (vaadatud 27.03.2015).

Võru Kannel = Võru Kannel 2009. Ürituse kirjeldus: „Ühendatud ürgmehed“, Jan Uuspõld Monoteatri etenduses „Ürgmees“ ja TANEL PADAR&The SUN. Kättesaadav: <http://www.vorukannel.ee/index.php?ent=1&ID=623> (vaadatud 06.04.2015).

Äraaetud, kuid ülesmukitud 2014. Videosalvestus Eesti Rahvusringhäälingu kodulehel. Kättesaadav <http://menu.err.ee/v/uudised/tele/2b2ad50f-dd7f-40a0-bf49-e0e06e3a7da5> (vaadatud 18.05.2015).

SUMMARY

„Stand-up Comedy in Estonia in the beginning of the 21th century“

The purpose of this Bachelor's thesis is to give an overview of the stand-up comedy that has been performed in Estonia during the 21th century. The genre has gained more popularity in recent years, but up until now there have been very few authors dealing with this subject in Estonia. Therefore, this thesis is the first academic research on this topic in Estonia.

The study consists of three parts. The first chapter is the introduction to the genre, as it starts with looking into different definitions of stand-up comedy. It can be said that stand-up is a type of performing arts with only one performer (comedian), who presents a sequence of jokes in order to create laughter. This kind of performing art first occurred in the minstrel shows that were popular in America in the 19th century. During this time minstrels developed into vaudevilles and by the 20th century the first comedy clubs appeared in New York. These clubs started to offer a platform where comedians could perform as solo artists. Around the same time, stand-up developed in variety shows in England as well. Therefore, stand-up is known as a genre with anglo-american origins. By the late 20th century stand-up comedy had spread all around the world, founding different expressions. The first part of the thesis also discusses different uses of the term **stand-up comedy** in Estonian. It occurs that *püstijalakomöödia* has been most used and therefore has become the official term (of the language). In addition to that, the study also deals with the social relevance of stand-up comedy and presents different theoretical aspects and theories through which stand-up comedy can be analysed.

The second part of the thesis is the most important because it maps out all the productions, organisations and solo artists who have been performing (and still do) stand-up in Estonia. The genre has developed into three different directions. First of all, big theatrical productions which tour around the country and are performed by actors or famous media persons. The text they perform on the stage is usually written by playwrights, although it may have some personal elements in it as well. The organisations involved in this kind of stand-up comedy are Monoteater (2009–2014), POINT (2014–) and PremProductions (2014–). The performers include Jan Uuspõld, Peeter Oja, Ott Sepp, Maire Aunaste, etc. The thesis provides an overview of all the theatrical stand-up

productions under this category since 2009. The second direction in Estonian stand-up culture is developed by the Kinoteater. They use mainly process drama method to create unique performances, and stand-up is one of the main ways to express their goals on the stage. Kinoteater has been producing novel comedy in the field of Estonian theatre, but also taken notice of the topics important to themselves and to Estonian people in general. The people who actively work in the Kinoteater are Henrik Kalmet, Karl-Andreas Kalmet, Kaspar Velberg, Paavo Piik and Diana Leesalu. The third direction in Estonia is the anglo-american stand-up comedy, which is performed in pubs and intimate surroundings by comedians without professional acting background. This category is represented by the organisation named the Comedy Estonia. It provides a performance opportunities for young comedians and also welcomes foreign comedy acts every month in order to offer novel humor for the local public. Much of the organisation's work is in English, because the founders and owners of it are Australian Louis Zezeran and American Stewart Johnson.

The third chapter concentrates on the analysis of the Comedy Estonia's stand-up tour „Esimene eesti keeles“ („The first one in Estonian“, 2014). This is the first production performed fully in Estonian and the first time, Comedy Estonia has toured in different places around the country. The analysis is based on two performances which the author of this thesis visited - one in Tartu and the other in Rakvere. The main aspects analysed in this chapter are the following: differences between the two performances, humor and the jokes, use of improvisation and interaction with the audience, the venue and atmosphere. It occurs from the chapter that all the comedians use the methods of situation comedy (sitcom), character comedy and wordplay. The main topics that the performers deal with are their origins, differences between men and women, sexuality, stories from their everyday life and making fun of themselves. The selection of jokes is analysed based on the following humor theories: relief theory, hostility theory and incongruity theory. It also occurs from the chapter that improvisation is often used when the audience is open to interaction with comedians.

In conclusion it can be said, that stand-up comedy is a new genre of performing arts in Estonia, and it is still in the process of developing today. This thesis works as an introduction to the larger research on the field of stand-up comedy by providing the very first overview of the situation on this specific field as of yet. The further research may focus on the role of female comedians in stand-up comedy and also on the role of a

playwright. In addition, Kinoteater offers a great research possibilities with their unique performances, and the Comedy Estonia's young comedians with their own text.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, _____ Anna-Liisa Purtsak _____,
(isikukood _____ 49212210812 _____)
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ PÜSTIJALAKOMÖÖDIA EESTIS 21. SAJANDIL _____
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Anneli Saro _____,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus _____ 22.05.2015 _____ (kuupäev)

_____ Anna-Liisa Purtsak _____ (allakiri)